

FILLS DE LA MORTA-VIVA.

APUNTS BIO-BIBLIOGRÁFICS

RIA DEL RENAIXIMENT LLITERARI LLEMOSÍ

EN VALENCIA,

PER

CONSTANTÍ LLOMBART.

RA. PREMIADA AB UN BROT DE LLORER DE ARGENT, EN LOS Jochs Florals

Constantí Llombart

i el seu temps

LA NIT DEL 24 DE JOLIOL DE L' ANY M.DCCCLXXIX.

Material didàctic

**Educació Secundària Obligatòria
Batxillerat**

2

Col·lecció Didàctica

Constantí Llombart

i el seu temps

Encarna Villafranca Giner

Material didàctic

Educació Secundària Obligatòria
Batxillerat

Col·lecció Didàctica

2

COL-LECCIÓ DIDÀCTICA, 2

© L'autora

© Acadèmia Valenciana de la Llengua

Edita: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua
Avinguda de la Constitució, 284. 46019 - València
avl@gva.es - www.avl.gva.es

ISBN: 84-482-4203-3

Depòsit Legal:

Disseny i maquetació: Espirelius
Impressió: Itegraf

índex

Presentació	5
1. Introducció general	7
2. Material didàctic per al professorat	9
2.1. Correspondència curricular	9
2.1.1. Metodologia	
2.1.2. Programació de les unitats:	
A. Objectius, continguts i criteris d'avaluació per a la unitat didàctica de primer cicle d'Educació Secundària Obligatòria	
B. Objectius, continguts i criteris d'avaluació per a la unitat didàctica de tercer i quart d'Educació Secundària Obligatòria	
C. Objectius, continguts i criteris d'avaluació per a la unitat didàctica de Batxillerat	
2.2. La Renaixença	14
2.2.1. Introducció	
2.2.2. Notes per a un breu context històric	
2.2.3. Romanticisme i Renaixença	
2.2.3.1. Recepció del romanticisme	
2.2.4. La Renaixença valenciana	
2.2.4.1. Etapa inicial (1830-1859)	
2.2.4.2. La generació de la Renaixença (1859-1878)	
2.2.4.3. Etapa de plenitud (1874-1909)	
2.2.5. Una Renaixença no polititzada?	
2.2.6. Els gèneres i els autors:	
2.2.6.1. La narrativa	
2.2.6.2. El teatre	
2.2.6.3. La poesia	
2.2.6.4. La premsa	
2.3. Constantí Llombart	32
2.3.1. Biografia: vida, formació, influències, amics, tertúlies	
2.3.2. L'obra	
Fundador i col·laborador de premsa	
Poesia	
Narrativa	
Teatre	
Les traduccions	
Altres obres	
3. Material didàctic per a l'alumnat	41
• Material didàctic. Primer cicle d'Educació Secundària Obligatòria:	43
La Renaixença i Constantí Llombart	
• Material didàctic. Segon cicle d'Educació Secundària Obligatòria:	53
Constantí Llombart i el seu temps	
• Material didàctic. Batxillerat:	71
Constantí Llombart i el seu temps	
Bibliografia	101
Romanticisme	
Renaixença	
Obres de Constantí Llombart	
Obres sobre Constantí Llombart	
Obres de consulta general	
Lectures complementàries	
Altres recursos	105
Quadro cronològic	106

Per segon any consecutiu l'Acadèmia Valenciana de la Llengua dedica la seua atenció a escriptors que s'han distingit per la seua obra escrita en valencià, la nostra llengua pròpia. Durant l'any 2005 ha sigut Constantí Llombart el personatge triat.

Com ja s'havia fet en 2004 amb els autors valencians de l'edat moderna, s'ha pensat en la realització d'una proposta didàctica que arribe als centres educatius per tal que el professorat la utilitze per a fer l'explotació didàctica que considere oportuna. El material didàctic sobre *Constantí Llombart i el seu temps* és el número 2 de la col·lecció "Didàctica" de les publicacions de l'AVL. Este volum naix de dos necessitats.

D'una banda, perquè els continguts escolars relacionats amb l'època en què visqué Constantí Llombart, la Renaixença, és un període cabdal per a València: sense el seu estudi no podem entendre els esdeveniments posteriors, incloent-hi el nostre present. Els autors que més s'hi mencionen són Eduard Escalante i Teodor Llorente, les figures de major transcendència durant la Renaixença valenciana, l'obra dels quals, sense ser l'única, ha destacat i és mereixedora de ser tractada especialment en este material didàctic sobre Constantí Llombart i el seu temps.

A més a més, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, amb la presentació d'este volum, respon també a la necessitat de completar el vessant didàctic de l'exposició que oferix al conjunt de la societat valenciana, perquè esta conega la dimensió de l'obra llombartiana i la tasca valencianista que l'autor realitzà i per ajudar a omplir un buit històric.

Per estos motius presentem este material didàctic sobre Constantí Llombart i el context històric i literari que l'envoltà. Així, els docents del nostre sistema d'ensenyança disposaran d'una ferramenta que pot ser la guia o el complement de l'estudi d'una part del currículum oficial. Cada professional, segons els objectius del curs i les característiques del seu alumnat, podrà fer un ús complet o parcial del seu contingut d'acord amb les seues necessitats.

Pretenem que es parle de Llombart en les aules, perquè va ser un activista del valencianisme, un home compromés amb el seu temps, capaç d'unir sensibilitats en la creació de Lo Rat Penat l'any 1878; intentà la recuperació dels nostres clàssics; fundà una revista de caràcter literari totalment en la nostra llengua en el segle XIX i, per un altre costat, també va ser fundador col·laborador de nombroses revistes satíriques que omplien el panorama de la història de la nostra literatura del segle XIX. A més de tot això, va ser escriptor. Va escriure poesia culta i satírica, en el teatre va ser autor de sainets, però també provà amb el drama històric, no deixà de banda la prosa narrativa i a més va fer de traductor. Tots estos aspectes, organitzats en tres blocs, es tracten en el material didàctic que teniu a les mans. El primer, per al professorat, on es plantegen qüestions didàctiques i metodològiques, complementades amb un text expositiu que il·lustra sobre el context històric, econòmic, social, polític i cultural del nostre autor, la seua vida i la seua obra. Després trobem una segona part destinada a l'alumnat, que es distribueix en tres unitats didàctiques. La primera adreçada a alumnat de primer cicle d'ESO, la segona al de segon cicle i, finalment, la concebuda per als estudiants de Batxillerat. La bibliografia que tanca el treball pot ser usada tant pels alumnes, a criteri dels educadors, com pels professors per a ampliar aspectes i documentar-se si ho creuen convenient.

Des de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua animem a emprar estos materials sense prejuís per a donar a conèixer un autor prolífic, entusiasta i idealista, que ens pot ajudar a entendre millor la societat en què vivim.

Ascensió Figueres Górriz

PRESIDENTA DE L'ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA

Introducció general

La unitat didàctica que teniu a les mans consta de tres blocs clarament definits.

El primer bloc, adreçat al professorat, consta de dos parts. La primera, de caràcter metodològic, posa en relació els objectius d'etapa i nivell amb la nostra unitat didàctica. Els objectius es complementen amb la programació dels criteris d'avaluació i els continguts. A més a més, es dedica un punt a l'explicació de la metodologia que s'ha aplicat.

En la segona part oferim al professorat uns texts purament expositius que transmeten l'estat de la qüestió en l'actualitat pel que fa a la Renaixença i a la vida i obra de Constantí Llombart. Cal dir, però, que bibliografia recent n'hi ha ben poca, i només Roca (2004) i Archilés i Martí (2002) avancen en la qüestió que ja havien tractat Simbor (1980), Blasco (1979, 1985), Fuster (1962, 1976) i Sanchis (1978). Cal esmentar que en el moment de la redacció del present treball es troba en procés de confecció un catàleg per a l'exposició "Constantí Llombart i el seu temps", on apareixeran articles de diversos autors que aportaran una visió renovada i actualitzada de la vida i l'obra de Constantí Llombart i de la nostra Renaixença.

A continuació apareix el material de l'alumnat dividit en tres parts:

- 1) ESO, primer cicle
- 2) ESO, segon cicle
- 3) Batxillerat

La unitat és fotocopiable i és recomanable que cada alumne tinga el seu dossier, del qual el professorat podrà seleccionar aquelles activitats que més li interesse remarcar.

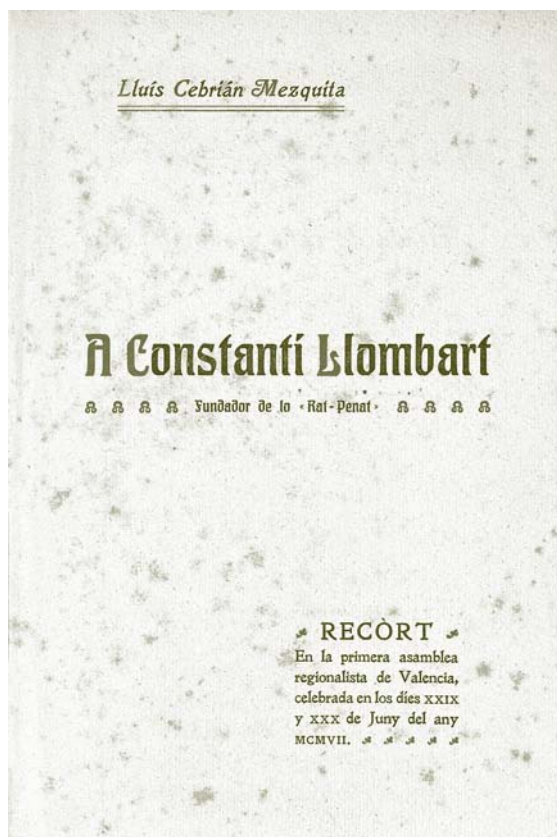
Finalment, adjuntem un índex de lectures dividit en dos parts: d'una banda, les obres de Constantí

Llombart i, de l'altra, obres de ficció ambientades en el context històric i literari del segle XIX. A més, la bibliografia emprada per a la redacció del treball pot aprofitar per a ampliar i completar aquells aspectes que es consideren necessaris.

La bibliografia està distribuïda en tres blocs: romanticisme, Renaixença i Constantí Llombart. A banda de les referències bibliogràfiques, presentem un apartat d'altres recursos on apareixen classificats en els mateixos apartats nombrosos *links* que poden fer més abellidor l'estudi d'este tema en l'aula. Acabem el treball amb un quadro cronològic.

Pel que fa als texts de Constantí Llombart que reproduïm, hem de tindre present que la falta de regularitat ortogràfica que presentaven ha provocat que haguérem de fixar uns criteris d'edició, i hem optat pels que es feren servir per a l'obra *Caciquisme roig*, de Lluís Bernat, en l'edició realitzada per la Institució Alfons el Magnànim per a iniciar la col·lecció "Els nostres autors", l'any 1988. Estos criteris són els següents:

- Separació de les paraules.
- Introducció de l'ús de l'apòstrof i del guionet.
- Accentuació d'acord amb les normes ortogràfiques actuals.
- Regularització de la puntuació i de l'ús de majúscules i minúscules.
- Manteniment dels barbarismes sense assenyalarlos per mitjà de la cursiva.
- Regularització del consonantisme.
- Regularització del vocalisme pel que fa a les harmonies vocàliques, així com les a i e àtones inicials de paraula.
- No obstant això, hem mantingut l'ortografia original en les activitats relacionades amb l'apitxat.

Lluís Cebrian i Mezquita: *A Constantí Llombart, fundador de lo Rat Penat*, València, Tipografia Moderna, 1908. BIBLIOTECA VALENCIANA

2.

Material didàctic per al professorat

2.1. Correspondència curricular

El material adreçat a l'alumnat està confeccionat d'acord amb el desplegament del currículum que estableix la Generalitat Valenciana en el Decret 39/02, de 5 de març (DOGV número 4.206, de 8 de març del 2002) per a l'Educació Secundària Obligatoria, i en el Decret 50/02, de 26 de març (DOGV número 4.222 de 5 d'abril del 2002) per al Batxillerat.

2.1.1. Metodologia

En el treball didàctic per als alumnes ens basarem en els principis d'intervenció educativa d'orientació constructivista i plantejarem com a element clau l'aprenentatge significatiu, el qual millora el procés d'ensenyament-aprenentatge.

El material didàctic de l'alumnat per a cada nivell presenta dos parts: una més breu on apareixen els objectius de cada unitat, d'acord amb els objectius d'etapa i la relació de continguts, i una altra amb les activitats.

Amb estes activitats facilitarem que l'alumnat construisca els seus propis esquemes de coneixement i, a més a més, reforçarem les seues capacitats d'expressió i de comprensió, tant oral com escrita. En qualsevol cas, les activitats que hauran de realitzar els aprenents s'adaptaran al nivell acadèmic previst en el currículum i intentarem que desperten el seu interès per l'autor estudiat. En conseqüència, el treball previst per a la unitat destinada al Batxillerat presentarà un major grau d'aprofundiment.

2.1.2. Programació de les unitats:

A. Objectius, continguts i criteris d'avaluació per a la unitat didàctica de primer cicle d'Educació Secundària Obligatoria

OBJECTIUS

- Conèixer i valorar la Renaixença, així com l'obra i la tasca de Constantí Llombart.
- Reconèixer els trets que caracteritzen els texts expositius i poètics.
- Aplicar correctament les normes ortogràfiques en els texts.
- Distingir entre les variants geogràfiques valencianes de la llengua. L'apitxat.

CONTINGUTS

I. Comunicació.

1. Comprensió i producció de texts que pertanyen a la tipologia textual expositiva.

II. Llengua i societat.

1. Les varietats geogràfiques. L'apitxat.
2. L'estàndard.

III. Estudi de la llengua.

1. Fonètica i ortografia.
 2. Morfosintaxi.
 3. Lèxic. Barbarismes.
 4. Text.
- Les propietats textuais en l'exposició.
La biografia.

IV. Tècniques de treball.

1. Ús de diccionaris especialitzats (sinònims, refranys, locucions, dubtes, etc.).
 2. Tècniques de treball (II).
- Anàlisi.
Síntesi.

V. Literatura.

- Els gèneres literaris: trets característics.
- La lírica: el ritme i la rima. Mètrica. Versos i estrofes.
- El teatre: text i representació. Aspectes generals de la tragèdia i de la comèdia.

CRITERIS D'AVALUACIÓ

1. Captar les idees essencials i les intencions de texts escrits de diferents tipus i distint nivell de formalització, i reproduir-ne el contingut en texts escrits.
2. Sintetitzar oralment el sentit global de texts escrits expositius, identificant les intencions que tinguen, diferenciant les idees principals i les secundàries, reconeixent les possibles incoherències o ambigüitats en el contingut i aportant una opinió personal.
3. Integrar informacions procedents de diferents texts sobre un tema a fi d'elaborar un text de síntesi en què es reflectisquen tant les principals informacions i els punts de vista trobats com el punt de vista propi.
4. Crear texts escrits expositius i argumentatius adequant-los a la situació comunicativa, organitzant-ne el contingut de forma coherent, utilitzant un vocabulari ric i variat i respectant els criteris de correcció gramatical i ortogràfica.
5. Planificar i dur a terme, individualment o en equip, la consulta de diccionaris especialitzats i obres de consulta diverses, en el marc de treballs senzills d'investigació.
6. Identificar el gènere a què pertany un text literari llegit en la seua totalitat, reconèixer els elements estructurals bàsics i els grans tipus de recursos lingüístics, i emetre una opinió personal.
7. Esbrinar les principals relacions de significat entre elements lèxics.
8. Reconèixer les unitats de la llengua, les classes i les relacions, i ser capaç d'utilitzar-les en l'ús oral i escrit.
9. Identificar, localitzar i descriure els fenòmens de contacte entre les distintes llengües constitucionals i les grans varietats dialectals d'Espanya, i conèixer alguns trets de la seua història.
10. Identificar els trets lingüístics propis de distints usos geogràfics, socials i estilístics de la llengua, per mitjà de l'observació directa i de la comparació de produccions diverses.
11. Manejar els processadors de texts i ser capaç d'aplicar-los a treballs senzills d'investigació, utilitzant els mitjans informàtics complementaris (Internet, bases de dades, CD-ROM, processadors de texts, etc.).
12. Identificar en texts orals i escrits imatges i expressions que denoten alguna forma de discriminació (sexual, social, relacionada amb el grup ètnic, etc.), evitar-ne l'ús i utilitzar el llenguatge com a mitjà de resolució de conflictes.

B. Objectius, continguts i criteris d'avaluació per a la unitat didàctica de tercer i quart d'Educació Secundària Obligatòria

OBJECTIUS

- Valorar la Renaixença com un fenomen de ressorgiment de les literatures minoritzades i la influència del romanticisme en el seu desvetllament.
- Identificar els trets principals de la Renaixença.
- Identificar els dos corrents principals de la Renaixença.
- Conèixer l'obra de Constantí Llombart.
- Valorar la participació de Constantí Llombart com a activista de la Renaixença.
- Reconèixer la importància de les revistes satíriques del segle XIX.
- Ser capaç de redactar correctament una notícia de manera objectiva.
- Reconèixer la diferència entre teatre culte i teatre popular. El sainet.
- Ser capaç de llegir texts no normativitzats i comprendre'n la idiosincràsia.
- Valorar el fenomen de llengües en contacte i les seues conseqüències.
- Corregir barbarismes ortogràfics, lèxics i morfosintàctics.
- Buscar informació i elaborar un text expositiu.

CONTINGUTS

I. Comunicació.

1. Els mitjans de comunicació escrits: la premsa.
2. Comprensió i producció de texts que pertanyen als gèneres narratiu (notícia), descriptiu (descripció literària) i conversacional (teatre).

II. Llengua i societat.

1. Origen i evolució de la llengua.
2. Els fenòmens de contacte de llengües.

III. Estudi de la llengua.

1. Fonètica i ortografia.
2. Morfosintaxi.
3. Lèxic.
4. El text.

Les propietats textuais en la narració, la descripció i la conversació. Marques lingüístiques.

IV. Tècniques de treball.

1. Tècniques de busca d'informació en suports tradicionals.
 2. Presentació de la informació.
- Tractament informàtic de texts.

V. Literatura.

1. Lectura de texts de les literatures de les llengües constitucionals i de la literatura occidental.
2. La literatura del segle XIX.

Romanticisme i Renaixença.

Característiques generals.

La poesia de la Renaixença.

El teatre culte i el popular.

La premsa satírica.

Constantí Llombart.

CRITERIS D'AVALUACIÓ

1. Sintetitzar oralment el sentit global de texts escrits narratius, descriptius i dialogats (incloent-hi els propis de la premsa escrita), identificant les intencions que tinguin, diferenciant les idees principals i les secundàries, reconeixent les possibles incoherències o ambigüitats en el contingut i aportant una opinió personal.
2. Integrar informacions procedents de diferents texts sobre un tema, a fi d'elaborar un text de síntesi en què es reflectisquen tant les principals informacions i els punts de vista trobats com el punt de vista propi.
3. Planificar i dur a terme, individualment o en equip, la consulta de diverses fonts d'informació en suports tradicionals, per mitjà del maneig d'índexs, fitxes i altres sistemes de classificació de fonts, en el marc de treballs senzills d'investigació.
4. Identificar el gènere a què pertany un text literari llegit en la seua totalitat, reconèixer els elements estructurals bàsics i els grans tipus de recursos lingüístics, emetre una opinió personal i utilitzar estos coneixements en la producció de texts d'intenció literària.
5. Establir relacions entre les obres, els autors i els moviments que constitueixen un referent clau en la història de la literatura del segle XIX –inclosos els de les llengües constitucionals– i els elements més destacats del context cultural, social i històric en què apareixen.
6. Comprendre l'origen i l'evolució del castellà i del valencià, identificar i localitzar els fenòmens de contacte entre les distintes llengües constitucionals.
7. Identificar els trets lingüístics propis de distints usos geogràfics, socials i estilístics de la llengua, per mitjà de l'observació directa i la comparació de produccions diverses.
8. Manejar els processadors de texts i ser capaç d'aplicar-los a treballs senzills d'investigació, utilitzant els mitjans informàtics complementaris (Internet, bases de dades, CD-ROM, processadors de texts, etc.).
9. Identificar en texts orals i escrits imatges i expressions que denoten alguna forma de discriminació (sexual, social, relacionada amb el grup ètnic, etc.), evitar-ne l'ús i utilitzar el llenguatge com a mitjà de resolució de conflictes.
10. Identificar els principals recursos utilitzats pels mitjans de comunicació per a l'elaboració i la difusió d'informacions i d'opinions.

C. Objectius, continguts i criteris d'avaluació per a la unitat didàctica de Batxillerat

OBJECTIUS

- Valorar els canvis socials que es van produir a començament del segle XIX.
- Valorar la Renaixença com un fenomen de ressorgiment de les literatures minoritzades i la influència del romanticisme en el seu desvetllament.
- Identificar els trets principals de la Renaixença.
- Conèixer i valorar la literatura culta i popular del segle XIX.
- Conèixer l'obra de Constantí Llombart.
- Valorar la participació de Constantí Llombart com a activista de la Renaixença.
- Reconèixer la diferència entre teatre culte i teatre popular. El sainet.
- Ser capaç de llegir texts no normativitzats i comprendre'n la idiosincràsia.
- Identificar els trets propis del valencià apitxat.
- Valorar el fenomen de llengües en contacte i les seues conseqüències.
- Corregir barbarismes ortogràfics, lèxics i morfosintàctics.
- Buscar informació i elaborar un text expositiu.

CONTINGUTS

I. Comunicació.

Els continguts que corresponen a este nucli són:

- Les varietats de la llengua: espacials, socials, d'estil. Les actituds i els prejudis lingüístics.
- El text. Llengua oral i llengua escrita: Comprensió i producció de texts que procedixen de diversos àmbits d'ús i que pertanyen a diferents tipologies (descripció, narració, exposició, argumentació, etc.).

II. Estudi de la llengua.

Els continguts que corresponen a este nucli són:

- Principis bàsics de les normes ortogràfiques.
- La gramàtica:
Les categories gramaticals (I).
Oració i enunciat. Funcions sintàctiques.
- Estructura del text. Els marcadors:
La dixi, la modalització i la impersonalització.
Les veus del discurs.
- El lèxic:
Components bàsics del lèxic del valencià.
Estructura del lèxic del valencià.
Les locucions.
El lèxic i el diccionari. Característiques de les obres lexicogràfiques bàsiques.
Principis generals del diccionari en suport CD-ROM i en les pàgines d'Internet.

III. Tècniques de treball.

Els continguts que corresponen a este nucli són:

- Tècniques de busca d'informació. Mitjans tradicionals i noves tecnologies (CD-ROM, bases de dades, Internet, etc.).
- Tractament de la informació obtinguda en fonts documentals (esquemes, resums, fitxes, quadros sinòptics, bases de dades, etc.) per a la comprensió i creació de texts en la vida acadèmica (memòries, exposicions, informes, monografies, etc.).

IV. Literatura.

Els continguts que corresponen a este nucli són:

- Característiques de la llengua literària. Els gèneres literaris.
- Evolució històrica de les formes literàries.
- Segle XIX: marc històric i cultural.
La poesia de la Renaixença.
El teatre de la Renaixença.
La narrativa costumista.
La premsa satírica.
Constantí Llombart.
- Anàlisi i comentari d'una obra de cada època, i lectura dels fragments més representatius d'algunes de les literatures de les llengües de l'Estat espanyol i de les literatures estrangeres.

CRITERIS D'AVUACIÓ

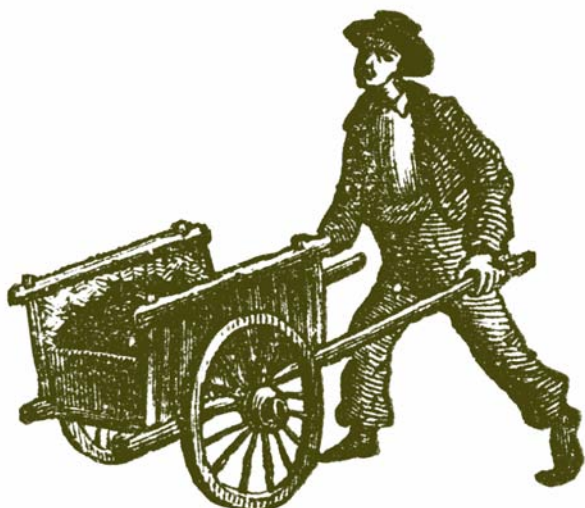
1. Analitzar, interpretar, valorar i sintetitzar, oralment o per escrit, texts (orals, escrits i iconoverbals) que pertanyen a diferents situacions de comunicació, tenint en compte la funció social que exercixen, la tradició cultural en què s'inscriuen, la seua estructura (narrativa, descriptiva, expositiva, argumentativa, etc.) i els valors que transmeten, assenyalant les idees principals i les secundàries, reconeixent possibles incoherències o ambigüitats i aportant una opinió personal.
2. Realitzar de forma oral una exposició acadèmica sobre un tema, planificant-la prèviament i adoptant l'estratègia comunicativa adequada.
3. Elaborar memòries, informes, treballs d'investigació, etc., a partir de la consulta de fonts de diversos tipus i integrar-ne la informació en texts de síntesi que presenten les dades principals i els distints punts de vista, les seues relacions i la perspectiva pròpia, utilitzant els procediments de documentació i tractament de la informació propis de l'àmbit acadèmic.
4. Crear texts escrits de diferent tipus (narratius, descriptius, expositius i argumentatius) adequats a la situació de comunicació, utilitzant mecanismes que els donen coherència i cohesió i atenent les diferents estructures formals.
5. Identificar en intercanvis comunicatius de tota classe expressions i valoracions que denoten usos discriminatius (en relació amb el gènere social, amb la llengua, amb el grup ètnic o amb la pertinença a grups considerats marginals en la nostra societat), reflexionar críticament sobre estes expressions i evitar-les en les produccions pròpies.
6. Reconèixer i utilitzar, en la interpretació de texts i en la regulació de les produccions pròpies, els coneixements sobre les diferents unitats de la llengua, les seues combinacions i, si és el cas, la relació entre estes i els seus significats.
7. Discernir els components bàsics i l'estructura del lèxic del castellà i del valencià, i analitzar críticament els mecanismes d'incorporació d'elements fònics, morfosintàctics i lèxics com a conseqüència de les relacions entre les llengües.
8. Distingir les diferents llengües constitucionals d'Espanya, especialment de la Comunitat Valenciana.
9. Conèixer, identificar i analitzar en activitats discursives diverses (orals, escrites, iconoverbals) les varietats lingüístiques (espacials, socials i d'estil) del castellà i del valencià, i les actituds sociolingüístiques que es manifesten, així com les diferents causes que pot tindre, en una situació de contacte de llengües, l'elecció d'una d'estes o l'alternança de codis en un mateix discurs.
10. Identificar el gènere a què pertany un text literari i reconèixer els seus elements estructurals bàsics i els seus recursos lingüístics.

11. Analitzar i comentar obres completes de les diferents èpoques i dels autors més destacats de cada època, i reconèixer el seu contingut ideològic relacionant-lo amb el context actual de recepció.

12. Conèixer i valorar les obres i els autors més representatius de la literatura del segle XIX.

13. Manejar els recursos informàtics bàsics (processadors de texts, correctors ortogràfics, bases de dades, Internet, multimèdia...) i aplicar-los a la busca i elaboració de la informació.

2.2. La Renaixença

2.2.1. Introducció

La historiografia literària admet que la Renaixença valenciana la inicien Llorente i Querol l'any 1859 –amb el precedent de Villarroja, el 1841–, tal com indica Simbor (1980: 13). Esta visió, puntualitzada per Sanchis Guarner (1980: 10) en el pròleg de l'obra de Simbor, “l'havia fomentada el mateix Llorente, amb la seua famosa lletra a Rubió i Ors amb què s'enceta el present estudi”. Rubió i Ors demana a Llorente que li aclarisca tot un seguit de qüestions al voltant de la recuperació de la nostra llengua per al conreu literari. Les qüestions que són requerides a Llorente són:

“1. *El renacimiento de la literatura en lengua vulgar ¿fue ahí espontáneo o hijo de la influencia del nuestro o del provenzal?*

2. *¿En qué años comenzaron a escribir en verso o en prosa lemosina, Vd., los citados Querol y Labaila y demás amigos de Vds. y qué fue lo que les movió a escribir en dicha lengua?*

3. *¿En qué tiempo, año más o menos, empezaron a tener Vds. noticia de la moderna poesía provenzal y de sus obras más notables?*” (Simbor 1980: 14).

Llorente, per la seua banda, respon a Rubió i Ors que:

“En Valencia no se había llegado a perder el lenguaje antiguo como lengua escrita, y hasta cierto punto literaria, pero había perdido toda cultura, y sólo se empleaba de un modo chocarrero en asuntos vulgares, con carácter festivo. En el siglo pasado ya tenía este carácter lo que se escribía en valenciano, y los antiguos autores eran, generalmente, desconocidos.

En el primer tercio del presente siglo, no conozco ninguna persona de algún viso o regular ilustración que haya escrito en valenciano. Hay coplas, romances y otras obras enteramente vulgares sin autor conocido.”

(Simbor 1980: 14-15).

Fuster (1976: 147-189) ja qüestiona la visió de Llorente, i Simbor (1980) fa una anàlisi exhaustiva de la producció literària al llarg dels segles XVIII i XIX, i afirma que “si alguna conclusió clara es desprén d'aquest estudi és, sobretot, l'existència d'un fil conductor sense interrupció des de finals del segle XVIII fins a la consagració de la Renaixença” (Simbor, 1980: 195).

Tanmateix, trobem altres noms que val la pena destacar, com Joan Baptista Escorigüela, que va treballar per una reivindicació del valencià i escrigué en esta llengua la seua poesia amb principis formals propis del neoclassicisme. Per la seua banda, Manuel Joaquim Sanelo es va llançar a la producció de diccionaris i va proposar a la Societat d'Amics del País, el 1802, l'ensenyament de l'ortografia valenciana. A més, hi ha tota una sèrie d'autors amb obra esparsa que Simbor registra en el seu estudi i que, com ell mateix diu, amb un augment progressiu, a mesura que ens acostem a mitjan segle XIX (Simbor 1980: 197). Cal afegir la llarga llista de revistes valencianes que encapçala *El Mole*.

Així les coses, Simbor conclou que el renaixement valencià fou, en l'origen, espontani, fruit del romanticisme, que tan primerenc arribà a les nostres terres. Simbor ens explica com a València trobem un poema anterior a “La pàtria”, d'Aribau, que podríem qualificar com el primer poema renaixentista de caire romàntic l'any 1830. Es tracta del poema de Josep Maria Peyrolon “En los dies del

Josep Benlliure Ortiz - Donya Àngela Gil Campos
MUSEU DE BELLES ARTS DE VALÈNCIA

nostre rei Fernando”; a més, un any després, Vicent Salvà, en l'exili, escriu un altre poema, “Lo Somni”. Estos poemes precedixen l'inici de la Renaixença, que està lluny de dependre de l'obra de Rubió i Ors, com Llorente ens vol fer creure. També assenyala com el patriarca en la seua resposta obvia tota la colla de “los cuatro hermanos” (Simbor 1980: 88), que representen el primer romanticisme liberal que arriba a València i enceten el camí cap a la Renaixença, que es consolida amb Llorente i, per descomptat, amb la tasca de Constantí Llombart.

Tot seguit exposarem un breu context històric per a poder situar els esdeveniments literaris dins del seu marc social i polític, i com estos determinaran, d'una banda, l'ús de la llengua, i d'una altra, la introducció del romanticisme dins de les nostres terres. A continuació, esbossarem a grans trets quines són les característiques principals del romanticisme i com els nostres intel·lectuals les feren seues adaptant-les a les circumstàncies del moment. Per este motiu veurem també, ni que siga de passada, les vies de penetració de la nova tendència cultural europea; després exposarem les característiques de la Renaixença valenciana, les seues etapes, gèneres i autors i, finalment, oferirem una biografia de Constantí Llombart, motiu de la unitat, i explicarem la seua obra.

2.2.2. Notes per a un breu context històric

El segle XIX va ser arreu d'Europa un segle de consolidació dels canvis ocorreguts al llarg del huit-cents. A l'Estat espanyol, l'establiment d'un nou orde social i econòmic, lluny de l'Antic Règim absolutista, amb una economia liberal i una classe burgesa fortament consolidada com a *lobby* de poder, es produïx enmig de convulsions, canvis polítics, alternances, reis forasters, guerres, constitucions, etc. El dènou és, per tant, un segle eclèctic i difícil de simplificar, tot i que per damunt de la revolució política plana una sola cosa: la consolidació d'un estat liberal.

A València, però, es consolida la transformació capitalista de l'economia, que segons Furió (1995: 435) “va ser percebuda i construïda pels seus protagonistes en clau d'història nacional espanyola. Això no impedí, però, que la concreció valenciana exhibís unes singularitats pròpies”.

La influència que l'il·lustrat Jovellanos poguera exercir sobre Godoy, ministre de Carles IV, a través de Menéndez Valdés, i el fet que Godoy intentara posar en pràctica reformes tímidament liberals, no va impedir que el poble es rebel·lara contra la corona en època de crisi, i que, a més, a tot açò s'afegira l'arribada de l'expansió francesa, contra la qual es va produir un alçament popular. Carles IV i el seu fill, Ferran VII, abdiquen a Baiona a favor de Napoleó, que nomena rei d'Espanya el seu germà Josep I.

El poble s'alça en armes contra el francès el 23 de maig del 1808. A València es crea la Junta d'Observació i Defensa, encapçalada pels germans Bertran de Lis, que s'encarreguen de continuar la sublevació en contra del nou orde. Estos participen en les Corts de Cadis, on es redacta una

constitució progressista i liberal, amb limitació del poder reial, amb separació dels tres poders i amb una unificació de la legislació de l'Estat. A Cadis, al capdavant, s'imposa la tendència jacobina i liberal centralista. Així les coses, com veiem, els liberals valencians afrontaven el nou orde des d'un punt de vista centralista, pensant en l'Estat com un conjunt.

I és a València, precisament, on el general Elío restableix el poder absolut de Ferran VII l'any 1814. Ara bé, com assenyala Furió (1995: 441), el primer embat directe i seriós dels fonaments de l'Antic Règim ja estava fet i no hi havia res que poguera fer que es tornara a la situació anterior al 1808.

L'intent de restitució de l'orde absolutista monàrquic i la persecució de liberals i afrancesats marquen els anys de regnat de Ferran VII. Això no obstant, este govern absolutista fracassa i la crisi econòmica aboca Espanya a un descontentament generalitzat, que provoca el pronunciament militar de Riego l'any 1820 i la instauració d'un règim de caràcter liberal que dura tres anys i que finalitza amb la restauració de Ferran VII després de la intervenció dels Cent Mil Fills de Sant Lluís, enviats per Lluís XVIII de França a petició del primer.

Ferran VII torna a Espanya amb més intransigència i du a terme una dura repressió política, social i ideològica que conduïx a l'exili els líders liberals més significatius: Bertran de Lis, Vicent Salvà, Marià Cabrerizo, etc.

Tot i així, i malgrat els deu anys de regnat de què gaudix Ferran VII (l'anomenada Dècada Ominosa), el sistema absolutista acaba de fer fallida, i amb la mort del rei i la recerca d'ajudes a la infanta Isabel s'obri un camí de trobada entre la corona i els liberals que, d'una banda, acaba amb l'Antic Règim i, d'una altra, modera la revolució.

La Regència de Maria Cristina (1833-1843) està marcada per les fluctuacions de la guerra carlina, la qual pressiona la corona i fa que la regent intente aconseguir suport entre el liberalisme respectable, ja oposat al radicalisme de les classes populars, que ha crescut paral·lelament a la seua consolidació dins dels estaments de poder.

La confluència de la corona i els liberals moderats crea un clima idoni per al retorn dels liberals exiliats.

L'estiu del 1843 cau Espartero i el Govern comença a estar controlat pels moderats, els quals tenen com a objectiu "aturar l'empenta revolucionària i assegurar la llei i l'ordre" (Furió 1995: 499).

Així, entre 1843 i 1846 s'establixen les bases d'un sistema de govern que dura tot el regnat d'Isabel II (1843-1869), malgrat el parèntesi del Bienni Progressista.

El 1869, i després d'unes eleccions a corts, s'ençeta una greu crisi de poder que acaba amb l'exili d'Isabel II i la seua família.

El resultat de les eleccions marca un centre fortament monàrquic i una perifèria estatal de caire demòcrata i republicà, amb l'excepció del País Basc i Navarra, que voten als carlins.

Amb això i les revoltes revolucionàries s'imposa a l'Estat un nou rei foraster, Amadeu I de Savoia (1871-1873), qui, amb l'assassinat del general Prim, es queda sense el seu principal valedor i decidix abdicar.

La breu I República s'instaura l'any 1873, moment en què es declaren els moviments cantonalistes de Castelló, Alacant, Alcoi i València. Fracassada l'experiència republicana, la burgesia conservadora recupera el poder i restaura la monarquia en la persona d'Alfons XII després del pronunciament de Sagunt de Martínez Campos, que acaba amb la I República. Però este fet no és suficient. L'estabilitat,

en realitat, la dona el sistema que redacta Cánovas en la Constitució de 1876, que consistix en una alternança en el poder del partit conservador, liderat pel mateix Cánovas, i el liberal, moderat per Sagasta. Així, quan es convoquen eleccions no hi ha cap sorpresa, ja que una rígida estructura piramidal de cacics controla tot el procés, com explica Furió (1995: 526): “Els cacics locals s’enquadraven, al seu torn, dins la xarxa clientelar dels cacics comarcals que dominaven els diferents districtes electorals, [...]. Aquests, per la seua banda, depenien dels patricis que controlaven l'aparell provincial dels respectius partits i que pactaven les llistes de candidats amb el governador civil. El caciquisme acabava tenint així una sòlida estructura piramidal, que anava de l'àmbit local i comarcal al provincial i, eventualment, fins a la mateixa cort.”

En el terreny econòmic, igual com en el polític, es produïx l'evolució de les estructures feudals cap a unes altres mínimament capitalistes, que poden sorgir gràcies als canvis polítics i institucionals i a l'intent, amb molts entrebancs, de la construcció d'un estat liberal.

El primer canvi el trobem en la propietat de la terra, amb la “revolució dels emfiteutes” (Furió 1995: 464) i la desamortització, fet que provoca l'accés de molts sectors de la burgesia a la propietat plena de

la terra en detriment dels jornalers que la treballen, els quals no posseïxen la més mínima renda per a poder accedir-hi. Així es crea una burgesia agrària capitalista. A este fet cal afegir un fort creixement agrari estimulat per l'especialització dels conreus de la vinya, l'arròs i la taronja, enfocats tots tres a l'exportació, en detriment d'altres productes tradicionals com la seda en brut i la pansa.

Pel que fa a la indústria pròpiament dita, la tradicional de la seda, després de viure moments crítics a començament de la centúria i d'un intent de recuperació, serà cap als anys trenta i quaranta quan s'afona definitivament, al mateix temps que la draperia alcoiana consolida la seua producció.

Així, la base econòmica la constituïx l'agricultura comercial, que invertix els beneficis en operacions financeres i negocis especulatius, obres públiques i, sobretot, en el ferrocarril. El 1846 es creen la primera caixa d'estalvis de València i la Societat Valenciana de Foment, un grup encapçalat per Josep Campo, junt amb els Trénor, Caruana, Llano, Bertran de Lis. El grup de Campo, com indica Furió (1995: 484), “amb poderoses ramificacions en la política local i, en menor mesura, en l'estatal, inaugurava el 1852 la línia de València al Grau, amplificada dos anys després fins a Xàtiva”, posteriorment, el 1859, fins a Almansa, per a enllaçar amb la línia Madrid-Alacant.

En l'àmbit social, trobem una burgesia que havia sabut aprofitar la conjuntura política per a enriquir-se i desplaçar l'aristocràcia dels òrgans de decisió. Però esta revolució burgesa no hauria sigut possible sense el suport de les classes populars, els jornalers, els botiguers, els treballadors assalariats, els empleats públics, etc., els quals, com a màxim, aspiraven a posseir en propietat la casa que habitaven. Este *poble* no rep cap compensació pel seu suport al canvi polític, ans al contrari, a mesura que avançaven les reformes econòmiques s'accentuava més la polarització social.

2.2.3. Romanticisme i Renaixença

El romanticisme és un moviment cultural que naix a Alemanya a finals del segle XVIII i que s'estén per Europa com a contrapunt de les idees neoclàssiques que havien imperat al llarg de la centúria.

Així, este primer romanticisme alemany partix d'una actitud revolucionària i s'estén a la resta d'Europa occidental, principalment a França, on evoluciona des d'uns postulats conservadors i monàrquics cap a posicions més liberals. Cada poble, cada nació, amb la seua idiosincràsia, sintetitza les idees nouvingudes i les adapta a cada realitat. Per això trobem una multiplicitat de recepcions i d'interpretacions, que configuren un compendi eclèctic difícil de sintetitzar.

El romanticisme, per tant, significa la renovació profunda en molts aspectes de les arts, del pensament i, sobretot, de la literatura, i es convertix, més que en un *isme*, en una actitud humana que podem rastrejar si perfilem els contorns històrics de la cultura que volem analitzar.

Els fonaments del romanticisme alemany, des d'on partix cap a la resta d'Europa, hem de buscar-los en Johann Gottfried von Herder (1744-1803), mestre del moviment *Sturm und Drang*, que constituïx el període de gestació del romanticisme i que es caracteritza per la teorització dels postulats següents:

1. Insistix en la importància de la poesia popular.
2. Dóna importància al llenguatge en la cultura.
3. Rebutja la teoria del Piedel sobre la facultat universal de la bellesa. Herder afirma que esta varia amb les cultures i els períodes històrics, i que pot ser també terrible.
4. Denuncia el fet que l'Europa il·lustrada està orgullosa de la seua llibertat, però silencia "l'esclavitud de les classes".
5. Està en contra del despotisme il·lustrat. Per a Herder només els animals necessiten senyor, si s'és un ésser humà, no es necessita senyor.
6. Els canvis polítics poden contribuir al progrés de la humanitat.
7. L'home és religiós i l'origen es troba en una inferència espontània que practica l'home des dels fenòmens visibles cap als invisibles.
8. Hi ha la necessitat d'una educació que fomenta les potencialitats innates de l'home.
9. Per a Herder els il·lustrats contempen la història amb prejuís i l'empren per a provar tesis prèvies; això els impeditx estudiar i entendre cada cultura per ella mateixa, segons el seu esperit i la seua unitat complexa.

Segons Herder cal estudiar tots els aspectes d'una cultura, detindre's en detalls, per a poder entendre les peculiaritats de cada poble o de cada nació. Així es podrà descobrir la personalitat històrica de cada poble en general a través dels diversos períodes en què es pugen segmentar.

Este romanticisme inicial va ser superat i posat en clar posteriorment per Novalis, Schlegel, Schelling, etc.

D'altra banda, a Anglaterra, el romanticisme va estar influït per la revolució obrera. Així, la naturalesa llòbrega i misteriosa va ser substituïda per la misèria i la marginalitat de les ciutats industrials. Els exponents més importants foren lord Byron, poeta que es manifesta en contra de tota convenció social, sense prejuís, i també Walter Scott, creador de la novel·la històrica, que, malgrat el seu conservadorisme, en subratllar amb força les relacions entre els hòmens es convertix en valedor de la causa liberal i progressista.

El moviment romàntic a França estigué primerament en mans aristocràtiques, com Chateaubriand, partidari del tron i de la corona, fins que va passar a les mans dels plebeus, de tendència anticlerical i antimonàrquica, com Victor Hugo o Alexandre Dumas.

Com a elements comuns a tots els romanticismes, identifiquem els aspectes següents:

1. Exaltació de la naturalesa, la qual és idònia per a representar l'estat d'ànim de l'artista.
2. Exaltació de l'individualisme, encara que hi ha una confiança absoluta en la *bondat natural* de l'home.
3. Victòria del sentiment i de la fantasia sobre la raó.
4. Idealisme místic i estètic.
5. Afirmació de les forces irracionals de la vida i el triomf de la llibertat de l'esperit.
6. Orientació historicista.
7. Incorporació dels conceptes de bellesa, lleig i grotesc.
8. Exploració no de la realitat percebuda pels sentits, sinó de la realitat interior i, a través d'esta, recerca de la realitat absoluta.
9. Exaltació i potenciació dels valors culturals i dels sentiments nacionals. D'este aspecte es derivaren dos tendències:

- L'una era conservadora, aristocràtica, creient i reaccionària, i va afavorir la recuperació de la història de les cultures europees minoritzades. El principal teòric d'esta tendència va ser Herder, i els seguidors d'este corrent foren Walter Scott, creador de la novel·la històrica, Manzoni i Chateaubriand.

- L'altra tendència va ser més radical, escèptica, democràtica i revolucionària. Era coneguda amb el nom de romanticisme liberal i estava arrelada en la resta de l'Europa occidental, on es van assentar les bases de la ideologia de l'estat liberal burgès. Este vessant el representen Victor Hugo, Gauthier i Alexandre Dumas.

2.2.3.1. Recepció del romanticisme

La implantació de les idees romàntiques en les nostres terres es va veure afavorida per la lleu assimilació que l'estètica neoclàssica hi havia tingut. La perduració de l'estètica barroca, el conreu de la literatura popular i l'arribada amb retard dels postulats il·lustrats, juntament amb un context sociopolític ja comentat, prepararen un terreny propici per a la difusió i assimilació de les noves idees. Així, el romanticisme va ser acollit prompte, tot i que ho féu en castellà,¹ però, com diu Fuster (1968: 10), amb un matís singular dins de la literatura espanyola.

L'arribada del romanticisme al nostre àmbit lingüístic tingué lloc a través de dos vies: la primera, per mitjà de la traducció i la publicació de llibres, i la segona, per mitjà de la publicació d'articles de premsa a través dels quals es difonien les idees romàntiques. No hem d'oblidar la important infraestructura editorial que hi havia a València i que esta ciutat, junt amb Alacant, és port important en esta època. A més, Alacant comptava amb una forta colònia d'estrangers. Així, trobem una primera etapa que va de 1800 a 1833, en què alguns editors van publicar autors romàntics: Chateaubriand, lord Byron, Walter Scott, etc. Cal destacar la tasca d'editors com Bergues i Piferrer a Barcelona, i Orga, Salvà i Cabrerizo a València. Este últim, l'any 1818, va iniciar la "Colección de novelas" i difongué autors com Saint-Pierre, Cadalso, Goethe o Madame Staël. Pel que fa a la premsa, trobem texts primerencs, encara que en castellà, en el *Diario de Barcelona* i en *El Europeo*, entre novembre de 1823 i abril de 1824, on es produïen manifestacions militants del moviment i es difonen la seua estètica i el seu pensament, principalment en les obres de Walter Scott, que servixen com a model (Rovira 1966: 819) i que determinen la tònica de la Renaixença a Catalunya (Fuster 1968: 10). Per la seua banda, Chateaubriand és el més admirat pels valencians, i *El Mole* esdevé la principal revista de difusió del romanticisme liberal a casa nostra.

1. Per a conèixer de manera més extensa la literatura romàntica en castellà en les nostres terres i la projecció que esta tingué dins de l'Estat espanyol, podeu consultar Sirera (1995: 367-389).

L'any 1833 suposa una data clau, ja que es produïx l'embranchida de la Renaixença i la difusió de les idees romàntiques liberals.

D'una banda, a Catalunya, apareix publicat en *El Vapor* el poema "La pàtria", de Bonaventura Carles Aribau, este mateix any, que és considerat com el primer poema romàntic per la identificació que s'hi fa de la pàtria i la llengua. D'una altra, retornen els exiliats liberals que escampen el romanticisme francès de caràcter progressista.

A més, apareixen noves publicacions, com el *Diario Mercantil de Valencia* (1833), *El Vapor* (1833) o *El propagador de la libertad* (1835). També es van publicar les traduccions dels autors francesos del moment: Victor Hugo, Alexandre Dumas, alhora que es consolidava l'èxit de Walter Scott a Catalunya i a Mallorca.

Introduït el vessant liberal del romanticisme, les dos tendències coexistixen no exemptes de polèmica, més ideològica que estètica.

A Catalunya va triomfar el vessant conservador, que tingué com a gran exponent Rubió i Ors, que, amb la introducció de *Lo Gaiter del Llobregat* (1841), esdevingué per als historiadors de la literatura l'autor del manifest de la Renaixença. El romanticisme liberal també va tindre els seus seguidors, encapçalats per la figura de Víctor Balaguer (1824-1901).

A València, per la seua banda, tot i la gran acceptació i difusió de Chateaubriand, els primers hòmens de la Renaixença, Boix, Bonilla i Arolas mantingueren un clar posicionament liberal en política, encara que en el pla estètic el segon va defensar un cert eclecticisme al marge de les exageracions del *drame* francès. Tots ells estigueren lligats a publicacions com *El Liceo Valenciano*, *El Cisne*, *Diario de Valencia*, *Diario Mercantil de Valencia*, i s'envoltaren dels seus seguidors a través dels centres d'ensenyament com l'Escola Pia i l'Acadèmia Apol·lo.

Després, amb Marià Aguiló com a bibliotecari de la Universitat de València, es va gestar l'inici de l'etapa de plenitud de la Renaixença valenciana. Aguiló va incitar a escriure en valencià els jòvens Teodor Llorente i Venceslau Querol, i finalment Llobart reprendrà i connectarà amb el liberalisme romàntic dels precedents.

Teodor Llorente Olivares

2.2.4. La Renaixença valenciana

La Renaixença com a moviment literari i artístic que abasta un temps cronològic molt ample s'estén des del final del neoclassicisme fins als inicis del modernisme, quasi un segle. El seu recorregut no va ser uniforme ni homogeni i presenta diverses variants amb relació a la Renaixença d'altres territoris del nostre domini lingüístic. Nosaltres, però, repassarem breument quines foren les particularitats pròpies de la Renaixença a València i, pel que fa a la periodització, ens centrarem en l'exposada per Manuel Sanchis Guarner (1968), que estableix tres períodes basant-se en trets generacionals: la generació romàntica (1833-1859), la generació de la Renaixença (1859-1878) i la generació de Lo Rat Penat (1878-1907).

Abans de revisar les diverses etapes hem de tindre en compte que en les comarques valencianes la Renaixença mantingué tot un seguit de trets que la feien diferent de la de Catalunya, de la de les Illes Balears i de la de Provença. La burgesia, l'extensió a tots els camps culturals, la politització del moviment, el romanticisme, les tasques de normativització de la llengua, foren els punts d'inflexió que les distancien. Vegem un quadro comparatiu —a grans trets— de la Renaixença valenciana amb la de Catalunya, que és la que més ressò va tindre:

Catalunya	València
La Renaixença s'assenta sobre la realitat social d'una burgesia nascuda per la Revolució Industrial.	La Renaixença s'assenta sobre una burgesia agrària, terratinent i mercantil.
El fenomen s'estén a tots els camps de la cultura.	Es tracta d'un fet estrictament literari.
El moviment es polititza i culmina amb el nacionalisme.	La Renaixença es polititza més tardanament.
Triomfa el romanticisme conservador.	Preval el romanticisme liberal.
Es fa una tasca de normativització que possibilitarà la recuperació lingüística.	No es fa cap tasca de normativització de la llengua.
Els Jocs Florals no són bilingües.	Els Jocs Florals són bilingües.
Al llarg de la Renaixença es diversifiquen els gèneres: poesia, novel·la i teatre.	No es diversifica el conreu dels gèneres literaris. Hi ha un predomini de la poesia i el conreu de la prosa és inexistent.
Augmenten les publicacions en català.	Hi ha poques publicacions.
Finalment triomfa el modernisme cap al 1892 i acaba el període de la Renaixença.	Hi ha poca influència modernista i perduren els postulats llorentins fins ben entrat el segle xx.

2.2.4.1. Etapa inicial (1830-1859)

Vicent Simbor (1980) situa el primer poema de caire romàntic l'any 1830 amb la composició de Peyrolon "En los dies del nostre rei Fernando", i el 1831 Vicent Salvà, exiliat a Londres per la seua ideologia liberal, escriu el poema "Lo Somni" a la senyoreta Vicenta Bertran de Lis, filla d'un altre exiliat a París, que confecciona un àlbum amb poemes dels exiliats romàntics de renom. Per tant, tenim dos mostres poètiques renaixentistes a València que s'avancen a la data del 1833, any en què Aribau escriu la seua oda "La pàtria", i al 1841, any en què s'assenyala com a primera manifestació renaixentista a València el poema de Villarroya.

Amb el retorn dels exiliats liberals i les nombroses traduccions d'obres d'autors romàntics que es feien a València, ens trobem davant d'un romanticisme valencià primerenc i liberal. Els romàntics per excel·lència d'este període s'agrupen al voltant de l'Escola Pia, a partir de la qual Estanislau Vayo, el 1826, crea l'Acadèmia Apol·lo. Cal destacar d'este grup (Simbor 1980: 88) "los cuatro hermanos", escolapis, professors de l'Escola Pia i figures bàsiques d'este període. Parlem de Pasqual Pérez, Josep Maria Bonilla, Vicent Boix i Joan Arolas.

Pasqual Pérez va fundar el 1833 el *Diario Mercantil de Valencia* i va participar en altres projectes periodístics seriosos i satírics. Va publicar els poemes de Tomàs Villarroya en el *Diario Mercantil de Valencia* i també els primers versos de Llorente en *El Conciliador*.

Joan Arolas (1805-1849) va ser l'*hermano* de producció més fecunda i romàntica, però ho féu en castellà. Tot i així, hi va contribuir perquè a València dominara el corrent francès liberal. De tarannà exaltat, era un gran imitador de Chateaubriand. Cal destacar la seua contribució a la fundació del *Diario Mercantil de Valencia* (1833) junt amb Pasqual Pérez. Les seues obres més importants són *Poesias caballerescas y orientales* (1840) i *Poesías* (1842). En estes obres Arolas barreja conceptes purament liberals amb idees pròpies de la religió catòlica. Es mostra clarament anticlerical, defensor de la fraternitat, dels sentiments supranacionals i de l'igualitarisme, alhora que accepta la inconstància de la fortuna i la seua conformitat amb esta, la brevetat de la vida, l'exaltació de l'*aura mediocritas*, etc.

Josep Maria Bonilla va ser la figura amb més projecció política. D'ideologia liberal, va exercir diversos càrrecs polítics, fet que li va costar l'exili a Barcelona, Castelló i Madrid. Fundà *El Mole* l'any 1837. Va escriure nombrosos articles polítics i crítics a través

de les publicacions periòdiques de l'època. Difonia un ideari basat en la defensa del moviment romàntic i del republicanisme. La seua producció escrita per a la premsa la féu en valencià, encara que també escrigué drames romàntics en castellà.

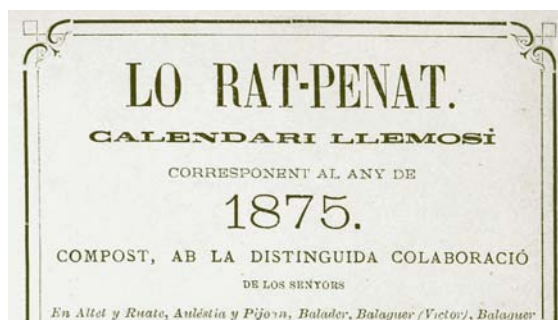
Vicent Boix més que poeta era un erudit historiadore. Va ser cronista de la ciutat de València, publicà l'obra *Historia de la ciudad y Reino de Valencia* (1845) i gaudí d'un gran prestigi. Este fet el portà a escriure novel·les històriques en castellà i algunes llegendes històriques en vers d'un fort ressò romàntic. Cal destacar *El encubierto de Valencia* (1852), obra en què no amaga "les seues simpaties per aquells episodis on es va posar de manifest la personalitat històrica valenciana, alhora que la projectava cap al present en relacionar la revolta de les Germanies amb els alçaments democràtics i antiabsolutistes" (Sirera 1995: 381). Boix defenia contínuament en els seus escrits la personalitat valenciana amb la defensa de la història i les tradicions. Este fet el situa dins de l'òrbita dels renaixentistes, cosa que no podem dir d'Arolas, el qual va ser un gran difusor de les idees romàntiques, però no de la personalitat valenciana. Vicent Boix, a més, va ser amic personal de Víctor Balaguer, personatge cabdal del romanticisme català liberal.

2.2.4.2. La generació de la Renaixença (1859-1878)

El 1859 va arribar a València, destinat com a cap de la Biblioteca Universitària, el mallorquí Marià Aguiló (1825-1897), que va animar a escriure els jóvens estudiants de Dret Teodor Llorente (1836-1911) i Vicent V. Querol (1837-1889). Foren íntims amics, però la seua trajectòria artística va ser diferent. La poesia de Llorente presenta la quotidianitat, les emocions sense extrems, la ruralitat de la societat valenciana des d'un punt de vista conformista i plàcid. Llorente té una gran habilitat per a tractar temes costumistes. Escriu poemes amorosos, encara que sense passió, i composicions de tipus historicista enyoradís. Per a ell el món rural és l'expressió de l'ànima valenciana. La seua extensa producció la va recollir en *Llibret de versos* (1885), *Cartes del soldat* (1896) i *Nou llibret de versos* (1902). L'obra de Llorente no evoluciona, no s'adapta als nous temps, i això fa que transmeta una imatge molt conservadora, ancorada en el passat nostàlgic i sense capacitat per a promoure un progrés dins de la nostra literatura. Segons Sirera (1995: 407) "no fa justícia a una poesia agradable i on la llengua, rica i culta, és treballada de forma aparentment senzilla com recercant un prosaisme que té més de postura estètica que d'autèntica manca d'alé poètic". Cal reconèixer-li, però, l'excel·lent domini del llenguatge i del ritme poètic, així com l'ús d'una llengua culta.

Per la seua banda, Querol recull la seua obra poètica en valencià en un apèndix de l'edició *Rimas* (1877), amb el títol genèric *Rimes catalanes*. No és una obra molt extensa, però sí que presenta un to sublim i elaborat que Llorente no aconsegueix. Manifesta una visió conservadora del món on la religió i les tradicions ocupen un lloc fonamental i, a més, aprofundix més en els temes i els treballa a nivell formal; té una major ambició estètica.

Altres renaixentistes d'este grup foren Jacint Labaila (1833-1895), Rafael Ferrer i Bigné (1836-1892), advocat i pertanyent al grup moderat, i Fèlix Pizcueta (1837-1890).

Constantí Llombart: *Lo Rat Penat. Calendari llemosí*. 1875-1883
BIBLIOTECA VALENCIANA

El 1859 també és la data d'inici dels Jocs Florals de Barcelona, que se celebraran ja cada any amb tota regularitat. També a València se'n van fer. El lloc escollit per a la festa va ser el paranimf de la Universitat de València. Foren organitzats per Marià Aguiló, que hi va actuar com a mantenidor. En la primera edició foren guardonats el català Víctor Balaguer, Teodor Llorente, amb el poema "La nova era", i Vicent V. Querol, amb un poema en castellà. Estos Jocs Florals no es tornaren a repetir fins al 1879.

El 1868 es fa un aplec a Montserrat on acudixen els intel·lectuals més representatius de cada zona del domini lingüístic. Hi acudixen els valencians Llorente, Querol i Ferrer i Bigné, els quals se sentien més prop de les tesis exposades pels provençals, que no es comprometien políticament a nivell intel·lectual, que dels barcelonins, els quals mantenien postures més actives en el vessant polític. Tot i així, els moderats valencians gaudien de molt bona fama i consideració entre els seus homòlegs de Catalunya. Coincidien amb ells en el fet de portar la Renaixença pel camí de l'historicisme i de moure's en un espai intel·lectual minoritari.

2.2.4.3. Etapa de plenitud (1874-1909)

En l'època del moderantisme isabelí sorgix un nou grup d'escriptors cohesionat, que compartixen no sols trets generacionals, sinó també socials, culturals, etc.

El grup, encapçalat per Constantí Llombart (1840-1893), pseudònim de Carmel Navarro, es compon de Josep Bodria Roig (1842-1912), Josep F.

Sanmartín i Aguirre (1848-1901), Antoni Palanca Hueso (1848-1905) i altres de més jóvens, com Víctor Iranzo (1850-1890), Lluís Cebrian Mezquita (1851-1934), Joan Espinar Bellveser (1853-1905), Josep Maria Puig i Torralva (1859-1911), Ramon Andrés Cabrelles (1869-1957), etc. Però, tot i així, l'hegemonia llorentina s'estén en esta època per damunt de la jove generació liberal, ja que dels poetes que es formen i escriuen entre els anys que van de la Restauració borbònica (1874) al començament del segle xx, es pot afirmar que, malgrat ser molt nombrosos —gràcies a l'existència de plataformes estables, com Lo Rat Penat o els Jocs Florals—, no aconsegueixen escapar-se dels motlles llorentins: poesia d'exaltació dels tòpics jocfloralescs, de convivència amb els poetes catalans i provençals, d'exaltació del món rural, de celebració d'una naturalesa dòcil i de la felicitat casolana.

Ara bé, el grup de Llombart aconsegueix distanciar-se de la influència de Llorente. Són poetes que, igual que el mestre Llombart, tenen un sentiment regionalista molt més desenvolupat, fins a límits que, de vegades, arriben a escandalitzar les forces conservadores de la societat valenciana. A més a més, mostren un major interès per temes costumistes i urbans que impregnen amb notes realistes i una continuïtat de la concepció progressista del treball literari (Sirera 1995: 414-415).

De totes les activitats realitzades per Constantí Llombart cal destacar la fundació —junt amb Llorente— de Lo Rat Penat l'any 1878. Esta data marca una fita en la història de la nostra literatura regional i caracteritza una època (Sanchis 1968: 47). El mèrit de Llombart residix en la consecució d'un aplec de les generacions anteriors de la Renaixença. D'una banda, els patricis moderats, el grup de Llorente; d'altra banda, els liberals de la primera generació, els quals, junt amb els liberals romàntics, disten molt de coincidir ideològicament i sociològicament amb el grup dels burgesos. Els estudis clàssics sobre l'època —Fuster, Blasco, Sanchis, Cucó— manifesten l'existència de dos grups clarament diferenciats, tot i que les noves investigacions —Roca (2004), Archilés (2002)— aporten una visió més conciliadora dels dos sectors amb punts fortament coincidents:

Grup moderat	Grup liberal
· Universitaris.	· Autodidactes.
· Patricis burgesos.	· Botiguers i menestrals.
· Conservadors.	· Republicans.
· Mantenien vincles amb Barcelona, on gaudien de prestigi entre els autors de Catalunya.	· El contacte que mantenien amb Barcelona era el liberal Víctor Balaguer, el qual no hi gaudia de molt bona fama per la seua condició liberal.
· Conreaven la poesia.	· Poetes i autors teatrals.
· Empraven una llengua culta arcaïtzant.	· Hi havia dos sectors: el del valencià “que ara es parla”, encapçalat per Bernat i Baldoví, i un altre iniciat per Bonilla i continuat per Llobart, que no acceptaven la llengua arcaïtzant, però proclamaven la necessitat d'una llengua comuna estàndard.
· Costumistes.	· Costumistes, amb pinzellades realistes.

Característiques comunes
· Participaven tots de les activitats de Lo Rat Penat i publicacions mútues.
· Anomenaven <i>llemosí</i> la llengua.
· Les reivindicacions valencianistes dels dos grups no significaven cap oposició a la idea d'una Espanya única.

Estes característiques oposades en l'àmbit social, polític i literari foren la causa de grans polèmiques entre ells, com ara la que s'ha anomenat *poetes de guant* contra *poetes d'espardeya*.

El principal motiu de la divisió és la disparitat de criteris pel que fa al tema lingüístic (Simbor 1980: 162). La posició inicial dels liberals representada per *El Mole* va ser ben clara. Bonilla justifica no emprar l'ortografia llemosina per a facilitar la lectura, però amb la intenció de demostrar que sí que la coneixen. Tanmateix serà amb el canvi de direcció de Bonilla per Bernat i Baldoví quan comença el divorci entre els llemosinistes cultes i els populistes de la premsa popular.² Els sainets i la premsa popular, per tant, feien mofa molt sovint dels excessos arcaïtzants dels patricis renaixentistes, la qual cosa encoratjava l'instint burlesc del poble valencià, i contribuïren a accentuar la ruptura entre els intel·lectuals burgesos i els joves liberals (Sanchis 1968: 41).

Tot i així, cal recordar que els liberals eren gent del carrer que parlava valencià, mentres que els moderats eren molts d'ells castellanoparlants a casa, i que, tot i les contínues manifestacions de Bernat i Baldoví posicionant-se a favor de “la llengua que ara es parla”, Llobart en nombroses ocasions va demanar l'execució d'una llengua actualitzada i culta com veurem més avant.

Contra el desig de Llobart, Lo Rat Penat va caure en mans dels patriarques de la ciutat i prengué un caràcter felibre, això és, enyoradís i apolític, immobilitista (Sanchis 1968: 49). Este immobilitisme, tant en l'àmbit literari com en l'àmbit polític, és el que es veu com a causa del fracàs de la Renaixença.

Llorente i els seus són acusats d'espanyolistes al servei de Madrid. Esta idea expressada per Sanchis, Fuster i Blasco la matisen Archilés i Martí (2002) i Roca (2004). Per a Archilés i Martí, no sols Llorente és espanyolista, sinó que el grup de liberals que té com a figures més representatives Bonilla, Boix i Llobart, encara que de generacions diferents, també ho era. Per la seua banda, Roca explica com

2. El Mole, número 8 (28 de febrer de 1837), apud Simbor (1980: 161-164)

per a Llorente no hi havia cap altra manera de fer les coses, ja que en repetides ocasions havien de fer comunicats de principis en la línia espanyolista perquè eren acusats de separatistes. I si així haguera sigut *Lo Rat Penat* no hauria durat massa. Però estes idees complementàries no invaliden les tesis fusterianes.

L'activitat més representativa de *Lo Rat Penat* ha sigut la celebració dels Jocs Florals cada any. Les poesies presentades al certamen eren, sense variacions, sobre el tema Pàtria, Fe, Amor. L'últim element de la trilogia era poc treballat; en canvi, els dos primers es treballaren més, sobretot el primer, amb una contínua exaltació dels paisatges rurals valencians.

2.2.5. Una Renaixença no polititzada?

La majoria dels estudis que han tractat d'analitzar l'època que ens ocupa han coincidit en dos aspectes:

1. La caracterització com a “semifracàs” de les insuficiències del moviment, sobretot perquè no s'aprofita per a avançar en la construcció d'una identitat nacional.
2. La separació clara entre dos sectors: el llombartí, amb un grau de reivindicació i consciència nacionals, i el de Llorente, sense cap preocupació per estes qüestions.

Archilés i Martí (2002) plantegen una anàlisi de l'època en què intenten desmentir estes dos afirmacions.

La pràctica totalitat dels treballs que han tractat el tema de la Renaixença han seguit la línia encetada per Fuster amb *Nosaltres els valencians*, on afirmava que el problema principal del moviment en terres valencianes era el fet que ens trobàvem davant d'una economia bàsicament agrària, agrarista fins i tot, sense cap interès per la industrialització, i que justament els personatges més destacables d'este món havien sigut els principals promotors del moviment.

No obstant això, esta imatge fusteriana d'un país poc desenvolupat i fonamentalment agrari ha sigut desmentida pels estudis d'història econòmica i social

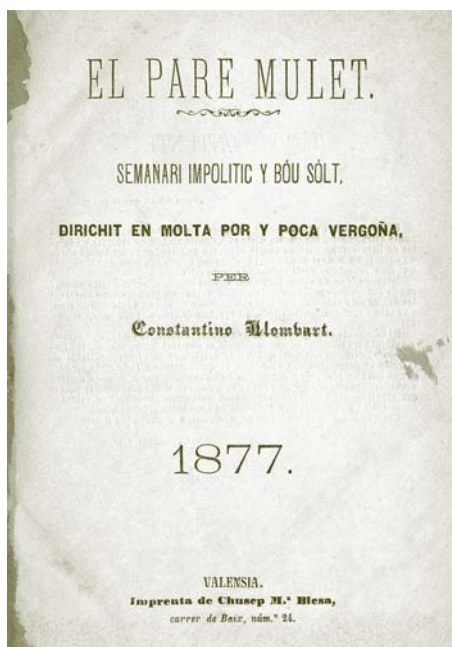
més recents, on queda clar que en les nostres contrades es “va assajar un model d'economia agroexportadora i de desenvolupament industrial, més moderat, però no inexistent, que va transformar profundament les seues estructures econòmiques i socials” (Archilés i Martí 2002: 61).

Pel que fa a la segona qüestió, és prou habitual trobar plasmada la idea que Llorente no va polititzar la Renaixença valenciana perquè la mantingué en un nivell d'estricta producció cultural, fet que s'ha relacionat sovint amb la seua relació amb els interessos polítics de Madrid i la seua filiació espanyolista.

Tanmateix, Archilés i Martí (2002: 62) són ben categòrics quan afirmen que “tots els renaixentistes valencians eren espanyols i espanyolistes, i no és aquest el fet que els diferenciava entre ells”, i en conseqüència, “interpretar la Renaixença com un moviment de ‘desvetllament’ d'una consciència nacional adormida és acceptar la reinterpretació feta *a posteriori* pel discurs nacionalista”. La funció d'este moviment, eminentment cultural, “va ser la d'aportar materials i iniciar una tasca de (re)construcció de la identitat pròpia”. En el nostre cas va servir per a “introduir una tensió, plantejar una redefinició dels àmbits identitaris que podien esdevenir potencialment conflictius, o simplement plurals, tot i que subordinats al nacional espanyol”.

El mateix Llorente deia el següent en *Las Provincias* a propòsit de la fundació de *Lo Rat Penat*:

“[...] Nosotros no hemos participado nunca de los temores (por fortuna ya casi desvanecidos) que concibieron algunos, sospechando que ese movimiento literario pudiera fomentar, en el terreno político, tendencias separatistas; [...] El renacimiento aceptable para nosotros es el mero renacimiento literario, es decir, el estudio, el cultivo del lemosín, en las distintas ramas, como un medio, principalmente de conocer mejor nuestro pasado, de apreciar los tesoros de una literatura que fue importantísima, de una historia muy gloriosa, de las instituciones patrias, que no son solamente las de Castilla, sino el conjunto de todos los reinos españoles.”

El pare Mulet. Semanari impolític y bou solt, dirichit en molta por y molt poca vergonya per Constantino Llombart. València, 1877.
ARXIU MUNICIPAL DE VALÈNCIA

2.2.6. Els gèneres i els autors

Dins del període que abasta la Renaixença es poden matisar diverses opcions culturals i polítiques, així com situar tendències literàries diferents però amb objectius comuns. A més, cal afegir a esta heterogeneïtat, la territorial, ja que en els diversos territoris del nostre àmbit lingüístic el moviment evolucionava d'acord amb unes circumstàncies particulars que afectava el tipus de producció i la qualitat literària de les obres que ens trobem.

Així, en les comarques valencianes no es produïx una diversificació de gèneres literaris; el gènere que més es desenvolupa és la poesia, i una mica menys el teatre, fonamentalment, el sainet. No apareixen a València, Alacant o Castelló autors de la talla de Jacint Verdaguer –tan admirat per Constantí Llombart– en poesia, Àngel Guimerà en teatre, i Narcís Oller en narrativa, els quals conformen la plenitud de la Renaixença a Catalunya amb el conreu dels tres gèneres. A més, el modernisme que pren el relleu de la Renaixença no ho fa a València amb la mateixa intensitat que a Catalunya. Ens trobem, doncs, el següent panorama literari.

2.2.6.1. La narrativa

A València no es va produir el desenvolupament de l'escriptura en tots els gèneres literaris i la narrativa fou el menys treballat. Ja hem assenyalat el caràcter bilingüe que va tindre la Renaixença, i serà precisament en castellà on trobarem les mostres narratives més reeixides. Vicent Boix va publicar el 1852 *El encubierto de Valencia*, on recrea un episodi històric de gran transcendència històrica per al poble valencià. Esta novel·la està emmarcada en la línia historicista que va caracteritzar tot el període.

A més, cal assenyalar també les publicacions de Blasco Ibáñez (1867-1928), que va ser deixeble de Constantí Llombart i començà a escriure les seues primeres narracions en valencià. Però este fet no perdurà i prompte va passar a treballar en castellà. La seua obra s'ajusta plenament als paràmetres naturalistes més que als renaixentistes, ja que aquella forma s'ajustava perfectament als interessos de denúncia social de l'escriptor.

Així doncs, al llarg del període podem trobar ben poca narrativa en valencià, ja que esta queda reduïda, bàsicament, a les publicacions satíriques i polítiques, com *El Bou Solt*, *El Pare Mulet*, *El Mole* o *Lo Rat Penat*, adreçades a un públic popular sense massa pretensions literàries.

Troblem rondalles, llegendes de tipus postromàntic, molts acudits, crítiques socials, reculls de tradicions, alguns discursos de caràcter cultural, etc. Al capdavant, podríem parlar de paraliteratura.

Només Constantí Llombart va excedir estes limitacions amb *Los fills de la morta viva*, publicada per lliuraments entre 1879 i 1883. Tot i que Llombart era un erudit limitat, és significatiu l'enfocament nacionalista de l'obra, tal com manifesta Lluís Tramoyeres en la seua introducció (Sirera 1995: 417).

Les causes d'esta mancança en la diversificació dels gèneres narratius cal buscar-les, sobretot, en la inexistència d'una llengua culta actualitzada que permetera als escriptors endinsar-se en el món de la narrativa. Llombart ho reclama constantment i els estudiosos, com Sanchis o Blasco, ho confirmen en els seus treballs. A més, no tenia els contactes amb els prosistes barcelonins que li haurien permés beneficiar-se amb els guanys que estos assolien.

2.2.6.2. El teatre

En el segle XIX podem trobar, en línies generals, dos tendències teatrals. D'una banda, hi ha el teatre de temàtica historicista, i de l'altra, la línia popular, amb temàtiques pròpies de la tradició local. A València, les peces teatrals amb més èxit són els sainets (Sirera 1995: 418-421).

Es tracta de peces teatrals que primer s'interpreten com a parts secundàries d'altres representacions fetes normalment en castellà. Posteriorment es deslligaren d'aquelles representacions més globals i començaren a representar-se en teatres especialitzats. Anaven adreçades bàsicament a un públic petitburgès i popular, i es representaven en funcions per hores.

El sàinet tendix a crear una dinàmica d'identificació progressiva entre els espectadors i determinats personatges que funcionen com a arquetips. El procés d'identificació es fonamenta primerament en l'observació directa d'unes persones a qui es plantegen conflictes domèstics. Trobem també una successió constant de situacions que normalment es resolten en forma d'acudit, un conjunt de referències a l'actualitat o a qualsevol fet o personatge inesgotable quant al seu tòpic, que permet emetre una certa crítica. Per tant, els autors recorren a un llenguatge entenedor, a situacions recognoscibles i a la comicitat com a arma de captació d'espectadors.

Tot i que són peces perfectament tipificades, podem distingir algunes variants. Hi ha els sainets paròdics que deformen i ridiculitzen altres representacions teatrals. A vegades adquirixen la forma de quadro de costums, on el que importa és la descripció d'hàbits, costums i tipus populars. Una tercera varietat és el sàinet còmic, que descansa sobre una intriga que permet exhibicions verbals i d'actuació de to humorístic, si no obertament còmic.

A banda d'estes tres variants, en la segona mitat del segle XIX s'imposarà finalment una de les possibles variants geogràfiques del sàinet: el de la ciutat de València, que amb un seguit de personatges i situacions específiques (coentor, persones que *bufen en caldo gelat*, desclassaments amb canvi lingüístic inclòs, etc.) s'expandirà arreu de les comarques valencianes en perjuí dels nuclis locals, com els d'Elx o Alacant, de manera que al començament del segle XX es podrà parlar d'un sàinet unificat que s'estén per tot el territori. Quant als autors, destaquen Bernat i Baldoví, Liern, Balader, Escalante i Palanca i Roca.

Josep Bernat i Baldoví (1809-1864), natural de Sueca, va estudiar en l'Escola Pia de València i va ser advocat, terratinent i escriptor humorista. Va residir llargues temporades a Madrid, on era diputat a Corts pel districte de Sueca, ciutat d'on, a més, va ser alcalde i jutge.

No pertany pròpiament a la Renaixença, ja que no tenia propòsits restauradors. No obstant això, va ser un escriptor fecund i famós, tant en castellà com en valencià, i el més popular dels dramaturgs primerencs. Encara que pertanyia al partit polític moderat, va col·laborar amb Bonilla en els periòdics satírics liberals *El Mole*, *La Donsaina*, *El Tabalet*, i amb Pasqual Pérez en *El Sueco*.

L'any 1845 s'edita la comèdia en un acte i en vers *El Virgo de Vasanteta i El alcalde de Favara o el parlar bé no costa un pacho*, obra d'extrema procacitat verbal i d'extraordinari enginy. Apareix amb el pseudònim "La gens púdica musa del Chúquer". Més avant, el 1855, va firmar amb el seu nom l'obra en quatre quadros *Qui tinga cucs que pele fulla u obedecer al que manda*, de la qual s'estrenà una versió castellana a Madrid. De 1859 són *L'agüelo pollastre*, paròdia en un acte i en vers de *Don Juan Tenorio*, de Zorrilla. El 1860 es va publicar

Cheroni y Riteta o la viuda y el escolà. El 1861 va imprimir amb el pseudònim habitual el “melo-y-drama” *Batiste Moscatell o la mona de pasqua*, amb música de Carles Llorens.

Rafael Maria Liern i Cerach (1833-1897) va estudiar Dret i Filosofia. Es va incorporar el 1858 al teatre valencià, ja que anteriorment havia triomfat com a autor en castellà. A València va ser director del setmanari satíric *El Saltamartí*, no compromés políticament i que amb intermitències es va publicar entre 1861 i 1882. Mai es va sentir vinculat al moviment de la Renaixença ni es va relacionar amb els renaixentistes. Com a dramaturg, és autor de més de tres-centes obres, la majoria i les més importants en castellà. Totes les seues obres en valencià són d'un acte i en vers. Alguns títols són *Les eleccions d'un poblet*, *En les festes d'un carrer* i *Una paella*.

Francesc Palanca i Roca (1834-1897) va néixer a Alzira i no va aprendre a llegir fins als 17 anys, ni a escriure fins als 26. La seua primera obra, *Llàgrimes d'una femella*, la va dictar a un amic l'any 1859, el mateix any que es va estrenar *Un casament en Picanya* i *La millor raó, el trabuc*.

L'any 1860 es va imprimir la sarsuela en un acte i en vers, segona part d'*Un casament en Picanya*, *Suspirs i llàgrimes*. Del 1861 trobem una altra sarsuela en un acte i en vers: *El sol de Rusafa i Flors de l'horta*.

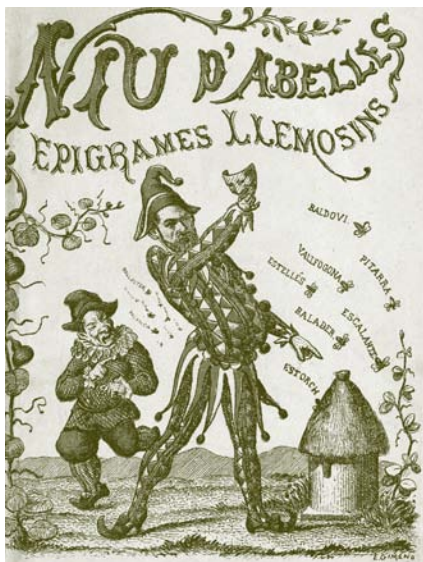
El 1861 inicià la seua producció dramàtica en castellà, anà a Madrid i fracassà. Tornà a València i del 1867 trobem *Secanistes de Bixquert o al vell carabasa en ell*, que va ser la primera comèdia en valencià que tenia dos actes. Més endavant vindrien dos peces còmiques en un acte i en vers: *La batalla de Sen Francés*, del 1868, i *El secret de l'àngüelo*, del 1870. Però quan realment va assolir fama va ser l'any 1869. Este mateix any la Milícia Nacional de València, formada per la petita i mitjana burgesia i per la menestralia, va desobeir l'orde de desarmament i es va enfrontar a l'exèrcit espanyol. Palanca va escriure en castellà una peça al·lusiva

en tres actes i ens vers, *Valencianos con honra*, en què es va posicionar a favor dels milicians. El 1870 estrenà una comèdia dramàtica en tres actes, *Tres roses en un pomell*, i el 1871 un drama en tres actes, *Lo que sembres culliràs*, amb una bona acollida per part del públic. El mateix any tornà a escriure sainets.

Més tard, el 1874, va estrenar un drama en dos actes i en vers: *Els dos anells*, referit a la guerra carlina coetània. En el període de la Restauració insistí en la producció d'obres festives i d'envergadura. El 1878 estrenà dos drames en tres actes, *Decrets de la providència* i *Lo guardià dels capu-gins*. Del 1884 és el drama en dos actes *Ortigues i roselles*. Palanca i Roca va ser el primer dramaturg valencià que tractà temes socials i el 1885 va veure la llum *El capital y el treball*, peça en un acte.

Eduard Escalante i Mateu (1834-1895) és possiblement la figura més important del teatre valencià del segle XIX. El seu èxit rau en el fet que la comunicació entre l'autor i els espectadors és immediata, ja que fa servir una llengua col·loquial entenedora per al seu públic que no es va preocupar mai de dignificar. Tot el contrari, aprofità les impureses dialectals i la contaminació del castellà per crear efectes còmics. Va ser capaç de captar amb total vivacitat les aspiracions socials de la classe mitjana urbana en formació.

Estrenà la seua primera obra, *El Déu, déuau i noranta* l'any 1861. Abans d'això havia escrit diversos miracles vicentins i l'any 1858 havia publicat *Raquel*, un drama en castellà de quatre actes i en vers que no arribà a estrenar mai. El 1868 va estrenar *Un grapaet i prou* i *La processó per una casa*, en què cal destacar la trama escènica i la creació dels personatges. Del mateix any és *El bou, la mula y el ànchel bobu*, en què s'al·ludix a una de les comparses de la processó valenciana del Corpus. De 1869 són *Bufar en caldo chelat* i *En una horchateria valenciana*; de 1870, *La falla de Sen Chusep*, *Una nit en la glorieta* i *El trovador en un porche*; de 1871, *La senserrà del mercat* i *La chala*; de 1872 *El rei de les creïlles*, *Barraca en lo cabañal*, *Un torero d'estopa* i *Cheroni i riteta*; de 1873 *El tio Cavila o a divertir-se a un poble*, en dos actes i amb ambient rural. L'any 1874 va estrenar *La escaleta del dimoni*, *La moma* i la sarsuela *Als lladres*.

Constantí Llombart: *Niu d'abelles: epigrames llemosins*. València, 1876. (2ª ed.) BIBLIOTECA VALENCIANA

2.2.6.3. La poesia

La poesia va ser el gènere més conreat pels renai-xentistes valencians. Sobretot perquè l'any 1879 començaren a celebrar-se de manera regular els Jocs Florals de Lo Rat Penat. Ja el 1859 Marià Aguiló havia organitzat un certamen literari, on foren premiats Víctor Balaguer, Teodor Llorente i Vicent Querol. Foren uns jocs bilingües des del principi i esdevingueren molt prompte un acte social, pràcticament l'únic signe d'activitat de Lo Rat Penat. Estos Jocs Florals responien a la influència romàntica de l'interés pel passat històric. Així intentaven esdevenir una restauració dels certàmens poètics medievals que, fruit del refinament cultural de la Cort de Provença, foren instituïts a Tolosa de Llenguadoc per a premiar les més altes virtuts poètiques dels trobadors. Els certàmens se celebraven formant l'estrada següent:

La Regina era la dona elegida pel guanyador de la Flor Natural a qui entregava com a ceptre el seu trofeu, la flor. Ella presidia la festa i entregava la resta de guardons.

Els membres del consistori eren l'agrupament de set socis encarregats d'examinar les composicions que concursaven als Jocs i d'emetre'n un veredict.

La temàtica de les obres presentades girava al voltant de tres temes: Pàtria, Fe, Amor.

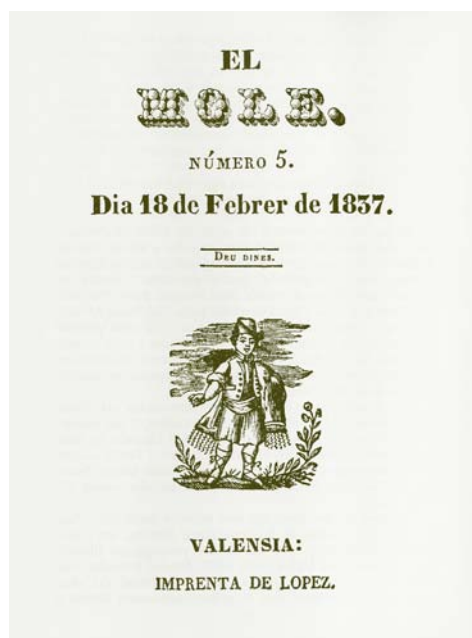
Els premis consistien en: Englantina d'Or, flor d'or amb la qual es premia la millor poesia de temes patriòtics; Viola d'Or, a la millor poesia, lírica, moral o religiosa; Flor Natural, a una composició de tema de lliure elecció.

Quan algun poeta rebia els tres premis, obtenia el títol de Mestre en Gai Saber.

Este era el principal acte de les lletres valencianes, l'únic intent de fer literatura culta, que no va evolucionar com ho féu a Catalunya —on es feien des del 1859 de manera ininterrompuda— cap a formes noves i varietat de temes. Fuster (1962: 222) fa la següent valoració oposant la incidència que tingué per als catalans i la que tingué per als valencians: "I amb versos —vull dir, únicament amb versos— era difícil de crear-se un públic estable. Més que més quan cap poeta local no va tenir sobre el poble una suggestió tan difosa com la d'un Verdaguer o la d'un Guimerà. Els Jocs Florals eren la sola, o gairebé la sola manifestació "pública" de la poesia valenciana." A este fet cal afegir l'escassa publicació de llibres i que la repetició de la trilogia jocfloralesca de Pàtria-Fe-Amor es féu anacrònica, perquè va perdurar en el temps; els poetes es limitaven a descriure amb optimisme la vida popular, a glossar-la —deia Sanchis— amb una eufòria idíl·lica sense intentar descobrir què s'amagava davall d'aquelles aparences. Però tot i així, Llorente i els seus seguidors ens han deixat un llegat de poemes costumistes de valor documental on es recreen en la vida humil perquè creien que el món rural conformava l'essència dels valencians.

Sanchis Guarnier (1968: 50-55) també assenyala que la majoria dels poetes que concorrien en Lo Rat Penat eren lletraferits poc o gens dotats per a la poesia, però en aquell temps ser valencianista, per a molts d'ells, consistia a fer versos en valencià. Els Jocs Florals tan especialitzats en la línia llorentina els valgueren moltes crítiques, com la de Palanca i Roca, autor de teatre popular que els va dedicar uns versets:

"No vages, si busques coca,
al forn de Lo Rat Penat,
que allí s'ho pasten, s'ho fenyen,
i en estar cuit, tot al pap!"

El Mole. València, 1837.

També hi ha una divertida caricatura publicada l'any 1897, que representa l'estrada d'uns Jocs Florals, on tots els participants tenen la cara de Teodor Llorente i va acompanyada dels versos següents:

“Sent, com sóc, En Teodor,
sóc lo poeta premiat,
la reina, el mantenedor,
i per a dir-ho millor,
jo sóc tot Lo Rat Penat.”

Estos versos, escrits per un jove caricaturista, ens poden donar una idea de la dimensió social que tenien els Jocs Florals, els quals se circumscrivien a l'àmbit burgès del moderantisme. Roca (2004) en el seu estudi sobre Llorente explica este fet des d'una altra òptica, basant-se en la situació política del moment: si Lo Rat Penat haguera optat per posicions més populistes, liberals o simplement polítiques no hauria tingut el suport institucional de què va gaudir des de l'Ajuntament de València.

2.2.6.4. La premsa

La premsa satírica popular s'inicia a València l'1 de febrer del 1837, quan va aparéixer el primer número d'*El Mole*, un “periòdic satíric d'idees liberals” dirigit per Josep Maria Bonilla, amb la col·laboració de Pasqual Pérez i Bernat i Baldoví. La publicació va acabar el 6 de juny del 1870. Entre una data i l'altra es van succeir sis èpoques diferents: la primera entre 1837 i 1838, amb 56 números; a continuació, entre 1840 i 1841 se n'editaren 36; tretze anys després, entre 1854 i 1855, es publicaren 51 números; en la dècada següent, entre 1863 i 1864, veuen la llum 24 números; el 1864 va canviar de nom i passà a dir-se *El Mole Antic*, nom amb el qual es publicaren 30 números entre 1864 i 1865, i finalment, l'any 1870 només s'editaren dos números.

A vegades, per fugir de la censura, la publicació canviava de nom: *El Rosiñol*, *El Tro*, *El Rellamp*, *El Nap*, *El Carro*, *El Cañís*, *La Mosca*, *El Tramús*, *El Cresol*, etc. En una ocasió adoptà el nom d'*El Papafigo*, la qual cosa va provocar que Bonilla acabara davant dels tribunals eclesiàstics.

Des del punt de vista ideològic, Bonilla, al capdavant d'*El Mole*, va adoptar una postura de denúncia contra els absolutistes i, fins i tot, contra el govern liberal. Amb relació a la seua posició lingüística, en el número 2 del setmanari trobem un article que, tot i que cau en els tòpics del llemosinisme, acaba amb el fragment següent:

“[...] el valencià ha degenerat, i la falta de cultiu, i el domini de la llengua castellana des de els Reys de la Casa de Àustria, [...] l'han feta caure en un casi abandono, i seguirà hasta sa total destrucció, si algun filòlec valencià i amant de son país, no el trau de l'abatiment en què se troba [...]”

Més avant, en el núm 8, va justificar la no-utilització de l'ortografia llemosina per a facilitar la lectura. Amb tot i això, un canvi de director, amb l'assumpció del càrrec per part de Pasqual Pérez, implicà també un canvi de posicions lingüístiques, i en les pàgines d'*El Mole* trobem que "escribien en valencià tal com se parla en lo dia [...]". Ara ja ho saben ben claret, después no venga en cuentos algun docte de cuina". Podem fixar ací l'inici de la separació entre els llemosinistes cultes i els populistes practicants de la premsa popular.

Amb tot, *El Mole* creà un estil periodístic i al contingut satíric hem d'afegir les sessions dialogades, que, amb el nom "Il·lustració", imitaven els col·loquis del segle *xvii* i *xviii*, però escrits en prosa, i servien per a divulgar idees de la constitució i principis liberals.

Una altra publicació de l'època va ser *La Donsayna*, dirigida per Bernat i Baldoví. Va traure tretze números entre 1844 i 1845. Més avant, el 1847, veu la llum *El Tabalet*, que serà continuat per *El Sueco*. En els dos casos, també hi trobem darrere Bernat i Baldoví, amb la col·laboració de Pérez i Bonilla. Les tres capçaleres tingueren una durada de tretze números. En el cas d'*El Sueco* es féu un intent per captar més públic escrivint la major part en castellà i només una xicoteta part en valencià. Això, però, no implicà, finalment, avantatges econòmics.

A banda d'estes iniciatives, trobem casos de premsa popular, satírica i amb lleugers tocs de procacitat, molt polititzats i agressius, escrits en el valencià de l'època i amb ortografia castellana. *El Pare Mulet* (1877), *El Bou Solt* (1877), *El Roder* (1884), *El Paper d'Estrassa*, tots ells republicans; excepte un, *El Palleter*, que era carlí, i que de manera intermitent va continuar fins al 1914. A més trobem *La Traca* (1884), que va durar fins al final de la Guerra Civil. Finalment, n'hi hagué també un de caràcter anarquista: *El chornaler* (1883-1884). Per la seua banda, a Alacant es van publicar *El Cullerot* (1884), *El Parbellet* (1888), *Carrota de Sego* (1888); a Elx, *El Bou* (1995), i a Novelda, *El Tio Gàvia* (1885).

Constantí Llobart

2.3. Constantí Llobart

2.3.1. Biografia: vida, formació, influències, amics, tertúlies

Constantí Llobart va nèixer el 8 de setembre del 1848. Fill de Carmel Navarro Pertegàs i Maria Llobart Hueso, va ser un home d'extracció social humil. Son pare, republicà convençut, era guarda de les alberedetes de les torres de Serrans.

Pel que fa a la seua formació, primer va assistir a l'escola de Macari Asensi i més tard acudí a l'Escola Pia, on aprengué a llegir i a escriure amb dificultats, ja que no mostrava massa interès pels estudis. Per això, els seus pares decidiren que es dedicara a treballar i ho féu com a enquadernador, raó per la qual tingué un contacte bastant intens amb tot tipus de publicacions, ja que a banda d'enquadernar-los solia ocupar el temps llegint els llibres que li encarregaven. En general, eren llibres que no tenien massa qualitat literària, però serviren perquè el jove Llobart acabara d'aprendre a llegir i a escriure i, el més important, intentara imitar-los.

Quant al seu caràcter, un dels seus amics, Lluç Soler (1879: 22 i 23), afirma: *"en la apariencia es un poco extravagante, pero que bien analizado se ve que sus actos son hijos naturales y legítimos de las escepcionales [sic] circunstancias en que se encuentra"*. Tot i així, es reconeix que era bon fill i millor amic, a més de ser franc, lleial i una mica recelós, sobretot com a conseqüència dels diversos desenganys que va patir al llarg de la seua vida.

Lluç i Soler (1879: 23) reproduïx un autoretrat en vers fet pel mateix Llobart, qualificat com d'exagerat:

*"Este de negro pelo, espeso y raso,
de despejada frente, negras cejas,
de salientes y no grandes orejas,
bigotudo, de barbas nada escaso.
Nariz aguda, párpados de raso
y ojos como encendidas candilejas,
es uno que verán por las callejas
de la ciudad del Turia a cada paso.
Libre al juzgarle de sociales redes,
muchos de rico y pobre y sabio y necio
le hacen con los epítetos mercedes.
Y, pues, ni aspira a estar flaco ni recio,
conste de hoy más en adelante a ustedes,
que Ecce-Homo es el mas digno de mi aprecio."*

Prompte començà a alternar les seues tasques com a enquadernador amb els primers intents de creació literària. Als catorze anys intentà escriure poesia. En una visita a Quatretonda va coincidir amb Andreu Codonyer, mestre de la localitat, el qual va corregir alguns dels primers escrits del nostre autor i li va facilitar la publicació dels seus primers versos.

La joventut

La política va dominar la joventut del nostre autor. La seua ideologia republicana inculcada ja per son pare va ser ferma, i això va fer que es comprometera molt activament posant la ploma al servei de la causa.

Publicà els primers versos l'any 1866 en *La Gaceta popular*, que dirigia Pelayo del Castillo i a continuació va deixar l'ofici d'enquadernador per dedicar-se únicament al conreu de les lletres. Així, va fundar junt amb Castillo un setmanari festiu anomenat *El Farrago*, que durà molt poc perquè va ser denunciat pel Govern.

Simultàniament, i espentat per la Revolució del 1868, entrà a formar part de la Junta Directiva de Joventut Republicana, on va coincidir amb Amali Gimeno, Lluís Tramoyeres, Lluís Simarro, Argimiro Blay, Joaquim Arnau, etc.

L'any 1871 la Junta Directiva del Centro Popular Instructivo, més tard Casino Nacional, acordà la publicació dels *Cantos republicanos*, que Llobart

havia compost per a l'orfeó de la societat, i el nomenà soci emèrit.

En l'època revolucionària va fundar el setmanari satíric *El Diablo Cojuelo* i la revista *La Propaganda Republicana*, en la qual es proposà difondre les seues doctrines –n'era l'únic redactor– i va reproduir diverses obres dels enciclopedistes francesos. També durà molt poc.

A poc a poc anà separant la política de la literatura i incidí més en la segona.

La maduresa

Llombart (Sanchis 1978: 55) no va ser l'únic lletraferit republicà a la ciutat de València, i està clar que no podia coincidir ideològicament amb els precedents immediats, com Llorente i els seus amics burgesos. Llombart i el seu grup tenien com a característiques comunes l'extracció social humil, l'autodidactisme, el republicanisme i l'afició a la poesia festiva i caricaturesca, i tots ells tenien l'orgull de sentir-se valencians i sentir-se poble. Es reunien en la tertúlia que tenia Josep Bodria i Roig (1842-1912) en el seu taller de tallista guixaire al barri del Carme. Hi acudien també Josep Sanmartín i Aguirre (1848-1901) i Antoni Palanca i Hueso (1848-1905), que es guanyava la vida fent flors artificials. A aquella tertúlia s'adheriren els jóvens Víctor Iranzo i Simón (1850-1890), aragonés integrat, dependent de comerç; Ricard Cester (1885), orfebre; Josep Maria Puig i Torralva (1859-1911), perfumista, i Lluís Cebrià Mezquita (1851-1934), aleshores simple estudiant de Medicina.

L'extracció social, la pertinença a una classe, és el fet sociològic –a banda de les opcions lingüístiques i les diferències ideològiques– que determinen que hi haja dos sectors clarament oposats en la Renaixença valenciana, tots dos representats per hòmens importants per al desenvolupament de la nostra literatura: Llorente-Querol, Escalante-Llombart. De les disparitats d'estos dos sectors, ja n'hem parlat àmpliament, però cal matisar el cas de Llombart, home molt popular, com els seus companys, entre la gran massa social de la València del segle XIX. La popularitat de Llombart la veiem manifesta en el poema que li dedica Sanmartín (Lluc i Soler 1879: 19).

“En lo camp i en la ciutat
goja fama de poeta;
ell, no tindrà una pesseta
més té popularitat.
Publica *Lo Rat Penat*
en llemosí pur i net;
que és en sos juïns discret;
ha provat com a escriptor;
y además és director
del festiu *Pare Mulet*.”

Esta popularitat guanyada per la seua participació, direcció i fundació de revistes satíriques d'un perfil lingüístic determinat, junt amb els seus col·laboradors, fa que els investigadors el situen entre els anomenats “poetes d'espardenya”, partidaris del “valencià que ara es parla”. Però la realitat és ben distinta. Fixem-nos en la següent composició d'un amic de Llombart que ell mateix va inserir al final del seu llibre *Abelles y abellerols*, on li retrau que vullga una llengua depurada en la revista *Lo Rat Penat*. *Calendari Llemosí*:

“És molt digne d'alabansa
lo que Constantino fa
d'apurar el llemosí
i ser en ell tan constant.
Però s'olvida per ell
de que som tots valencians
del temps de don Juan Arolas,
i no del temps d'Ausiàs March.
Con que no s'entnem ara
parlant-mos en prosa i clars,
i s'entendríem en los versos
que no entenen molts que els fan!...
Nada, nada, Micalet,
li dius al sinyor Llombart
que admitirem poesies
d'eixa llengua en quant en quant
(ben escrites per supost)
però que si s'ha empenyat
en publicar llibres d'eixos
llemosins de dalt a baix,
no vorà en tota sa vida
agotà la edició mai.”³

3. Llombart (1878: 54).

Llombart respon al seu amic Bartolo en els termes següents:

“[...] diré, per tant, responent-li
a eixos arguments subtils
de què es val per a conquistar-nos
a Micalet, son amic,
que entre els molts que no ho entenen
i a que vosté es referix,
en primer lloc deu posar-se
vosté, lo dit ja està dit.
¿Què entén vosté, so Bartolo,
per llenguatge llemosí?
Sense ducte nostra llengua
vosté en atra confundix,
quant creu que en la llemosina
d'un atre modo se diu
l'*ansisam* (que vosté indica)
l*lomello* i *feche frechit*.
Fasa's més favor i fasa'n
als que volem hui enaltir
la memòria dels que en ella
honraren a son país
i alcançar pa ells i nosatros,
si és possible, el reverdir
els secs llorers que ells guanyaren
per a València del Cid.”⁴

Vicent Venceslau Querol

A més, Llombart deixa clar al seu amic que és conscient que el poble parla castellà i que a l'altra banda se situa un valencià ple d'incorreccions i castellanismes acceptat per molts com a model lingüístic per a alguns tipus d'escrit, però ell demana:

“Pos que entre els dos, so Bartolo,
¿no pot haver terme mig,
és dir, deixar en son puesto
a qui de son lloc se n'ix?”⁵

És clar que l'ideari lingüístic de Llombart passava per una llengua depurada de castellanismes i més actualitzada, no arcaïtzant com la que representava el sector de Llorente:

“Pos que entre el caló que es parla
hui generalment ací,
i l'idioma en què escrigueren
nostres clàssics llemosins,
als quals imitar devíem
i estudiar en molt d'ahinc.
No podríem crear encara,
com els catalans, un ric
llenguatge en queè es mantinguera
l'esperit valencià viu?”⁶

En l'àmbit lingüístic, Llombart demanava un renaixement total de la nostra llengua, i per això es convertí en l'home que més treballà per la Renaixença cultural i literària, posant en marxa empreses que, per la seua falta de formació humanística, pel seu origen social o per la falta de diners, o no arribaren a quallar o del control de les quals va ser apartat.

4. Llombart (1878: 56).

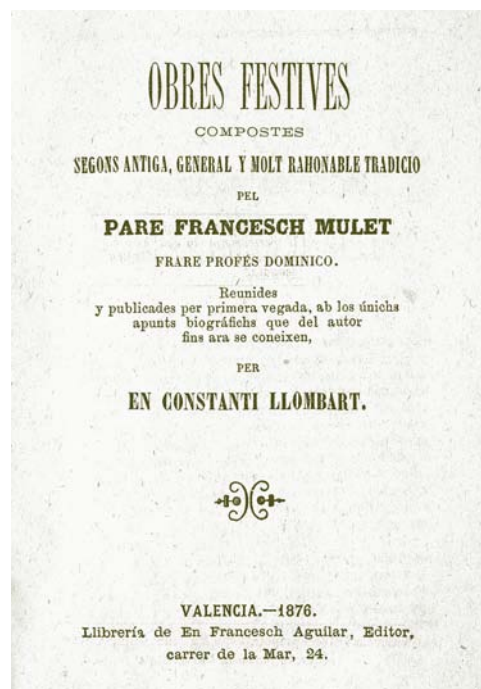
5. Llombart (1878: 57).

6. Llombart (1878: 57).

Com a agitador de la Renaixença, Llobart va reeditar l'any 1871 el *Diccionari valencià-castellà* d'Escrig, perquè els escriptors tingueren una ferramenta de treball on pogueren consultar. El 1874 va iniciar la publicació de l'almanac *Lo Rat Penat: calendari llemosí*,⁷ on apareixien cada any composicions en vers i en prosa d'escriptors valencians, mallorquins i catalans. Les despeses anaven a càrrec del nostre autor. La idea ja tenia precedents: Llobart la prengué del *Calendari Català* de Francesc-Pelagi Briz, (Blasco 1985: 8), del qual arrellegà la fórmula de la titulació, la composició del contingut i la idea de la unitat nacional, expressada per una redacció representativa de la pluralitat d'autors representats. Es tracta d'un intent seriós d'editar una revista cultural a València. Una vegada en marxa la societat Lo Rat Penat, la revista continua publicant-se i canvia de director durant tres anys en què Llobart se'n va a Bunyol, arruïnat més encara si és possible, i deixa al capdavant de la publicació el seu amic Josep Maria Puig i Torralva. El 1883 Llobart i Torralva apareixen com a codirectors. I l'últim, el 1884, torna a ser dirigit únicament per Llobart.

El 1877 Llobart va començar l'edició dels clàssics en l'anomenada *Biblioteca Valentina*, on tractava de reproduir i divulgar les principals obres dels nostres clàssics. Les primeres obres publicades foren *Lo Procés de les olives*, de mossén Fenollar, i les *Alabanzas de las lenguas*, de Martí de Viciano. Un incident imprevist va obligar a interrompre la col·lecció.

El 1878 va fundar Lo Rat Penat⁸ i el 1879 va escriure *Los fills de la morta-viva*, a més d'altres empreses periodístiques, com *El pare Mulet*, per exemple, l'intent de fundació de L'Oronella i d'altres publicacions poètiques, narratives i teatrals que comentarem tot seguit, així com les traduccions al castellà de Verdaguer i M. Curros Enríquez. Tot i que no són obres reeixides per la seua gran qualitat literària, sí que són mostra d'una gran voluntat des de l'autodidactisme, des de les mancances en una formació humanística i des de l'evidència clara de veure per on passava el redreçament cultural i literari: per la popularització de la Renaixença i per una llengua depurada, però actual i pròxima al *segle del ferrocarril*.

Francesc Mulet: *Obres festives compostes segons antiga, general y molt rahonable tradició pel pare Francesch Mulet...* a cura de C. Llobart, València, 1876 (2^a ed.). BIBLIOTECA VALENCIANA

7. Per a una major aproximació a la història de la capçalera és interessant el treball de Ricard Blasco (1985), on a més ens dona notícia de la relació tan deteriorada que mantenien Llobart i Llorente, així com les indirectes mútues que es llançaven constantment a través de la premsa escrita. Llorente no sabé mai apreciar la tasca de Llobart, a qui veia com un pobre home posat en camises grans. Per una altra banda, Llobart pensava que Llorente no feia tot el que es podia fer pel renaixement literari de les nostres lletres.

8. D'esta societat ja hem parlat en el punt dedicat a la poesia en la Renaixença, però cal afegir que el 1885 (Sanchis 1978: 62) "Llobart i els seus, sentint-se postergats dins Lo Rat Penat, havien intentat fundar l'Oronella, una altra societat renaixentista, d'un valencianisme menys pròcer però més dinàmic. No trobà, però, seguidors suficients, puix que els antiratpenatistes no comprenien el deler restaurador de Llobart. Així, el sainenista Rafael Maria Liern se'n burlava des de les pàgines de La Moma, un setmanari festiu:

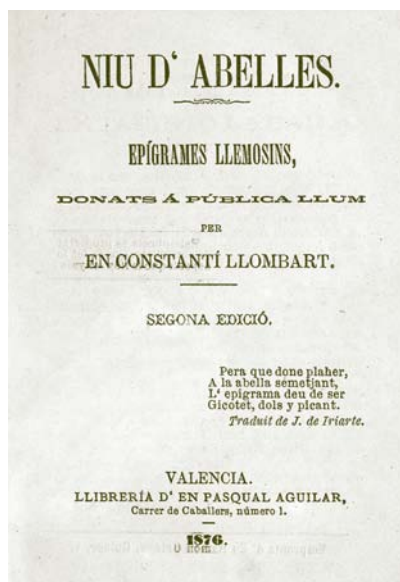
Llobart, el fundador del Rat Penat,
vol fundar una atra societat
per l'estil d'aquella,
en el dolcíssim nom de L'Oronella.
En esta seran dos
les societats del "ab" i del "flairós".

2.3.2. L'obra⁹

Fundador i col·laborador de premsa

L'any 1877 va publicar les *Obres festives del pare Mulet*, precedides d'una biografia del dominic. Al mateix temps començà a publicar un setmanari satíricofestiu amb el nom d'*El Pare Mulet*, que va tindre una bona acceptació, tot i que en arribar al número 9 el governador, Fermín Figueras, el va suprimir i Llobart el va substituir per *El Bou Solt*.

Cal esmentar també el títol de les publicacions periòdiques de les quals va ser col·laborador: *La Moda Elegante*, *La Revista Gaditana*, *El Mercantil Valenciano*, *La Ilustración Republicana*, el *Boletín del Liceo Valenciano*, del qual va ser director, *El Juguete*, *La Valencia Ilustrada*, *El Recreo de las Familias*, *Lo Gay Saber*, en la seua segona època, el *Boletín Revista del Ateneo de Valencia*, *El Mensajero*, etc.

Constantí Llobart: *Niu d'abelles: epigrames lleposins*. València, 1876. (2ª ed.) BIBLIOTECA VALENCIANA

Poesia

L'any 1872 es va publicar *Niu d'abelles*,¹⁰ en la col·lecció d'epigrames en col·laboració amb altres poetes valencians, mallorquins i catalans. En el pròleg es lamenta de l'apatia dels valencians en el moviment de la Renaixença.

El 1877 va escriure, junt amb Sanmartín, les *Cabotes y Calaveres (Melonar de Valencia)*, on feia la semblança de persones conegudes del cap i casal.

En *Tipos d'auca* (1878), fa servir un valencià castellanitzat per a descriure, en col·laboració amb diversos escriptors populars, els costums i personatges estereotipats propis de la terra.

L'última de les seues publicacions poètiques, *Abelles y abellerols* (1878), és una col·lecció de cent un epigrames de caràcter festiu i enginyós, dels quals alguns ja havien estat publicats a *Niu d'abelles* (1872 i 1876) i altres eren nous.

El 1886, amb una llegenda en vers, *Copa d'argent*, guanyà la Flor Natural dels Jocs Florals i l'entregà a Manuela Inés Raussell.

El 1888 fou nomenat Mestre en Gai Saber, juntament amb Josep Maria Puig i Torralva, per diverses obres premiades. Cal destacar el segon accèssit amb el poema "Albat".

9. En este apartat comentarem fonamentalment l'obra escrita en valencià, encara que farem esment d'alguna de les obres en castellà més rellevants.

10. Esta obra es reedità el 1876.

Narrativa

L'any 1873 va publicar, amb Sanmartín i Aguirre, una sèrie de faules amb el títol de *Flores y perlas*, on va comptar amb els comentaris crítics de Fermín Herrán.

El mes de juliol del mateix any es va produir la revolució cantonal, una insurrecció que Llombart va descriure minuciosament en *Trece días de sitio*. En aquells moments, a la Península es viuen dies d'intensa agitació social que culminen amb els moviments cantonals en les comarques valencianes, especialment a Alcoi, on la lluita de classes es viu de manera més aferrissada. La resta dels cantons es manifesten més des de la reivindicació social i política. El cantó de València es va proclamar el 18 de juliol i la milícia ciutadana va elegir la primera Junta. Este fet i els esdeveniments que seguien fins a la seua dissolució són narrats de manera excepcional. El text publicat poc després dels successos el va contestar Francesc Peris Mencheta, el qual escrigué *Refutación al folleto "Trece días de sitio o los sucesos de Valencia"*. Però este nou text no esmena en cap aspecte la narració de Llombart, en la qual podem trobar un testimoni d'excepció sobre els fets ocorreguts.¹¹

El 1878 va publicar *Tabal y donsayna*, que conté un bon resum sobre les festes populars valencianes. Però el treball més ambiciós és, sens dubte, *Los fills de la morta-viva*, amb el qual va guanyar el premi d'Argent dels Jocs Florals de l'any 1879. Llombart no anà a recollir-lo.

L'obra està formada per diverses biografies d'autors valencians que inclouen una relació bibliogràfica. Els autors del segle XVIII i XIX són la mostra amb què Llombart pretenia posar en evidència com la nostra llengua, tot i que semblava morta, havia servit a molts escriptors per a publicar i redactar les seues obres. Per tant, era una llengua viva, molt viva.

Teatre

Llombart s'inicia en el teatre amb dos obres breus, abans del 1868, *En lo mercat de València* i el miracle vicentí *La calúmnia castigada*. L'any 1872 va publicar l'al·legoria dramàtica en un acte i en vers, on combatia la pena de mort, *Justicia contra justicia*, distribuïda de manera majoritària entre els subscriptors d'*El Mercantil*.

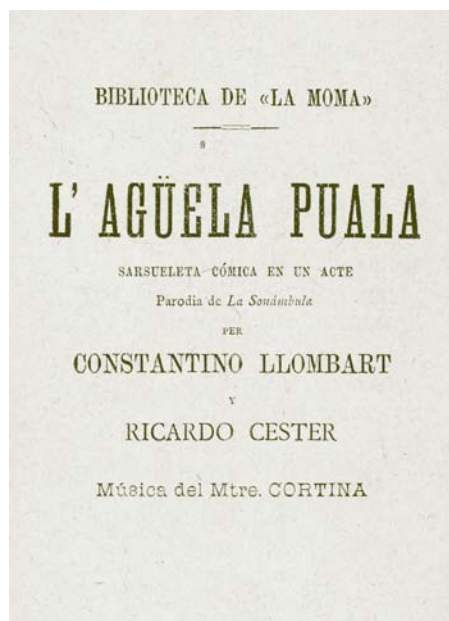
A finals del 1873 va escriure, per encàrrec del director de la Casa d'Òrfens de Sant Vicent Ferrer, un drama sacre en sis quadros i en vers, denominat *El mesías prometido*, que va passar sense cap problema la censura eclesiàstica i va obtindre elogis de la premsa.

L'1 de febrer del 1873 va estrenar en el teatre café del carrer de Russafa de València el drama en tres actes i en vers *La esclavitud de los blancos*, on va plantejar l'abolició de l'exèrcit de llesves. A pesar de la baixa qualitat literària, tingué un èxit notable.

També va fer els arranjaments d'un drama francès, *La corona del martirio*, que s'estrenà el 13 de gener del 1876, amb bona acollida per part del públic. Poc després va estrenar *La sombra de Carracuca*, escrita en col·laboració amb Lluís Cebrian i amb música del mestre Cortina. Es tracta d'una sarsuela que pretenia perllongar l'èxit que havia tingut la sarsuela de Josep Maria Liern *Carracuca*.

L'agüela Puala és un sàinet en un acte on es reproduïxen els fets ocorreguts en la sala d'un hostel la nit anterior a la celebració d'una boda. Hi trobem el nuvi, major però ric, i la núvia, jove i bella. A banda, hi ha l'hostalera i el padrí. *L'agüela Puala* és un pretés fantasma que habita l'hostal. En un moment de la nit l'hostalera es desperta i es troba el padrí, que, com que no cabia en les habitacions, dormia en la sala. Este, després d'una breu conversa, acaba proposant-li matrimoni. Uns sorolls interrompen la conversa, sembla que és l'aparició del fantasma. En realitat és la núvia, que camina somnàmbula i s'acosta al padrí. El confon amb el nuvi i intenta acariciar-lo, fet que aprofita l'hostalera per a mostrar-ho com a infidelitat al nuvi i intentar que es case amb ella. Finalment, tot se soluciona, els nuvis es poden casar i es desfà el mite del fantasma de *l'agüela Puala*.

11. Aracil (1973: 9-19).

C. Llobart i R. Cester: *L'agüela Puala: sarsueleta còmica en un acte*
València. BIBLIOTECA VALENCIANA

Lo darrer agermanat és un drama en un acte de difícil representació escènica on es recreen les últimes hores de Vicent Peris abans de morir, cap de la Germania a València, el qual s'havia tancat en sa casa del carrer de Gràcia fins a morir abatut pels soldats del marquès de Cenete.

En esta obra Vicent Peris esdevé un heroi romàntic que posa per damunt de la dona i els fills la defensa d'una ideologia que representa els furs, les lleis arrabassades pels Borbons, tema recurrent en l'obra de Llobart, com els pobres i els treballadors, les injustícies dels nobles, etc. Els personatges de Llobart solen ser incerts històricament, però representen rols típics de l'època: un personatge estigué en els fets d'Alzira, un altre el situa a Xàtiva. I les dones són dones fortes, amb coratge, que a vegades van per davant dels hòmens. L'obra podria ser fàcilment qualificada de feminista, però cal no oblidar, primer, que en l'època les dones també agafaren les armes, i segon, que l'ideal de Llobart era la República, la llibertat representada habitualment per una dona, i en més d'una ocasió mostrant un pit o tots dos. Cristina representa la dona valenta que agafa les armes, que venja la mort del seu estimat, i Àngela simbolitza la mare que reclama justícia, llibertat, castic dels opressors...

Les traduccions

La tasca de traductor al castellà que va realitzar Llobart sembla basada en dos idees fonamentals: d'una banda, difondre els bons models literaris i, d'una altra, donar a conèixer autors i obres de llengües que en aquells anys es trobaven en procés de restauració o recuperació, com ho són Mistral amb la seua *Nerto*, Curros Enríquez amb els *Aires da miña terra*, o Jacint Verdaguer amb el *Canigó*, *Excursions y viatges* i *Dietari d'un pelegrí*.

Entre les obres traduïdes de la nostra llengua, a banda de Verdaguer, a qui dedicarem un espai més extens tot seguit, trobem *La masía de los amores* i *Las bodas de la muerta*, de Francesc-Pelagi Briz, i *Lo caballer*, de Pons de Menaguerra (segle XVI). Amb el títol de *Páginas de varios libros*, va traduir poemes de Victor Hugo, Byron, Heine, Madame Moreau.

La tasca verdagueriana va ser molt important, o almenys ho sembla, perquè és la més documentada. L'any 1881 el cos d'adjunts dels Jocs Florals de Barcelona va nomenar Jacint Verdaguer president del certamen i el Consell de Lo Rat Penat el va nomenar mantenidor forà. Uns mesos després Verdaguer va representar els poetes valencians en un acte davant de la Mare de Déu de Montserrat i hi deposità un brandó segellat amb l'escut de València.

D'altra banda, Casacuberta (1951) afirma que la coincidència entre l'èxit de *L'Atlàntida* i la publicació de *Los fills de la morta-viva*, així com tota la tasca realitzada en aquells anys per Llobart, no són una coincidència, sinó que la nova situació de les lletres valencianes és la conseqüència de l'estímul que la Renaixença a Catalunya va provocar en Llobart, que ja tenia la seua consciència patriòtica.

Cap al gener del 1886, quan es va publicar *Canigó*, ja hi havia contactes entre els dós, ja que Verdaguer inclou el nom de Llobart en la relació de persones a qui ha fet arribar un exemplar de l'obra i Llobart encapçala la carta de regreïament amb la fórmula "molt ilustre amich". En la mateixa carta demana permís a Verdaguer per a fer la traducció al castellà del *Canigó*. Més avant, el 12 de febrer del 1886, Lo Rat Penat va organitzar una vetllada d'homenatge a Verdaguer, i entre els organitzadors estava Llobart.

Verdaguer va accedir a la traducció que li proposà Llobart. Per motius diversos l'edició de la versió castellana del *Canigó* es va retardar en el temps, i encara el 1893, quan morí el traductor, el volum no havia sigut publicat. Entre la documentació de Verdaguer hi ha una llista d'edicions i traduccions seues que podria tindre el límit temporal del 1889, on es diu que s'estava imprimint a València la versió de Llobart.

Esta traducció no arribà a publicar-se en forma de llibre, però alguns fragments es publicaren en la premsa valenciana i Casacuberta dóna notícia dels originals, així com del ressò que se'n féu la premsa de l'època.

La traducció de Llobart va ser escrita en vers, amb el mateix metre que l'original, i el traductor s'esforçà per seguir l'original i usar un llenguatge correcte i un estil fluid. Amb tot i això, sembla que també hi ha alguna interpretació errònia de l'original i alguns fragments amb una redacció poc reeixida.

A banda de la traducció del *Canigó*, l'admiració que Llobart sentia per Verdaguer queda patent en el fet que quan el 1887 va rebre un encàrrec per a compondre un drama líric que havia d'anar acompanyat per una partitura de Martínez Imbert, el nostre autor va pensar en l'argument del *Canigó* i va demanar permís a Verdaguer per a fer-ho. Llobart va prendre de l'original els episodis cabdals i va posar en escena els personatges principals. Tot i això, no hi ha notícia de la publicació o representació del drama.

A banda del *Canigó*, Llobart va traduir dos obres més de Verdaguer, *Excursions y viatges*, de la qual es conserva un esborrany incomplet, i el *Dietari d'un pelegrí*, que es va editar a València dins de la "Biblioteca Selecta" de Pascual Aguilar durant la primavera del 1892.

Les primeres traduccions de M. Curros Enríquez les trobem publicades en *La Bandera Federal*. El 1892 va veure la llum l'última obra de Llobart: la traducció del llibre de Curros *Aires da miña terra*, amb un pròleg de Vicent Blasco Ibáñez. Llobart era un admirador del gallec, de qui pensava que era un altre Verdaguer, encara que hem de matisar que la seua poesia és més prompte republicana i anticlerical, fins al punt que va ser condemnat pel bisbe d'Orense en una pastoral.

Altres obres

Llobart també va escriure obres de caràcter historiogràfic i filològic, com ara la *Historia del monasterio de Porta-coeli*, un *Anuario indicador de las efemérides*, un *Ensayo de ortografía lemosino-valenciana*. A més fou l'editor de les *Obres completes de Carles Ros*, autor d'un volum de llegendes i tradicions, *Lo rondaller del Túria*, *Lecciones de la experiencia* i *Enseñanzas de la historia* i el *Joyel de la musas*, una col·lecció d'odes castellanes.

Al llarg de la seua vida es féu mereixedor de diversos premis i honors: acadèmic de la Cervántica Española, soci corresponsal d'Admiradores de Cervantes, de Màlaga, d'Excursions Científiques de Barcelona, soci honorari dels Jocs Florals de Barcelona, en la sala de sessions dels quals hi ha un retrat del nostre autor. També va ser soci fundador de Lo Rat Penat. La Reial Acadèmia de Nobles i Belles Arts de Sant Carles de València el va designar per a escriure i llegir la poesia dedicada a un artista valencià en l'inici del curs 1879-1880.

Llobart va morir el 30 de març del 1893, als quaranta-quatre anys. La cerimònia laica del soterrar en el cementeri civil i amb el fèretre cobert per la bandera republicana va constituir un cert escàndol local. Lloris (1982: 18) afirma: "La mort de Llobart es va produir l'any 1893, i Lo Rat Penat, ja decididament en les mans dels felibres, cregué oportú honrar la memòria del seu fundador. Es van fer, segons les previsions, unes solemnes pompes fúnebres, de tipus religiós. Però ja aleshores estaven els ànims molt caldejats i les coses no isqueren així." Escriu Cucó (1977:55) que els amics del difunt, entre els quals es trobava Blasco Ibáñez, molestos pel caràcter de l'acte, arrabassaren el cadàver de Llobart i li donaren sepultura en el cementeri civil. Este fet va constituir, segons *Las Provincias* (2 d'abril del 1893), "un verdadero escándalo a todas las personas piadosas y sensatas". Lo Rat Penat, en conseqüència, va desistir de presentar l'homenatge preparat al seu fundador, i ofrenà la corona mortuòria a la patrona de València.

C. Llobart i L. Cebrián. *La sombra de Carracuca! Juguete cómico-lírico bilingüe en un acto y en verso...*, València, 1876.

Material didàctic per a l'alumnat

Material didàctic per a Educació Secundària Obligatòria

PRIMER CICLE

SEGON CICLE

Material didàctic per a BATXILLERAT

Material didàctic

Primer cycle

d'Educació Secundària Obligatoria

La Renaixença i Constantí Llombart

En esta unitat aprendràs a:

- Conèixer i valorar la Renaixença, així com l'obra i la tasca de Constantí Llombart.
- Reconèixer els trets que caracteritzen els texts expositius i poètics.
- Aplicar correctament les normes ortogràfiques de l'estàndard valencià als texts.
- Distingir entre les variants geogràfiques valencianes.

Continguts

Lectura

- La Renaixença valenciana.
- Vida i obra de Constantí Llombart.

Literatura

- La Renaixença.
- Constantí Llombart.

Tècniques de treball

- Lectura comprensiva i recerca d'informació.
- Consulta de diccionaris i enciclopèdies.

El text

- El text expositiu. La biografia.
- El text poètic. La mètrica i la rima.

Comunicació

- Les varietats geogràfiques i socials.

Ortografia

- Les grafies.

Lèxic

- Barbarismes.

Per a començar:

1. Explica amb les teues paraules:

- a. Què entens per romanticisme? _____

- b. Què creus que és la Renaixença? _____

- c. Què són els Jocs Florals? _____

- d. Qui va ser Constantí Llombart? _____

- e. Què és una biografia? _____

- f. Què és l'apitxat? _____

- g. Què són els epigrames? _____

2. Després de respondre les preguntes anteriors, unix cadascuna de les definicions següents amb la qüestió que li correspon del primer exercici i comprova les diferències amb la teua resposta.

- ☐ a. Escriptor i erudit valencià.
- ☐ b. Certamen literari.
- ☐ c. Història de la vida d'algun personatge important per les seues virtuts o ressò públic.
- ☐ d. Subdialecte propi de la zona central de València.
- ☐ e. Procés de recuperació de la llengua i la literatura dut a terme a partir de la segona mitat del segle XIX.
- ☐ f. Moviment artístic i espiritual que, a la darrerïa del segle XVIII i durant el segle XIX, s'estengué per tot Europa i es caracteritzà per la defensa del sentiment sobre la raó i de la llibertat de l'individu enfront de la societat.
- ☐ g. Composició poètica breu, de to satíric i contingut moral, social o polític.

Literatura / Lectures

Text 1

La Renaixença

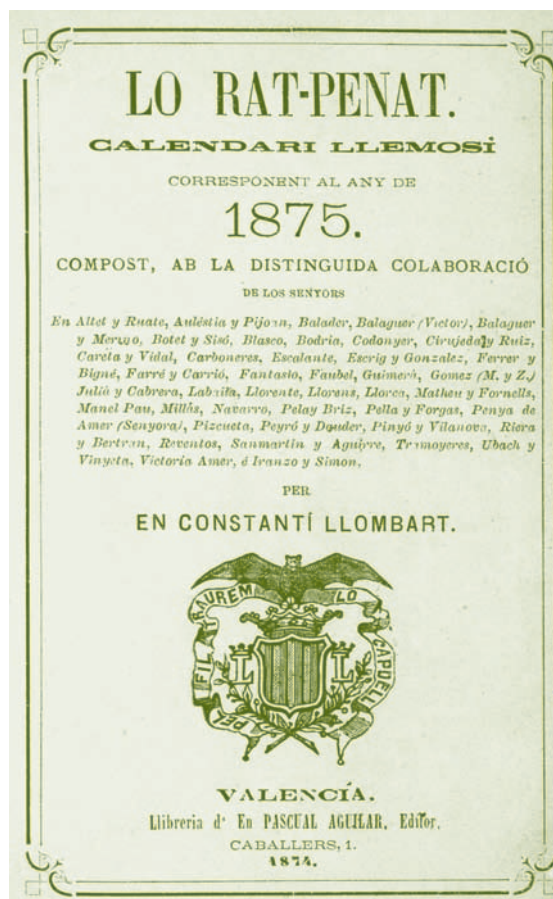
Este és el nom donat al moviment de ressorgiment cultural que s'inicia en la primera mitat del segle XIX i es consolida poc després, amb el qual s'obri el període contemporani de la nostra literatura.

El nou clima intel·lectual que es desvetlla amb la Renaixença, i que possibiliten tant les noves opcions socials que s'obrin per a la burgesia autòctona amb la revolució industrial, com el moviment romàntic que s'aferma per tot Europa, consistix, sobretot, en una difusió progressiva de la consciència de cultura autònoma i, per tant, amb un augment de l'ús de l'idioma propi desplaçat en èpoques anteriors, que provoca un augment de la producció literària. De fet, els dos objectius primers de la Renaixença foren la dignificació de la llengua i l'edificació d'una literatura pròpia.

Text 2

Carmel Navarro i Llobart (València, 1848-1893)

Escriptor. Va utilitzar el pseudònim de *Constantí Llobart*. Estudià les primeres lletres quan era jove, escrigué alguns poemes romàntics en castellà i les obres teatrals *En lo Mercat de València* i *La calúmnia castigada* abans de 1868, quan, com a republicà federalista, prengué part activa en la Revolució de Setembre i publicà diversos poemes polítics reunits en el volum *Cantos republicanos*. Repregué alguns d'estos temes (la pena de mort, la contribució de sang, l'esclavisme, etc.) més tard, en els drames *Justicia contra justicia* i *La esclavitud de los blancos*. Féu la crònica del cantó de València en *Trece días de sitio o los sucesos de Valencia* (1873), refutat per F. Peris i Mencheta. Es va interessar progressivament pels problemes nacionals i va fundar, amb el títol de *Lo Rat-Penat*, un anuari (1875-80), una publicació quinzenal (1884-85) i una societat (1878), on volia aplegar valencianistes de totes les classes amb un programa confús i apolític. Havent-se decantat l'entitat cap al sector burgès i conservador (personificat per Teodor Llorente), en creà una altra, d'es-

Constantí Llobart: *Lo Rat Penat. Calendari llemosi*. 1875-1883
BIBLIOTECA VALENCIANA

Documenta't 1

Lo Rat Penat

Entitat fundada a València el 1878 per iniciativa de Constantí Llobart, amb la finalitat de promoure tota classe d'activitats culturals que impulsaren la difusió de les idees de la Renaixença.

Constantí Llobart

cassa vida, L'Oronella. Els últims anys de la seua vida es va accentuar de nou el seu republicanisme, que no arribà mai a concretar doctrinalment, tot i que hauria pogut donar lloc a un valencianisme políticament actiu, i mirà d'acostar-se a les noves promocions universitàries (Blasco Ibáñez –a qui va impulsar a escriure en valencià– i Altamira i Crevea) o populars (Lluís Bernat, Andrés i Cabrelles), sense crear, tanmateix, una coherència orgànica. Entre els qui reberen la seua influència, només Puig i Torralba hi posà un caràcter polític valencianista. Va traduir al castellà Jacint Verdaguer (el 1892 va publicar el *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* i va deixar inèdites la versió de *Canigó* i la versió parcial d'*Excursions i viatges*). Defensor de la unitat lingüística, en els seus periòdics tingué sempre col·laboracions de Catalunya, les Illes i la Provença. Va publicar, en col·laboració amb altres autors, reculls d'epigrames o de texts humorístics: *Niu d'abelles* (1872), *Tabal i donsaina* (1878) i *Tipos d'auca* (1878) i, com a continuació davant de la prohibició governativa, *El Bou Solt* (1877). Reedità *La Donsaina*, de Bernat i Baldoví (1887). Publicà una tercera edició ampliada del *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escrig a partir del 1887, el recull biogràfic i antològic *Los fills de la morta-viva* (1879) sobre escriptors valencians dels segles XVIII i XIX, *València antigua y moderna* (1887), *La Suiza valenciana. Guía de Buñol* (1884) i les *Obres festives* de Francesc Mulet (1876). La seua figura ha sigut reivindicada sovint per grups valencianistes.

Documenta't 2

Els Jocs Florals

Els primers Jocs Florals de la ciutat de València van ser organitzats el 1859 per Marià Aguiló, en els quals foren premiats Víctor Balaguer, Teodor Llorente i Vicent V. Querol. Foren uns jocs bil·lingües i es convertiren molt prompte en un acte social. Però no serà fins al 1879, després de la fundació de Lo Rat Penat per part de Constantí Llobart i Teodor Llorente, que tindran una continuïtat. Estos Jocs Florals responien a la influència romàntica de l'interés pel passat històric. Els participants intentaven restaurar els certàmens poètics medievals que, fruit del refinament cultural de la cort de Provença, van ser instituïts a Tolosa de Llenguadoc per a premiar les més altes virtuts poètiques dels trobadors. Els certàmens del segle XIX se celebraven formant l'estrada següent:

Hi havia el mantenidor i la regina, que era la dona elegida pel guanyador de la Flor Natural, a qui entregava com a ceptre el seu trofeu, la flor. Ella presidia la festa i entregava els altres guardons. També hi estaven presents els membres del consistori, que eren una agrupació de set socis encarregats d'examinar les composicions que concursaven als Jocs i d'emetre'n un veredict. La temàtica de les obres presentades girava al voltant de tres temes: Pàtria, Fe, Amor.

Els premis consistien en l'Englantina d'Or, flor d'or amb què es premia la millor poesia de temes patriòtics; la Viola d'Or a la millor poesia lírica, moral o religiosa; la Flor Natural a una composició de tema de lliure elecció. Quan algun membre rebia els tres premis, obtenia el títol de Mestre en Gai Saber.

Constantí Llobart rebé el premi de la Flor Natural l'any 1886 i va ser proclamant Mestre en Gai Saber l'any 1888.

Treballem els texts

Text 1

- 1.** Què creus que és un moviment de ressorgiment cultural?
- 2.** Diques quins foren els objectius de la Renaixença.
- 3.** Amb quins instruments culturals comptaren els hòmens i dones de la Renaixença per a difondre les seues idees?

Text 2

- 4.** Després de llegir la biografia de Llobart, creus que era un home preparat o era un autodidacte?
- 5.** Què entens per *autodidacte*?
- 6.** Quins són els temes de l'obra de Llobart? Hi estàs d'acord? Justifica la teua resposta.
- 7.** Què entens per *republicà*?

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or green ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Investiga

8. Quins són els canvis socials i econòmics que va comportar la Revolució industrial?

El text

- El text expositiu. La biografia.

El text número 2 que has llegit és una biografia, un text de tipus explicatiu. Este tipus de text té com a finalitat fer entendre una cosa, un fet, unes dades, etc, és a dir, ser didàctic. Per això cal tindre en compte els recursos següents:

Coherència

- Recursos que afavorixen el didactisme: resums i ampliacions, exemplificacions, recursos gràfics, etc.
- Estructura: introducció, desenvolupament, conclusió.

Cohesió

- Connectors lògics: *perquè, com que, la causa d'açò és, per tant, com a resultat, llavors, per això...*
- Connectors temporals: *mentres, alhora, simultàniament, paral·lelament, mentrestant, durant, a partir de, en primer lloc, a continuació, per últim...*
- Recursos d'objectivitat: adjectius especificatius, no valoratius, ús del present d'indicatiu.

Treballem els texts

9. Fixa't en les dades que et donem i busca'n d'altres. Ordena-les i redacta la biografia d'este altre autor de l'època.

EDUARD ESCALANTE

- ☐ - Més de cinquanta sainets.
- ☐ - Representant més important del sàinet valencià.
- ☐ - Va morir a València el 1895.
- ☐ - Va nàixer al barri del Cabanyal.
- ☐ - Obra basada en situacions tòpiques.
- ☐ - *Bufar en caldo gelat, Les xiques de l'entresuelo, Tres forasters de Madrid.*
- ☐ - Habilitat especial per a retratar personatges arquetípics.

El text

- El text poètic de to humorístic. Els epigrames.

Els texts poètics tenen una finalitat lúdica i intenten atraure l'atenció del receptor produint-li sensacions diverses: atracció, divertiment, bellesa. Per a aconseguir-ho, els escriptors es valen dels recursos següents:

Coherència

· Transgressions lingüístiques basades en figures retòriques semàntiques i jocs de paraules: hipèrbole, exageració; comparació i metàfora; ironia, donar a entendre el contrari del que s'expressa; doble sentit, expressió que es pot entendre de dos maneres; paradoxa, contradicció aparent...

Cohesió

· Transgressió basada en figures retòriques sintàctiques: polisíndeton, hipèrbaton, canvi de l'orde lògic dels elements en una frase...
· Mètrica i rima

10. Llig atentament la semblança d'Eduard Escalante que fa Llombart en la seua obra

Text 3

Escalante (D. Eduardo)
Escalante no és *pedante*,
Però és molta veritat
Que de ses obres pagat
Està el sinyor Escalante;
Motivos tiene no obstante
Este escritor distinguit
Per a estar molt engreït
Pues vist està a totes llums,
Que sons quadros de costums
Sempre el públic ha aplaudit.
Constantí Llombart,
Cabotes i calaveres
o el melonar de València.

Investiga

11. Què són els quadros de costums?

Treballem el text número 3

12. Què ens diu Llombart del seu amic Escalante?

13. Quins són els adjectius qualificatius atribuïts a Escalante?

14. Analitza les figures retòriques del text, la mètrica i la rima.

Crea

15. Imita Llombart i dedica-li uns versos a un amic o a una amiga.

Hi ha un tipus de composició poètica que són els epigrames. Ja els hem definit com una composició poètica breu, de to satíric i contingut moral, social o polític. Constantí Llobart escrigué *Abelles i abellerols*. Cent i un epigrames amb la finalitat, segons ell, de dotar la nostra literatura d'un gènere que al seu parer li faltava.

16. Llig atentament els epigrames següents:

Text 4

XXIV

Per Pascua alla en la Pechina,
Volant Llorens la milocha,
Li digué a una chica rocha:
– “¡Petra, ma com me s'empina!”

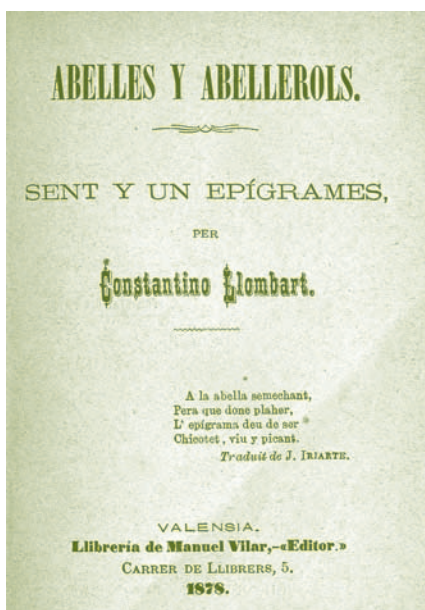

Text 5

LXVII

El meche don Baltasar,
Veent-lo ja convaleixent,
A Rufino un aliment
Llaucheret lo va ordenar.
I ell que d'estar en pesebre,
Per serril, dignísim era,
Pa menchar cosa *llauchera*
Se féu guisar... una llebre

17. Analitza els epigrames, fixa't en les rimes i en els jocs de paraules.

Constantí Llobart: *Abelles y abellerols: Sent y un epigrames*. València, 1878. BIBLIOTECA VALENCIANA

Comunicació

Les varietats geogràfiques.

En la nostra llengua podem trobar nombrosos subdialectes. Un d'estos és l'apitxat, que s'estén per les comarques del Camp de Morvedre, l'Horta, el Camp de Túria i la Ribera Alta, així com per les poblacions de Gandia i Onda. Es caracteritza per l'ensorbiment de les consonants alveolars i palatals sonores, com ara: *casa*, *tretze*, i *platja*, així com la neutralització de /b/ i /v/ en /b/ i el manteniment del perfet simple (*jo aní*).

Constantí Llobart, per a crear sensació de divertiment, utilitza una llengua molt descurada en la composició d'estos texts, i per a crear humor, plasma en el text el tipus de parla que ell escoltava fins a l'exageració. Així, juga amb la rima de les paraules i amb el seu significat.

Investiga

18. Quins són els altres subdialectes de la nostra llengua i quins són els trets que els caracteritzen?

Treballem els texts 4 i 5

19. Busca en els texts 4 i 5 aquells trets que consideres que són un reflex de la parla del valencià apitxat i encercla'ls amb color roig.

Ortografia, morfologia i lèxic

Els texts 4 i 5 estan plens de barbarismes. Els barbarismes són incorreccions lingüístiques emprades en la parla o l'escriptura i que no es corresponen amb la normativa lingüística. Poden ser de tipus ortogràfic, grafies; morfològic, verbs i pronoms febles, i lèxic, castellanismes, col·loquialismes, etc.

20. Els texts 4 i 5 contenen molts barbarismes, busca'ls i classifica'ls.

Barbarismes		
ortogràfics	morfològics	lèxics

21. Reescriu els texts 4 i 5 adaptant-los a la normativa actual, però intenta respectar el to irònic de cada text.

Crea

22. Inventa un epigrama. Recorda que els jocs de paraules, l'equívoc, la paradoxa, etc., són molt importants.

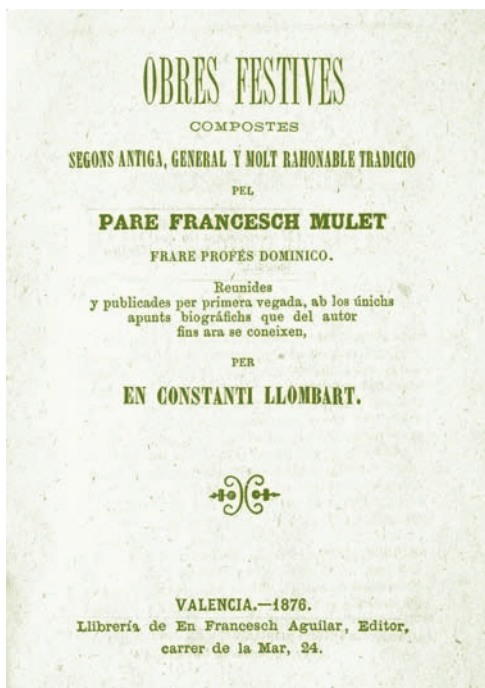
23. Amb les semblances i els epigrames que heu fet podeu editar un recull acompanyat de caricatures i dibuixos o simplement col·laborar en la revista del vostre centre. Ànim!

Recapitulem

24. Encercla la lletra que corresponga a cada definició segons siga verdadera o falsa:

1. El romanticisme és una forma d'estimar-se.	V	F
2. La Renaixença és el procés de recuperació de la nostra llengua i de la nostra literatura dut a terme a partir de la segona mitat del segle XIX	V	F
3. L'apitxat és una llengua que es parla a la ciutat de València.	V	F
4. Una biografia és una lletra biològica.	V	F
5. Un epigrama és una composició poètica breu, de to satíric i contingut moral, social o polític.	V	F
6. Els Jocs Florals són un certamen literari.	V	F
7. Constantí Llombart és el pseudònim de Carmel Navarro Llombart.	V	F

Francesc Mulet: *Obres festives compostes segons antiga, general y molt rahonable tradició pel pare Francesch Mulet...*, València, 1876 (2^a ed.). BIBLIOTECA VALENCIANA

Material didàctic

Segon cycle

d'Educació Secundària Obligatoria

Constantí Llombart i el seu temps

En esta unitat aprendràs a:

- Valorar la Renaixença com un fenomen de ressorgiment de les literatures minoritzades i la influència del romanticisme en el seu desvetlament.
- Identificar els trets principals de la Renaixença.
- Identificar els dos corrents principals de la Renaixença.
- Conèixer l'obra de Constantí Llombart.
- Valorar la participació de Constantí Llombart com a activista de la Renaixença.
- Reconèixer la importància de les revistes satíriques del segle XIX.
- Ser capaç de redactar correctament una notícia de manera objectiva.
- Reconèixer la diferència entre teatre culte i teatre popular. El sainet.
- Ser capaç de llegir texts no normativitzats i comprendre'n la idiosincràsia.
- Valorar el fenomen de llengües en contacte i les seues conseqüències.
- Corregir barbarismes ortogràfics, lèxics i morfosintàctics.
- Buscar informació i elaborar un text expositiu.

Continguts

Lectura

Manuel Curros Enríquez, Víctor Balaguer, Constantí Llombart.

Literatura

La literatura del segle XIX. El Romanticisme. La Renaixença. Constantí Llombart. El teatre culte i el popular. Les revistes satíriques.

Comunicació i texts

Els mitjans de comunicació escrita. La premsa escrita. La notícia.

Llengua i societat

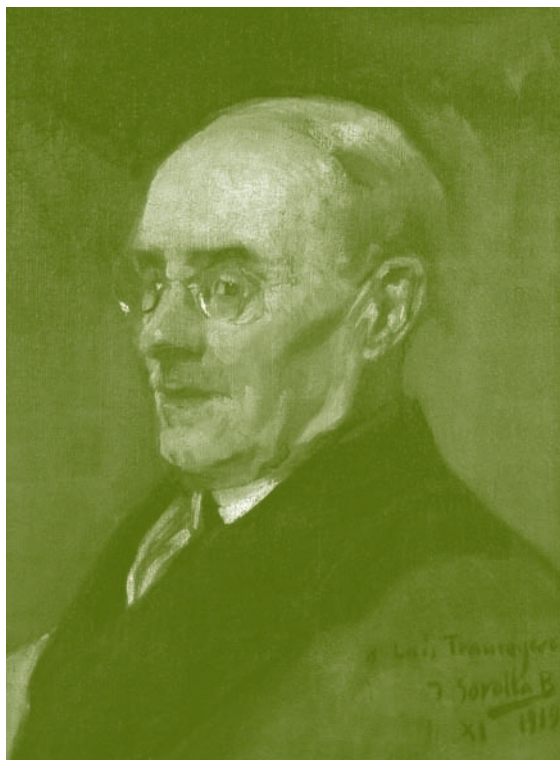
El fenomen de les llengües en contacte.

Estudi de la llengua

Ortografia, morfosintaxi, lèxic.

Tècniques de treball

Recerca d'informació. Presentació de la informació.

Joaquim Sorolla i Bastida - *Retrat de Lluís Tramoyeres*
MUSEU DE BELLES ARTS DE VALÈNCIA

Per a començar, esbrina què saps de la Renaixença.

I. Encercla la lletra que corresponga a cada definició segons siga verdadera o falsa:

a. La Renaixença és un moviment cultural que només tingué lloc en el nostre àmbit lingüístic.	V	F
b. Constantí Llobart va ser fundador de Lo Rat Penat.	V	F
c. Als Jocs Florals es presentaven relats de viatges.	V	F
d. En la segona mitat del segle XIX hi hagué molta premsa satírica.	V	F
e. Teodor Llorente i Constantí Llobart formaven part del mateix grup d'escriptors.	V	F
f. Durant la Renaixença no es va reeditar cap obra valenciana dels segles anteriors.	V	F
g. Constantí Llobart només escrigué poesia satírica.	V	F
h. <i>El Bou Solt</i> era un diari d'informació general de la València del segle XIX.	V	F
i. Els temes fonamentals de la poesia de la Renaixença eren Pàtria, Fe i Amor.	V	F
j. El sainet és una peça teatral que tracta temes profunds i dramàtics.	V	F

Literatura

El romanticisme

El romanticisme és un moviment cultural que va nèixer a Alemanya a finals del segle XVIII i que s'estengué per tot Europa al llarg de la centúria següent.

Així, este primer romanticisme alemany va partir d'una actitud revolucionària, mentres que en la resta d'Europa occidental, principalment a França, des d'on s'estengué, va evolucionar des d'uns postulats conservadors i monàrquics cap a posicions més liberals. Cada poble, cada nació, amb la seua idiosincràsia, va sintetitzar les idees novingudes i les va adaptar a cada realitat. El romanticisme, per tant, significa la renovació profunda en molts aspectes de les arts, del pensament i, sobretot, de la literatura.

Elements comuns a tots els romanticismes:

- Exaltació de la naturalesa, que és idònia per a representar l'estat d'ànim de l'artista.
- Victòria del sentiment i la fantasia sobre la raó.
- Idealisme místic i estètic.
- Afirmació de les forces irracionals de la vida i el triomf de la llibertat de l'esperit.
- Orientació historicista.
- Exaltació i potenciació dels valors culturals i dels sentiments nacionals.

D'este aspecte es van derivar dos tendències: l'una, conservadora, aristocràtica, creient i reaccionària, que va afavorir la recuperació de la història de les cultures europees minoritzades; l'altra va ser més radical, escèptica, democràtica i revolucionària. Es coneix com a *romanticisme liberal* i se situa en la resta d'Europa occidental, on va assentar les bases de la ideologia de l'estat liberal burgès.

La Renaixença

Renaixença va ser el nom donat al moviment de ressorgiment cultural que s'inicià en la primera mitat del segle XIX, amb el qual s'obri el període contemporani de la nostra literatura.

El nou clima intel·lectual que es desvetlla amb la Renaixença –i que possibiliten tant les noves opcions socials que s'obrin per a la burgesia autòctona amb la revolució industrial, com el **moviment romàntic** que s'aferma a tot Europa– consistix en una difusió progressiva de la consciència de cultura autònoma –que s'identifica amb l'ús de l'idioma– i, en conseqüència, en un increment molt notable de la producció literària en l'idioma propi. De fet, els dos grans dissenys de la Renaixença –la dignificació de l'idioma i l'edificació d'una literatura nacional– sorgixen com a conseqüència d'una voluntat d'afirmar la personalitat autònoma de cada poble.

En les nostres contrades, la Renaixença es va desenvolupar en tres etapes. La primera, entre 1830 i 1859, es caracteritza per l'entrada del romanticisme a través d'*El Mole*, revista liberal, i pels contactes de Pasqual Pérez, Vicent Boix i Josep Maria Bonilla amb Víctor Balaguer; la segona, entre 1850 i 1874, presidida per Teodor Llorente, presenta un caràcter marcadament conservador que l'allunya de les reivindicacions polítiques i la decanta cap a un cert occitanisme; la tercera, entre 1874 i 1900, pren una inclinació progressista, amb la direcció de Constantí Llombart. Ara bé, al llarg de l'última època conviuen dos generacions: la de Llorente (grup moderat) i la de Llombart (grup liberal), les dos oposades, que en ocasions estaven obligades a entendre's. Les característiques de cada grup són:

Grup moderat	Grup liberal
· Universitaris.	· Autodidactes.
· Patricis burgesos.	· Botiguers i menestrals.
· Conservadors.	· Republicans.
· Mantenien vincles amb Barcelona, on gaudien de prestigi entre els autors de Catalunya.	· El contacte que mantenien amb Barcelona era el liberal Víctor Balaguer, el qual no hi gaudia de molt bona fama per la seua condició liberal.
· Conreaven la poesia.	· Poetes i autors teatrals.
· Empraven una llengua culta arcaïtzant.	· Hi havia dos sectors: el del valencià "que ara es parla", encapçalat per Bernat i Baldoví, i un altre iniciat per Bonilla i continuat per Llobart, que no acceptaven la llengua arcaïtzant, però proclamaven la necessitat d'una llengua comuna estàndard.
· Costumistes.	· Costumistes, amb pinzellades realistes.

Característiques comunes
· Participaven tots de les activitats de Lo Rat Penat i publicacions mútues.
· Anomenaven <i>Ilemosí</i> la llengua.
· Les reivindicacions valencianistes dels dos grups no significaven cap oposició a la idea d'una Espanya única.

El Mole. València, 1837.

Estes característiques oposades en l'àmbit social, polític i literari foren la causa de grans polèmiques entre ells, com ara la que s'ha anomenat *poetes de guant* contra *poetes d'espardeya*.

El principal motiu de la divisió és la disparitat de criteris pel que fa al tema lingüístic. La posició inicial dels liberals representada per *El Mole* va ser ben clara amb l'arribada de Bernat i Baldoví a la direcció: "emprar el valencià que ara es parla". A més, els sainets i la premsa popular feien mofa molt sovint dels excessos arcaïtzants dels patricis renaixentistes, la qual cosa encoratjava l'instint burlesc del poble i contribuïa a accentuar el trencament entre els intel·lectuals burgesos i els joves liberals.

Josep Mongrell i Torrent - *Dona morta envoltada de flors*. MUSEU DE BELLES ARTS DE VALÈNCIA

Lectures

2. Llig els texts següents

Text 1

Allà baix al pla
un llorer hi havia.
Sota del llorer,
bella i adormida,
una dama jeu,
sobre una catifa.
La catifa és d'or
i de seda fina.
La dama és un cel,
formosa i bonica.
jo, ai!, si ella volgués,
o la vetllaria,
de dia i de nit,
de nit i de dia!
Mes un ratpenat
que sempre la mira,
prop d'ella s'està,
i en ella s'encisa,

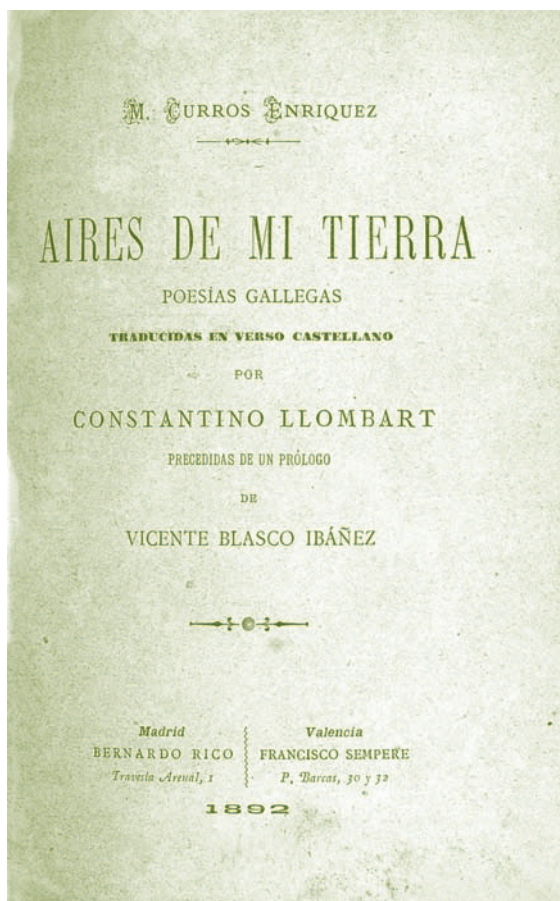
Treballem els texts

3. En el primer poema (text 1) Víctor Balaguer parla d'una dama adormida. Què representa la dama i la rata penada que la vigila?

sens moure's de nit,
de nit i de dia.
-Senyor ratpenat,
per Déu, no em diria
si és morta la dama
que mon cor admira?
Morta diuen que és,
mes jo la crec viva.
-No és pas morta, no;
sols està adormida.
Ja es despertarà
quan vingui lo dia,
quan l'hora n'arribi,
quan l'hora ne soni,
quan l'hora ne sia!

Víctor Balaguer
"La dama del ratpenat" (1861)

Manuel Curros Enríquez. *Aires de mi tierra: poesías gallegas ...*
València, 1892. BIBLIOTECA VALENCIANA

Text 2

Introducción

[...] Esa pulida lengua, único idioma,
más que hoy enriquecido, y más perfecto,
resumen de las más sonoras voces
que aquellos nos dejaron como en feudo;

compendio de otros muchos, ese idioma,
como una serenata placentero,
dulce como de luna clara noche.
será —¿qué otro si no?— será el gallego.

[...]

No, tú no morirás, céltica musa,
nacida de la Suavia, bajo el cielo,
último amor del pálido Macías,
Con su puñal atravesado el pecho;

Numen feliz del único Rey Sabio
que de España en el solio tuvo asiento,
dulce arpa inmortal de Rosalía,
del malogrado Añón himno postrero: [...]

M. Curros Enríquez
Aires de mi tierra, pp. 3 i 4. (1892)
(traducció de Constantí Llobart)

Versió en gallec

Esa fala pulida, idioma úneco,
Máis qu' hoxe enriquecido, e máis perfeuto,
Resúme d'as palabras máis sonoras
Qu' aquelas n'os deixaran como en herdo;

Ese idioma, compendio d'os idiomas,
Com' onha serenata pracenteiro,
Com' onha noite de luar docísimo,
Será—¿qué outro sinon? será o gallego
[...]

Non, tí non morrerás, céltica musa
Náda d'a Suevia n'os chouzales pechos,
Últemo amor d'o páledo Macías,
Atravesado o corazon c'un ferro;

Fecundo núme d'o úneco Rey sabio
Que n'o sólio d'España tivo asento,
Arpa imortal d'a doce Rosalía,
D'o infortunado Añon himno postreiro

Curros Enríquez,
Aires da miña terra, pp. 4 i 5.

Text 3

Quin dany els haurà fet? Gent descastada.
Fills hi ha rebordonits d'esta ciutat,
que sens raó ni llei que ho justifique,
odi tenen de mort al Rat Penat.

Greu és lo delit seu! Ha pres per lema
los sagrats mots de *Pàtria*, *Fe* i *Amor*,
i a l'entusiasta crit de Renaixença,
sembla d'un bell pervindre la llavor.

Fugint de les fogueres de l'incendi
atordit, mes no mort, lo pobre aucell
s'ocultà i ha viscut entre les pedres
del derrocat palau o del castell.

Tètric habitador d'aquelles runes,
sepulcre del passat, ha alçat hui el vol
i ha vist al resplandor de nostre segle
que també en altre temps brillà lo sol.
[...]

I amunt lo vol triumfant remunta
i d'aquella regió en la excelsitud
estel és benhaurat de nostra pàtria,
nunci és d'amor, de glòria i de virtut.

Ell és lo pur esperit que nos anima,
ell lo símbol i haç de nostra unió,
ell lo nord i la brúixola infalible
que al port nos conduirà de salvació.

Constantí Llombart
Lo crit del renaiximent

Treballem els texts

- 4.** La composició de M. Curros Enríquez (text 2) és una traducció al castellà del gallec feta per Constantí Llombart. Explica amb les teues paraules l'estat del gallec per al poeta. Sabries dir quines semblances hi trobes amb la situació del valencià en l'època? Per què creus que Constantí Llombart podia sentir-se atret per l'obra de Curros Enríquez? Què compartien?
- 5.** Quin és el tema comú en els tres texts?
- 6.** Busca les característiques del romanticisme que hi ha en els tres texts i posa-les en relació amb les de la Renaixença.

Investiga

- 7.** La rata penada és un animal que apareix en els texts 1 i 3. Investiga què representa este animal en la nostra cultura.

Constantí Llobart

Constantí Llobart va nèixer el 8 de setembre de 1848. Fill de Carmel Navarro Pertegàs i Maria Llobart Hueso, va ser un home d'extracció social humil. Son pare, republicà convençut, era guarda de les alberedetes de les torres de Serrans.

Pel que fa a la seua formació, primer va assistir a l'escola de Macari Asensi i més tard acudí a l'Escola Pia, on aprengué a llegir i a escriure amb dificultats, ja que no mostrava massa interès pels estudis. Per això, els seus pares decidiren que es dedicara a treballar i ho féu com a enquadernador, raó per la qual tingué un contacte bastant intens amb tot tipus de publicacions, ja que a banda d'enquadernar-los solia ocupar el temps llegint els llibres que li encarregaven.

Va utilitzar el pseudònim de *Constantí Llobart*. De jove, va escriure alguns poemes romàntics en castellà i les obres teatrals *En lo mercat de València* i *La calúmnia castigada*, abans del 1868, quan prengué part activa en la Revolució de Setembre com a republicà federalista i va publicar diversos poemes polítics reunits en el volum *Cantos republicanos*. Reprengué alguns d'estos temes (la pena de mort, la contribució de sang, l'esclavisme, etc.) més tard en els drames *Justicia contra justicia* i *La esclavitud de los blancos*. Féu la crònica del cantó de València en *Trece días de sitio o los sucesos de Valencia* (1873), refutat per F. Peris i Mencheta. Progressivament es va interessar pels problemes nacionals, fundà, amb el títol de *Lo Rat-Penat*, un anuari (1875-80), un quinzenal (1884-85) i una societat (1878), on volia aplegar valencianistes de totes les classes amb un programa confús i apolític. Havent-se decantat l'entitat cap al sector burges i conservador (personificat per Teodor Llorente), en creà una altra, L'Oronella, d'escassa vida. Va traduir al castellà Jacint Verdaguer (el 1892 va publicar el *Dietari d'un*

pelegrí a Terra Santa, i va deixar inèdites la versió de *Canigó* [1886-88] i la versió parcial d'*Excursions i viatges*). Defensor de la unitat lingüística, en els seus periòdics tingué sempre col·laboracions de Catalunya, les Illes i la Provença. Va publicar, en col·laboració, reculls d'epigrames o de texts humorístics: *Niu d'abelles* (1872), *Tabal i donsaina* (1878), *Tipos d'auca* (1877) i *El pare Mulet* i com a continuació davant de la prohibició governativa, *El Bou Solt* (1877). Va reeditar *La Donsaina*, de Bernat i Baldoví (1887). Va publicar una tercera edició, molt ampliada, del *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escrig a partir del 1887, el recull biogràfic i antològic *Los fills de la morta-viva* (1879), sobre escriptors valencians dels segles XVIII i XIX, *València antigua y moderna* (1887), *La Suiza valenciana. Guía de Buñol* (1884) i les *Obres festives* de Francesc Mulet (1876).

Al llarg de la seua vida es féu mereixedor de diversos premis i honors: acadèmic de la Cervántica Española, soci corresponsal d'Admiradores de Cervantes, de Màlaga, d'Excursions Científiques de Barcelona, soci honorari dels Jocs Florals de Barcelona, en el saló de sessions dels quals hi ha un retrat del nostre autor. També va ser soci fundador de Lo Rat Penat. Va ser designat per la Reial Acadèmia de Nobles i Belles Arts de Sant Carles de València per a escriure i llegir la poesia dedicada a un artista valencià en l'inici del curs 1879-1880.

Llobart va morir el 30 de març del 1893, als quaranta-quatre anys. La cerimònia laica del soterrar, en el cementeri civil i amb el fèretre cobert per la bandera republicana, va constituir un cert escàndol local.

**Caricatura de González Martí
al·lusiva als Jocs Florals de l'any 1897**

Investiga!

Què va ser el moviment cantonalista?

Documenta't 1

Lo Rat Penat

Constantí Llobart va fundar Lo Rat Penat l'any 1878 amb la finalitat de realitzar activitats culturals que impulsaren la Renaixença a les nostres comarques. Esta societat prompte va ser controlada pel sector més influent, el de Llorente, el qual va marcar la línia d'actuació de l'entitat. Llobart i el seu grup van quedar arraconats dins de l'organisme i intentaren una escissió per mitjà de la fundació L'Oronella.

Documenta't 2

Els Jocs Florals

La poesia va ser el gènere més conreat pels renaixentistes valencians, sobretot perquè l'any 1879 començaren a celebrar-se de manera regular els Jocs Florals de Lo Rat Penat. Ja el 1859 Marià Aguiló havia organitzat un certamen literari on foren premiats Víctor Balaguer, Teodor Llorente i Vicent V Querol. Van ser uns jocs bilingües des del principi i es convertirien molt prompte en un acte social, pràcticament l'únic signe d'activitat de Lo Rat Penat. Estos Jocs

Florals responien a la influència romàntica de l'interés pel passat històric. Així, intentaven fer una restauració dels certàmens poètics medievals que, fruit del refinament cultural de la cort de Provença, foren instituits a Tolosa de Llengua doc per a premiar les més altes virtuts poètiques dels trobadors.

Este era el principal acte de les lletres valencianes, l'únic intent de fer literatura culta, com ho va ser a Catalunya, on es convocaven des del 1859 de manera ininterrompuda. Els temes de les composicions presentades al certamen giraven al voltant de la trilogia jocfloralasca de Pàtria-Fe-Amor, que es va convertir en anacrònica. Hi ha una caricatura publicada l'any 1897 que representa l'estrada d'uns Jocs Florals on tots els participants tenen la cara de Teodor Llorente i va acompanyada dels versos següents:

“Sent, com sóc, en Teodor,
sóc lo poeta premiat,
la reina, el mantenedor,
i per a dir-ho millor,
jo sóc tot Lo Rat Penat.”

Estos versos ens poden donar una idea de la poca dimensió social que tenien els Jocs Florals, que se circumscrivien a l'àmbit burgès del moderantisme controlat per Teodor Llorente.

Text 4

Nou o deu jorns de festes disfrutarà València,
oficiarà lo bisbe, haurà en la Seu sermó,
es faran muixigangues, castells sens competència,
i ab los jagants i roques, haurà, ab magnificència,
solemne processó!

Emperò açò en ma terra, per què és? Què significa?
Quina serà la causa d'esta festivitat?
Acàs serà que Roma sos fills li santifica?
Serà que un matrimoni real hui es verifica?
Algun príncep és nat?

Oh no! Pendrà l'orige d'alguna insigne gesta,
funció que el lloc del Túria transforma en paradís;
Fet és que en cada segle més gran se manifesta!
València altra centúria complix de sa conquesta
lo jorn de sant Donís.

Constantí Llombart
La copa d'argent (1887)

Text 5

III

Com per a viurer tenia
en lloc de casa un tonell,
a Diògenes li digueren:
– “Tan petita casa tens?”
I el filòsofo, anyadixen,
que enseguida els respongué:
– “Ojalà omplir-la poguera
tota d'amics verdaders!

Constantí Llombart
Abelles i abellerols (1878)

Treballem els texts

8. El text número 4 és del llibre *La copa d'argent* (1886). Amb este text Llombart va guanyar la Flor Natural dels Jocs Florals d'aquell any.

-Veiem en el text que es descriu una gran festa de la ciutat de València. Quina festa és i què se celebra?

-Actualment també se celebra? Compara-la.

-Podríem dir que el tema del fragment del text llegit és de caràcter historicista per algun motiu?

Text 6

IX

Pizcueta (D. Félix)
Crític, orador, poeta,
Matasanos, perdiódiste,
I distinguit novelista
És el sinyor de Pizcueta;
Però tenint repalleta,
Esas buenas condiciones,
Pa moltíssimes persones
Té un defecte capital,
I és ... el ser un *ilegal*
De muy bárbaras pasiones.

Constantí Llombart
Cabotes i calaveres (1887)

Text 7

Dos oles
A Nelina

Així com den del fons de la mar blava
surten dues blanques oles, que en tropell
precipiten-se, avancen i s'encontren,
i en les perles se desfan al dar-se un bes.

Romput lo llaç que nostre amor unia
en lo mar s'encontràrem del desdeny
i "hola!" et diguí, i "hola!" me respongueres,
i desferem-se en llàgrimes demprés.

I és que per molt ocult que el foc estiga
del volcà de l'amor, cubert de neu,
dues mirades s'encontren, dos cors xoquen
i reventa lo plor del sentiment.

Constantí Llombart
Lo Rat Penat, Periòdic Literari Quincenal

Lo Rat Penat. Periòdic literari quincenal. València, 1884-1885.
HEMEROTECA MUNICIPAL DE VALÈNCIA.

Treballem els texts

9. El text número 5 és un epigrama del llibre *Abelles i abellerols* (1878). Este tipus de composicions es caracteritzen per la seua brevetat i senzillesa en la forma i, pel que fa al contingut, hi abunden els jocs de paraules, la ironia, l'equívoc, etc. A més, algunes composicions guarden alguna lliçó de tipus moral. El text que has llegit conté una burla o una moralitat. Explica-la.

10. L'any 1877, juntament amb l'escriptor i amic Sanmartín, escrigué *Cabotes i calaveres* (text 6). En este llibre es realitzen semblances de persones conegudes del cap i casal:

- Analitza la forma del poema, la mètrica i la rima, i indica quins són els elements que empra l'autor per crear humor i sàtira.

11. Quan Constantí Llombart va guanyar la Flor Natural amb *La copa d'argent*, entregà el guardó, la rosa, a Manuela Inés Raussell, la qual va ser nomenada regina dels Jocs Florals del 1886. El nostre autor sembla que n'estava enamorat i este fet provoca altres composicions que així ho demostren. Analitza el tema, l'estructura, la rima, la mètrica i les figures retòriques del text.

12. Classifica els texts 6, 7 i 8 segons consideres si són de literatura culta o popular.

El teatre

En el segle XIX, en línies generals, podem trobar dos tendències teatrals. D'una banda hi ha el teatre de temàtica historicista, i d'altra, la línia popular, amb temàtiques pròpies de la tradició local. A València les peces teatrals amb èxit són els sainets.

Es tracta de peces teatrals que primer s'interpretaren com a parts secundàries d'altres representacions fetes normalment en castellà. Posteriorment es deslligaren d'aquelles representacions més globals i començaren a representar-se en teatres especialitzats. Anaven adreçades bàsicament a un públic petitburgès i popular i es representaven en funcions per hores.

El sàinet tendix a crear una dinàmica d'identificació progressiva entre els espectadors i determinats personatges que funcionen com a arquetips. El procés d'identificació es fonamenta primerament en l'observació directa d'uns tipus als quals es planteegen uns conflictes quasi domèstics. Hi trobem també una successió constant de situacions que normalment es resolen en forma d'acudit, un conjunt de referències a l'actualitat o a qualsevol fet o personatge inesgotable quant al seu tòpic, que permet emetre una certa crítica. Per tant, els autors recorren a un llenguatge entenedor, situacions recognoscibles i a la comicitat com a arma de captació d'espectadors.

Tot i que són peces perfectament tipificades, podem distingir-ne algunes variants. Hi ha els sainets paròdics que deformen i ridiculitzen altres representacions teatrals. A vegades adquirixen la forma de quadro de costums, on el que importa és la descripció d'hàbits, costums i tipus populars. Una tercera varietat és el sàinet còmic, que descansa sobre una intriga que permet exhibicions verbals i d'actuació de to humorístic, si no obertament còmic.

A banda d'estes tres variants, en la segona mitat del segle XIX acabarà per imposar-se una de les possibles variants geogràfiques del sàinet: el de la ciutat de València, que, amb un seguit de tipus i situacions específiques (coentor, persones que *bufen en caldo gelat*, desclassaments, amb canvi lingüístics inclòs, etc.) s'expandirà arreu de les comarques valencianes en perjudici dels nuclis locals, com Elx o Alacant, de manera que, en començar el segle XX, es podrà parlar d'un sàinet unificat que s'estén per tot el territori.

Quant als autors, destaquen Bernat i Baldoví, Liern, Balader, Escalante i Palanca i Roca.

Text 8

Escena VII

Llorenç i Ambròs

Ambròs: Llorenç! Llorenç! (*Des de l'escala de la casa baixa.*)

Llorenç: Què voldrà Ambròs?

Ambròs: (*Apareix amb una criatura al braç*) Bonico! Rei de sa mare! (*Acariciant-la.*)

Llorenç: (*Besant-la*) Fill!

Ambròs: (*Posant-la en el bresol*) Bona encomanda! Mentrestant la complix diga-li a Peris que baix lo pare Galcerà l'aguarda.

Llorenç: Vaig a l'instant.

(*Se n'entra en l'habitació de Peris.*)

Ambròs: Pobre angelet! Un crio com eixe a la vellea em faltava! Quin vent per esta casa durà al frare? No dubte que serà assunt d'importància. Mes ja, en lo tal arreglo anem tres dies i un pas, que és dir un pas, no s'adelanta. I, com açò apanyar-ho?... A coltellades! Sempre val més tallar per la part sana! Lo demés tot són contes i follies! Emperò crec que ja de hui no passa sense que llenya repartisca... i grossa!

(*Acció de pegar.*)

Treballem els texts

11. Ja hem dit que els dos tipus de teatre que s'escriuen en esta època els podem dividir en drama historicista i sainet. Indica a quin tipus corresponen els texts 8 i 9. Justifica la teua resposta.

Escena IX

Peris a soles

Peris: Perd la paciència! Per Crist que al retortir tot ho tirarà! Si en los suprems instants per què travessa nostra bona ciutat, València amada, no anara amb peus de plom abans de resoldre'm a llançar-me a la brega i, qui té calma?

Jo sé que estem perduts, puix sé que tenen junyida a son poder ma gent escassa.

Jo sé que, dins de poc, ma negra estrella fatal va a ser-me en lo carrer de Gràcia.

Vençuts anem a ser per los vils nobles que al fi desplegaran son odi i ràbia!

Emperò, a lo manco, morirem en honra. Amb tenacitat defenent la santa causa del poble valencià, que pau, justícia i germania als cavallers reclama.

Eixa és nostra ambició!... muigam com héroes de nostres furs sagrats en la demanda. I encara que vençuts, la història un dia ja enaltirà lo que en València es faça. Per eixos menestrals que no consenten vore sa dignitat així ultratjada.

Digau, sinó, plena d'orgull, Sorolla, Caro, Estellés, Llorenç, la vostra fama! Vostres noms, dels tirans afronta i minva. Tindran d'or en la història brillant pàgina! Abans, puix, que empanyaria traicionant-vos, digne Peris també sabrà ocupar-la, puix dins mon pit, ni la passió de pare, ni l'amor de l'espòs tindran entrada. Per damunt de mos fills i de ma esposa, la llibertat salvarà la pàtria! Quant mal al començar la Germania Joan Llorenç me jutjà! Res m'acovarda! L'últim agermanat ha de ser Peris!

Constantí Llombart

Lo darrer agermanat (1882)

Investiga

12. Què foren les Germanies?

13. Qui va ser Vicent Peris?

14. Qui va ser Joan Llorenç?

Repartiu-vos les tres preguntes anteriors i prepareu una exposició oral o un text expositiu per a respondre estes qüestions i posar-les en comú.

Text 9

¡La sombra de Carracuca!

Joguèt comicolíric bilingüe en un acte i en vers

Segona part del titulat ¡Carracuca!

Original dels senyors Llobart i Cebrian

Música del mestre Cortina

Acte únic

El teatre representa un terrat, que perteneix a la casa de donya Desamparados. A la dreta un colomer que pot contindre una persona. A la esquerra ha de vore's part d'una teulada que serví de sostre a un porxe que en atre temps fon habitació de Carracuca, i des del qual es vorà una finestra amb reixa en primer terme. En el fons la porta que es suposa ser de la escala. Destribuïts en els llocs més convenients, alguns restos de trastos que serviran de moblatge a l'antic casal de Carracuca i especialment un baül gran amb una llàmina dins. Una corda amb roba estesa atravesarà l'escenari en diferents direccions, tenint en compte de que al fons i a u dels costats hi haurà un llençol. L'acció comença per la vesprada i acaba de nit. Després d'un lleuger preludi s'aixeca el teló.

ESCENA I

(Dª Desamparados y Máxima, recogiendo la ropa y colocándola en un cesto.)

Desamparados: Jesús! que aborresimiento! L'estiu és una delisia, tot lo sant dia eixugándose y aún está la roba humida.

Máxima: ¿Dónde la pongo?

Desamparados: Aquí, Máxima, eso es, bien estirada. Dame aquellos calsetines del amo.

Máxima: Voy a servirla.

Desamparados: Així que el sol s'ha ponido ya está la noche d'ensima. Quin fastirio!

Máxima: (Ya esperándome estará el pollo en la esquina.)

C. Llobart i L. Cebrián: *La sombra de Carracuca! Juguete cómico-lírico bilingüe en un acto y en verso...*, València, 1876.

Desamparados: Lo peyor és que la roba no es pot mai pedre de vista, si ustet la deca un menuto adiós Madrit... li la limpian!

Máxima: Hay tantos lladres...!

Desamparados: Mi esposo ya avisó a la polisía.

Máxima: Vea usted, ir a robarle la bugada a doña Cristina!

Desamparados:.. Noueta me l'han decado.

Máxima: Pobre dona!

Desamparados: Si los pillan...! Yo deixava roba estesa aquí dalt, quant era viuda, perquè d'ella me cuidava un popilo que tenia rellogado en eixe porxe. Carracuca, en glòria estiga! y abaco a haser mis haciendas me'n podia anar tranquila, mas lo que es agora, Máxima, descuida't un poc, descuida't...!

Máxima: Tome usted (*Dándole la roba*).

Desamparados: Bien, ahora abaca abaco esta panerita, mientras yo cuido, no tardes.

Máxima: Voy, pues.

Desamparados: Sí, puja enseguida.

ESCENA II**(Dª Desamparados, sola.)**

No hi ha més remei, no es pot passar sense criada, i pa cases d'estes...! nada, no pot ser més que un mossot.

L'ansenyat a ser persona, i a governar una casa, i ara en l'amo se propassa i eixe és el pago que em dóna.

Jo els pillaré! I mon marit que en los seus cels me confita! la vida de senta Rita passe en ell! I encà té pit...! Si em demostra el seu voler algun popilo, a insultar-lo, o l'amenança en matar-lo, o me'l planta en lo carrer.

Por qué em casí en eixe agüelo que tant i tant m'atosiga? Jo haguera pogut fer lliga en Carracuca, en Carmelo!

Pobret, quant patí en lo món! Se cassà, a Còrdova anaren, l'empleo al punt li llevaren i es quedà com Robinson. Ai! cansat de viure mal en Amàlia, fon polisero, foguerer i hasta mistero... i al fi, morí en l'hospital.

Comunicació**Els mitjans de comunicació escrita****La premsa satírica**

La premsa satírica popular s'inicia a València l'1 de febrer del 1837, quan va aparéixer el primer número d'*El Mole*, un "periòdic satíric d'idees liberals", dirigit per Josep Maria Bonilla, amb la col·laboració de Pasqual Pérez i Bernat i Baldoví. La publicació acabà el 6 de juny del 1870. De vegades, per fugir de la censura, la publicació canviava de nom: *El Rosiñol*, *El Tro*, *El Rellamp*, *El Nap*, *El Carro*, *El Cañís*, *La Mosca*, *El Tramús*, *El Cresol*, etc. En una ocasió va adoptar el nom d'*El Papafigo*, la qual cosa provocà que Bonilla acabara davant dels tribunals eclesiàstics.

Des del punt de vista ideològic, Bonilla, al capdavant d'*El Mole*, adoptà una postura de denúncia contra els absolutistes, i fins i tot contra el govern liberal.

La posició lingüística d'*El Mole* canvià amb els directors; però, amb tot, *El Mole* va crear un estil periodístic i al contingut satíric hem d'afegir les sessions dialogades que, amb el nom "Il·lustració", imitaven els col·loquis del segle XVII i XVIII, però escrits en prosa, i servien per a divulgar idees de la constitució i principis liberals.

Una altra publicació de l'època va ser *La Donsayna*, dirigida per Bernat i Baldoví, amb tretze números entre 1844 i 1845. Més avant, el 1847, veu la llum *El Tabalet*, que serà continuat per *El Sueco*. En els dos casos, també hi trobem darrere Bernat i Baldoví, amb la col·laboració de Pérez i Bonilla. Les tres capçaleres tingueren una durada de tretze números.

A banda d'estes iniciatives, trobem casos de premsa popular, satírica i amb lleugers tocs de procacitat, molt polititzats i agressius, escrits en el valencià de l'època i amb ortografia castellana. Així trobem *El Pare Mulet* (1877), seminari satíricofestiu, sota la direcció de Constantí Llombart, que tingué bona acceptació tot i que, en arribar al número 9, va ser suprimit pel governador Fermín Figueras i substituït per *El Bou Solt* (1877). En foren d'altres *El Roder* (1884), *El Paper d'Estrassa*, tots ells republicans, excepte un, *El Palleter*, que era carlí, i que de manera intermitent va continuar fins al 1914. A més trobem *La Traca* (1884), que va durar fins al final de la Guerra Civil. Finalment n'hi hagué també un de caràcter anarquista, *El Chornaler* (1883-1884). Per la seua banda, a Alacant es publicaren *El Cullerot* (1884), *El Parbellet* (1888), *Carrota de Sego* (1888); a Elx, *El Bou* (1995), i a Novelda, *El Tio Gàvia* (1885).

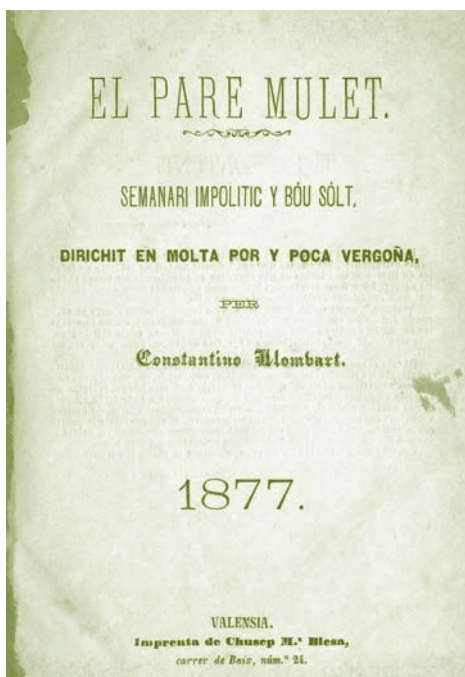

Text 10

Teatros. En la nit del dilluns se verificà en el Principal una funció dedicà al prínsep de nostres ingènits Miquel Cervantes Saavedra, en motiu de l'aniversari de la seua mort. *La preciosa comèdia* de Lope de Vega, *La niña boba*, fon molt ben interpretà per els actors que prengueren part en son desemenyo, particularment el señor Masa, que cada dia brilla més en el difícil art de Romea. En un dels intermitjos se tocà per la orquesta una marxa fúnebre en honor de Cervantes, i al peu del busto d'este, els artistes llisqueren composicions al·lusives dels coneguts poetes señors Chocomeli, Bellmunt, Ortís, Sanmartín i Aguirre i el director d'esta solfa.

A propòsit d'este teatro: la companyia de declamació que hui en dia actua, és digna per tots conceptes de la protecció del públic, tant per son mèrit com per la reputació, ben mereixcudada per cert, dels señors Sepillo i Masa, i així pues no nos expliquem la indiferència de nostres paisans en concurrir a l'aristocràtic coliseo, sent ahí que en ell se rendix verader cult a l'art.

El Bou Solt, núm. 4, 28 d'abril del 1877.

El pare Mulet. Semanari impolític y bou sòlt, dirichit en molta por y molt poca vergonya per Constantino Llombart. València, 1877.
ARXIU MUNICIPAL DE VALÈNCIA

Activitats

15. Este és un dels tipus de notícia, a banda de les de caràcter polític, que apareixen en *El Bou Solt*. És una nota de societat que no s'ajusta a la forma de la notícia actual. Redacta-la com si haguera d'aparéixer en un diari contemporani nostre.

Recorda

Que una **notícia** ha de ser tan **objectiva** com siga possible. Cal que tinga un titular clar i que resumeixca el contingut de la notícia, una entrada o paràgraf inicial que responga les sis W: **qui, què, quan, on, com i per què**, si és possible. Després ha d'aparéixer el cos de la notícia on s'ha d'ordenar la informació dels fets més importants als menys importants.

Llengua i societat

Els fenòmens de les llengües en contacte.

En el segle XIX la societat valenciana era bilingüe i diglòssica. El castellà i el valencià formaven part de la vida quotidiana de la població, encara que el castellà gaudia d'un prestigi social superior, de llengua dominant, i el valencià es convertia, encara que era la llengua parlada i usada per la majoria de la població, en una llengua minoritzada. Així es produïx el procés de substitució lingüística.

Treballem els texts

16. El text número 9, un fragment de *La sombra de Carracuca*, mostra este fet. Explica com es produïx el canvi de llengua en este cas, qui el fa i per què. A més, indica els tipus d'interferències lingüístiques que s'hi produïxen a nivell del sistema fonològic, morfològic, sintàctic i lèxic.

Crea

17. El text número 9 és el principi de l'obra *La sombra de Carracuca*, on es fa el plantejament d'un conflicte. Reescriu el fragment en valencià eliminant totes les interferències lingüístiques del castellà, desenvolupa el conflicte i dóna-li una solució.

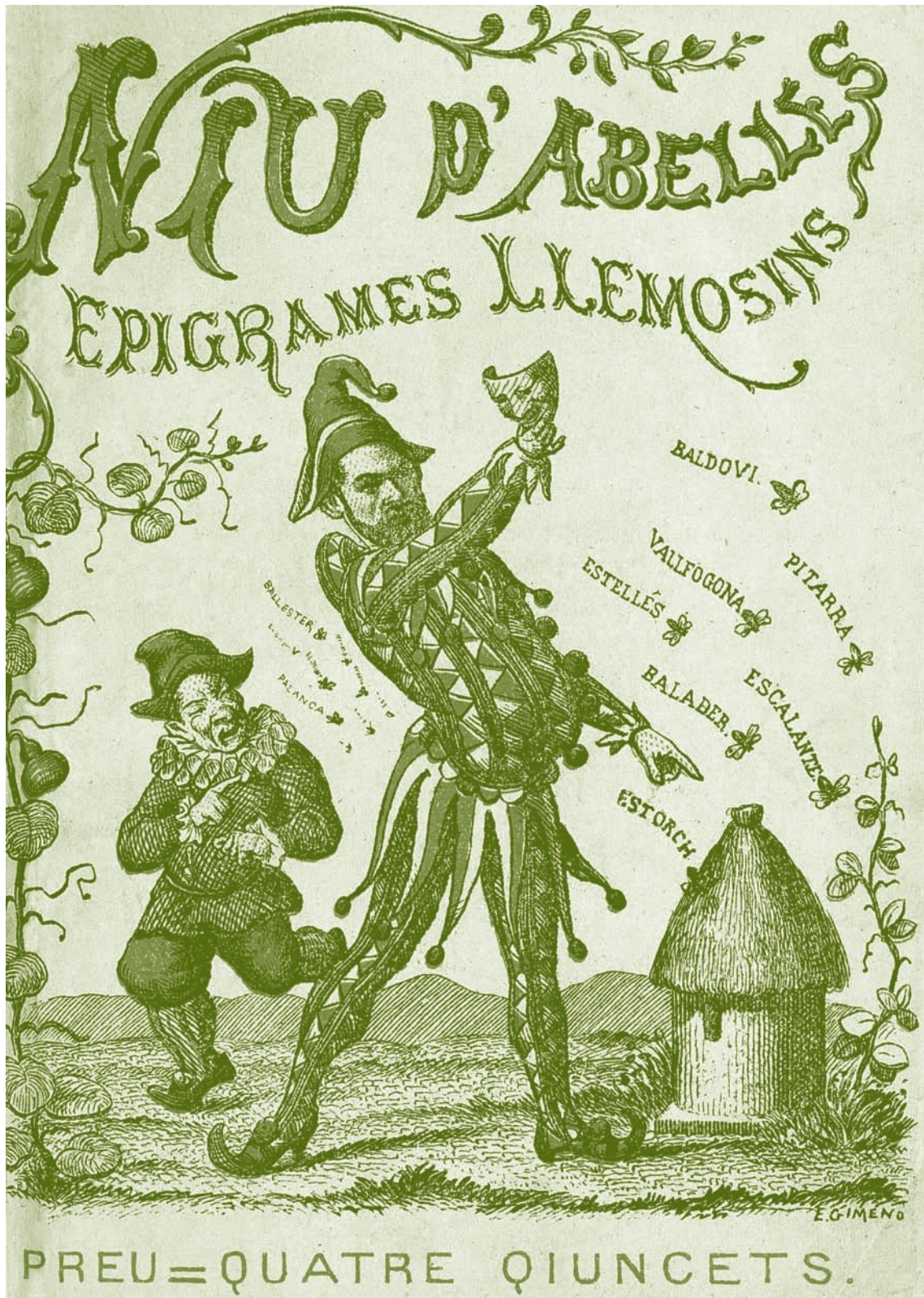

Recapitem

18. Amb tota la informació que has llegit i treballat elabora un text expositiu que resumeixca tots els continguts que hi ha exposats en la unitat.

C. Llombart i L. Cebrián: *La sombra de Carracuca! Juguete cómico-lírico bilingüe en un acto y en verso...*, València, 1876.

Material didàctic

Batxillerat

Constantí Llombart i el seu temps

En esta unitat aprendràs a:

- Valorar els canvis socials que es produïren a principis del segle XIX.
- Valorar la Renaixença com un fenomen de ressorgiment de les literatures minoritzades i la influència del romanticisme en el seu desvetllament.
- Identificar els trets principals de la Renaixença.
- Conèixer i valorar la literatura culta i popular del segle XIX.
- Conèixer l'obra de Constantí Llombart.
- Valorar la participació de Constantí Llombart com a activista de la Renaixença.
- Reconèixer la diferència entre teatre culte i teatre popular. El sainet.
- Ser capaç de llegir texts no normativitzats i comprendre'n la idiosincràsia.
- Identificar els trets propis del valencià apitxat.
- Valorar el fenomen de llengües en contacte i les seues conseqüències.
- Corregir barbarismes ortogràfics, lèxics i morfosintàctics.
- Buscar informació i elaborar un text expositiu.

Continguts

Comunicació

- Les varietats de la llengua
- El text. Comprensió i producció de texts procedents de l'àmbit d'ús literari i periodístic.

Estudi de la llengua

- Principis bàsics de les normes ortogràfiques
- Barbarismes lingüístics
- Les locucions

Tècniques de treball

- Tècniques de recerca d'informació. Mitjans tradicionals i noves tecnologies.
- Tractament de la informació obtinguda en fonts documentals (esquemes, resums, fitxes, etc.) per a la comprensió i la creació de texts en la vida acadèmica (exposicions, memòries, informes, monografies, etc.)

Literatura

- Característiques de la llengua literària.
- Evolució històrica de les formes literàries.
- Segle XIX: marc històric i cultural.
- La Renaixença.
- Vida i obra de Constantí Llombart.
- Anàlisi i comentari de fragments de les obres més representatives de Constantí Llombart

Avaluació dels coneixements previs.

I. Encercla la lletra que corresponga a cada definició segons siga verdadera o falsa:

QÜESTIONS	ARA		EN ACABAR LA UNITAT	
	V	F	V	F
1. En el segle XIX la burgesia desplaça l'aristocràcia dels òrgans de poder.	V	F	V	F
2. En el segle XIX es consoliden els estats liberals europeus.	V	F	V	F
3. El romanticisme és un moviment cultural que va nàixer a França a finals del segle XIX.	V	F	V	F
4. La Renaixença és un moviment literari homogeni a tots els territoris del nostre domini lingüístic.	V	F	V	F
5. En el desenvolupament de la Renaixença valenciana participaren dos grups d'intel·lectuals.	V	F	V	F
6. Teodor Llorente i Constantí Llombart escrigueren junts <i>Los fills de la morta-viva</i> .	V	F	V	F
7. Lo Rat Penat el cofundà Constantí Llombart l'any 1859.	V	F	V	F
8. El drama històric va ser el gènere teatral més conreat al llarg del segle XIX.	V	F	V	F
9. Els Jocs Florals eren certàmens poètics que giraven al voltant dels temes Pàtria, Fe i Amor.	V	F	V	F
10. En el segle XIX la nostra llengua ja gaudia d'una normativa.	V	F	V	F
11. Constantí Llombart va ser un periodista molt important de finals del segle XIX.	V	F	V	F
12. Constantí Llombart intentà realitzar una reedició dels clàssics valencians en la segona mitat del segle XIX.	V	F	V	F

Lectures

La Renaixença valenciana.

2. Llig atentament els texts següents:

Text 1

TEMPS DE REVOLUCIONS (1808-1874)

El vell ordre feudal, tantes vegades amenaçat i tantes altres restaurat, debilitat, envigorit o simplement transformat, però sempre viu i actual, des de la conquesta a la revolució burgesa, s'ensorra definitivament en el trànsit del segle XVIII al XIX. L'esfondrament, paral·lel a l'edificació de la nova societat capitalista, comença als anys seixanta del set-cents, durant el regnat de Carles III, i s'accelera amb la conjuntura prerevolucionària que marca el regnat de Carles IV (1789-1808). Però serà la guerra del francès, entre 1808 i 1814, la que proporcione l'ocasió propícia per a l'enderrocament de les institucions i els poders establerts, al compàs de la resistència contra la invasió napoleònica. La revolució, avalada legalment per l'obra demolidora de les Corts de Cadis, era ja irreversible. Els intents per restaurar l'antic ordre polític, primer durant el Sexenni Absolutista (1814-1820) i després durant l'Ominosa Dècada (1823-1833), ambdós en el regnat de Ferran VII, no són més que interrupcions momentànies i impossibles del procés revolucionari, relançat de nou durant el Trienni Liberal (1820-1823) i definitivament consolidat amb la regència de Maria Cristina (1833-1843). La conjuntura política del segle XIX, parcel·lada en triennis, sexennis i dècades adjectivats amb majúscules pels historiadors, gira sempre entorn de la revolució. Primer és el seu triomf i la seua consolidació. Després, la seua defensa contra els seus opositors agrupats entorn del carlisme i d'un pretext legitimista, i contra els qui volen prosseguir-la més enllà, impulsats per ideals demòcrates i republicans. El cicle revolucionari, compassat per guerres, cops d'estat i pronunciaments militars, es tanca amb una última revolució en majúscula, la Gloriosa, i amb l'efímera experiència de la I República.

Paral·lelament a la revolució política, a la construcció de l'estat liberal, tenia lloc, i la culminava, la transformació capitalista de la societat i l'economia valencianes. El país agrari que continuà sent el País Valencià durant els dos primers terços del segle XIX distava molt de ser un país endarrerit o d'economia tradicional. Ja no ho era en el segle XVIII, quan es consolidaren les bases d'una agricultura intensiva i orientada cap al mercat, juntament amb la formació d'una activa burgesia agrària nascuda al compàs de l'acumulació de terres i protagonista dels canvis econòmics i socials en el camp valencià, canvis que apareixen aplegats amb el nom de *revolució burgesa* i que es concreten en l'eliminació dels entrebancs que constreïen els factors de producció, des de la desamortització i la desvinculació a l'abolició de les càrregues feudals i la supressió mateixa de les senyories. Lliure d'obstacles, l'expansió agrícola, superior a la de la centúria precedent, se sustentaria tant en un creixement extensiu com intensiu, que acabaria substituint els cultius comercials tradicionals per la nova tríada constituïda pel vi, l'arròs i la taronja. No totes les inversions, però, s'ensolcaren cap a l'agricultura. A manca d'una indústria pesant, com la que liderava en altres llocs el procés d'industrialització, i confosa de vegades com l'única via possible, el desenvolupament manufacturer es basà, com venia fent-ho des del set-cents, en la indústria de béns de consum i en la relacionada amb l'agricultura. El dinamisme econòmic també es va manifestar en el camp financer i el sector dels transports, principalment el ferrocarril, cap on s'adreçaren moltes de les inversions d'aquesta primera expansió de l'economia valenciana. Tots aquests canvis es traduïrien, finalment, en una nova configuració de l'estructura social valenciana, caracteritzada ja per l'hegemonia indiscutida de la burgesia.

Antoni Furió
Història del País Valencià

Treballem els texts

Text 1

3. Quan i per què s'ensorra definitivament el caduc orde feudal?
4. Quin tipus nou de societat es crea?
5. Esbrina que són les Corts de Cadis. Si no ho saps, busca informació en el teu llibre d'història, en enciclopèdies o en la xàrcia.
6. La revolució política camina paral·lela a la constitució d'un estat liberal. Estos canvis rebran el nom de:
7. Quines són les conseqüències socials i econòmiques del canvi d'orde establert per a la societat valenciana?
8. Ordena cronològicament els períodes històrics que apareixen en el text i indica el/s esdeveniment/s que comporten:

Període	Esdeveniment/s

Text 2**SOCIETAT BURGESA I MOVIMENT OBRER (1875-1939)**

La societat burgesa, bastida tot al llarg del segle XIX, es consolida definitivament en les últimes dècades de la centúria. L'amenaça més recent, a finals dels anys seixanta i principis dels setanta, ja no venia tant del passat, de les forces nostàlgiques i reaccionàries, sinó del futur: del protagonisme polític i social de les classes populars, enquadrades en les files republicanes i en un incipient moviment obrer, que pretenien prosseguir la lluita per la democràcia més enllà del que la societat burgesa estava disposada a consentir, combatre les dures condicions que imposava el creixement capitalista i fins i tot subvertir l'ordre social i polític burgès. La resposta serà la Restauració, un parlamentarisme tutelat que deixava la política en mans dels notables, indistintament aplegats en dos únics partits que s'alternaven en el poder a discreció de la monarquia. El sistema reposava també, ultra el vigorós recolzament de la força pública, en les prolongacions locals i provincials d'ambdós partits i en la xarxa clientelar que les vertebrava, el caciquisme, erigit alhora en la clau de volta del frau electoral i en una nova i eficaç forma de dominació social. A fora quedaven el republicanisme, rescatat de les catacumbes pel blasquisme, que li donaria una

empenta nova, basada en el populisme i la mobilització, i la dreta catòlica, creada per a contrarestar l'ascens del republicanisme i del moviment obrer amb les seues pròpies armes. Ambdós fenòmens polítics, que recuperaven el protagonisme de les masses i que acabarien arraconant el sistema oligàrquic dels partits dinàstics, reflectien els canvis socials operats en el país pel creixement econòmic i el desenvolupament capitalista.

Tant l'un com l'altre es basaven en una agricultura dinàmica i competitiva en els mercats internacionals i, cada vegada més, en un sector industrial en ascens. El País Valencià, un país de petits propietaris, però també de grans hisendats i de jornalers, d'empresaris industrials i d'obrers, que es debat entre el lliurecanvisme favorable als interessos exportadors i el proteccionisme requerit pels sectors cerealícoles i manufacturers, viurà una conjuntura econòmica canviant en el primer terç del segle XX. Mentre que els efectes de la Primera Guerra Mundial enfonsaran l'exportació de la taronja —el nou valor emblemàtic de l'agricultura valenciana— i beneficiaran l'auge de l'arròs —un valor segur— i de la indústria, la dècada daurada de la taronja en els anys vint farà la fortuna de propietaris i exportadors, i permetrà l'expansió d'altres sectors productius. La bonança econòmica, però, quedarà bruscament interrompuda per la crisi dels anys trenta, que enllaçarà ja amb la guerra i amb la llarga autarquia del primer franquisme.

Antoni Furió,
Història del País Valencià

Treballem els texts**Text 2**

- 9.** La revolució capitalista comporta l'ascens protagonista d'unes noves classes socials, quines són?
- 10.** Quin perill veuen en el moviment obrer les classes dirigents?
- 11.** Què és la Restauració i per què s'imposa?
- 12.** Esbrina quins són els partits que alternen en el poder al llarg del període de la Restauració.
- 13.** Com a partits emergents es troben els republicans i la dreta catòlica. Què representen estos partits?

Text 3

Però una “renaixença” com la nostra no podia quedar-se en l'estadi d'un simple moviment llibresc. La represa literària en la llengua pròpia responia a un desvetllament col·lectiu més pregon, i, al seu tom, havia de convertir-se en estímul i consciència d'un desvetllament ja total. Així s'esdevé a tot arreu de l'Europa del XIX, i del XX on hi ha un problema de minories ètniques lingüístiques. Així s'esdevé, igualment, al Principat. La Renaixença valenciana va sorgir, en efecte, d'unes circumstàncies locals ben determinades: la mateixa “excentricitat” de la seva condició, en vitalitzar-se una mica, feia que el País Valencià –la seva gent, els grups sensibles a les realitats bàsiques– s'afirmés d'alguna manera de cara al “centre”. El Romanticisme, en redescobrir el poble i la història, conduïa a donar-ne una versió cultural,

o almenys literària, i això comportà de seguida el retorn a l'idioma vernacle. Els intel·lectuals del XVIII havien preparat el camí. L'hora dels romàntics, però, coincidí amb l'esclat de les “insurgències” político-socials del vuit-cents. Si la nostra Renaixença no se'ns apareix fixada fins que Teodor Llorente i Vicent Wenceslau Querol s'hi incorporen, una pila de precursors s'allarga i omple completament la primera meitat del XIX. Una primera fornada de romàntics –Jaume Vicente, Joan Arolas, Pasqual Pérez, Vicent Boix, Tomàs Villarroja– romp el foc. Del 1841 són els versos de Villarroja, que generalment solen indicar-se com la primera manifestació plenament renaixentista del País Valencià. En 1859 se celebren uns Jocs Florals a València presidits per Marià Aguiló. En 1874, Constantí Llombart comença a publicar l'almanac *Lo Rat-Penat*: quatre anys després es funda “Lo Rat-Penat” i s'instauren regularment els Jocs Florals.

Joan Fuster
Nosaltres els valencians

Treballem els texts

Text 3

- 14.** Com va influir el romanticisme en el sorgiment de la Renaixença?
- 15.** Posa en relació tots els esdeveniments històrics comentats en els texts 1 i 2 i la frase de Fuster “s'afirmés d'alguna manera de cara al centre”.
- 16.** Quins són els precursors de la Renaixença, segons Fuster, i quantes dates importants assenyal-la? Completa el quadro:

Data	Protagonista/es	Motiu
Primera mitat del segle XIX		
1841		
1859		
1874		
1878		

Josep Benlliure Ortiz - Donya Àngela Gil Campos
MUSEU DE BELLES ARTS DE VALÈNCIA

Text 4

Tot el que hem assenyalat explica el curs desigual seguit per la “Renaixença”, des del 1878 fins a la seua consumpció, que cal situar pels voltants de 1892. Només hem d'observar les escasses reedicions de clàssics. De Llobart, ja n'hem dit que publicà les *Obres festives* del pare Mulet (1876) i *Lo Procés de les Olives*, de Fenollar, Gassull i Moreno (1877). El seu fidel amic Puig i Torralva edità *La gatomaquia valenciana* de mossén Bartomeu Tormo (1880). El primer llibre imprés a València amb data coneguda, *Les obres o trobes en lahors de la Verge Maria*, fou reeditat el 1894 per Francesc Martí Grajales. Un poeta tan valencià i tan universal com Ausiàs March fou reeditat a Barcelona el 1888, i en aquesta ciutat es van tornar a publicar obres de Roís de Corella el 1896.

Així mateix, fou molt escàs l'interés pels estudis gramaticals o lexicogràfics, a desgrat de les repetides ofertes de premis en els Jocs Florals; Llobart

n'obtingué un el 1880, per una ortografia i, com hem dit adés, reedità el *Diccionario* d'Escriu el 1881 i el 1887. Joaquim Martí Gadea publicà, el 1891, un *Diccionario general valenciano-castellano*, obra voluminosa però mancada de rigor, com corresponia a la precària formació lingüística de l'autor.

Hi hagué en aquests anys un gran nombre de setmanaris polítics o satírics redactats en la llengua dels valencians. La majoria començaren o acabaren sent bilingües.

Els més significatius i dignes de record són: *El Palleter* (1882), *La Reforma Social* (1883), *El Chornaler* (1883), *La Traca* (1884), *La Moma* (1885) i *La Degolla* (1890). En altres ciutats del país hi hagué un periodisme vernacle, sovint única manifestació qualificable de “renaixentista”. Així, Castelló de la Plana en tingué tres (*El Marchaler*, 1880; *El Canari*, 1883, i *El Verderol*, 1883); Alacant, quatre (*El Campaner*, 1886; *Garrotà de cego*, 1888; *El gos de presa*, 1889, i *La Granota*, 1891). Un sol setmanari van tindre Elx (*El Bou*, 1885), Alzira (*El Borinot*, 1889) i Xàtiva (*El Cudol*, 1890).

En el sector periodístic les aportacions més notables de la Renaixença s'escrigueren, paradoxalment, en castellà. La *Revista de Valencia* (1880-1883), fundada per Pasqual Dasí i dirigida per Llorente, predominantment literària, dedicà bastant espai a l'erudició, i cal remarcar que no estalvià crítiques al moviment “renaixentista”, sobretot al d'inspiració popular. *El Archivo*, revista erudita publicada de primer a Dénia i, després, a València pel canonge Roc Chabàs, tingué més llarga vida que l'anterior: 1886-1893.

Ricard Blasco Laguna
Estudis sobre la literatura del País Valencià
1859-1936

Treballem els texts

Text 4

17. Esmenta tres aportacions bibliogràfiques dels hòmens de la Renaixença.

18. Com has pogut llegir en el text 4, en estos anys hi hagué una gran proliferació de setmanaris satírics i polítics en valencià o bilingües. Se'n publicaren en el teu poble? Esbrina-ho i, si és necessari, visita la biblioteca i l'arxiu municipal.

Text 5

Quin dany els haurà fet? Gent descastada.
Fills hi ha rebordonits d'esta ciutat,
que sens raó ni llei que ho justifique,
odi tenen de mort al Rat Penat.

Greu és lo delit seu! Ha pres per lema
los sagrats mots de *Pàtria*, *Fe* i *Amor*,
i a l'entusiasta crit de Renaixença,
sembla d'un bell pervindre la llavor.

Fugint de les fogueres de l'incendi
atordit, mes no mort, lo pobre aucell
s'ocultà i ha viscut entre les pedres
del derrocat palau o del castell.

[...]

Tètric habitador d'aquelles runes,
sepulcre del passat, ha alçat hui el vol
i ha vist al resplandor de nostre segle
que també en altre temps brillà lo sol.

A sos raigs, per los pobles i les viles,
buscant va la inscripció, lo monument
i afanyós en son niu tot ho arreplega
com joies de més preu que l'or i argent.

Res ell supèrful creu, ab tal que guanye
la llemosina pàtria algun honor,
i així en la parla ho diu que va dependrer
dels llavis del mateix Conqueridor.

Parla en què, fent-li cor novells poetes,
l'himne entonen d'amor a este país,
i ell, llançant-se a l'espai, goja en l'altura,
la ciutat de les eles veent feliç.

[...]

Constantí Llombart

Lo crit del renaiximent

Treballem els texts

Text 5

19. Justifica el títol del poema basant-te en el contingut.
20. Què busca Llombart amb el seu crit?
22. Què simbolitza la rata penada en el poema?
22. Explica el significat del vers "ha vist al resplandor de nostre segle".

Documenta't 1

Particularitats de la Renaixença valenciana

La Renaixença, com a moviment literari i artístic que abasta un temps cronològic molt ample, s'estén des del final del neoclassicisme fins als inicis del modernisme, quasi un segle. El seu recorregut no va ser uniforme ni homogeni, i presenta algunes variants respecte a la Renaixença d'altres territoris del nostre domini lingüístic.

Constantí Llombart

Catalunya	València
La Renaixença s'assenta sobre la realitat social d'una burgesia nascuda per la Revolució Industrial.	La Renaixença s'assenta sobre una burgesia agrària, terratinent i mercantil.
El fenomen s'estén a tots els camps de la cultura.	Es tracta d'un fet estrictament literari.
El moviment es polititza i culmina amb el nacionalisme.	La Renaixença es polititza més tardanament.
Triomfa el romanticisme conservador.	Preval el romanticisme liberal.
Es fa una tasca de normativització que possibilitarà la recuperació lingüística.	No es fa cap tasca de normativització de la llengua.
Els Jocs Florals no són bilingües.	Els Jocs Florals són bilingües.
Al llarg de la Renaixença es diversifiquen els gèneres: poesia, novel·la i teatre.	No es diversifica el conreu dels gèneres literaris. Hi ha un predomini de la poesia i el conreu de la prosa és inexistent.
Augmenten les publicacions en català.	Hi ha poques publicacions.
Finalment triomfa el modernisme cap al 1892 i acaba el període de la Renaixença.	Hi ha poca influència modernista i perduren els postulats llorentins fins ben entrat el segle xx.

Documenta't 2

LES ETAPES DE LA RENAISEXÇA

Etape inicial (1830-1859)

La Renaixença s'inicia per a alguns estudiosos el 1830 amb el poema de Peyrolon "En los dies del nostre rei Fernando". El 1831 Vicent Salvà, exiliat a Londres per la seua ideologia liberal, escriu el poema "Lo Somni" a la senyoreta Vicenta Bertran de Lis, filla d'un altre exiliat a París, que confecciona un àlbum amb poemes dels exiliats romàntics de renom. Tenim, doncs, dos mostres poètiques renaixentistes a València que s'avancen a la data del 1833, any en què Aribau publica la seua oda "La pàtria", i al 1841, any en què s'assenyala com a primera manifestació renaixentista a València el poema de Villarroja.

Amb el retorn dels exiliats liberals i les nombroses traduccions d'obres d'autors romàntics que es feien a València, ens trobem davant d'un romanticisme valencià primerenc i liberal. Els romàntics per excel·lència d'este període s'agrupen al voltant de l'Escola Pia, a partir de la qual Estanislau Vayo, el 1826, crea l'Acadèmia Apol·lo. Cal destacar d'este grup *los cuatro hermanos*, escolapis, professors de l'Escola Pia i figures bàsiques d'este període: Pasqual Pérez, Josep Maria Bonilla, Vicent Boix i Joan Arolas.

La generació de la Renaixença (1859-1874)

El 1859 va arribar a València, destinat com a cap de la Biblioteca Universitària, el mallorquí Marià Aguiló (1825-1897), que animà a escriure els jóvens estudiants de dret Teodor Llorente (1836-1944) i Vicent V Querol (1837-1899). Foren amics íntims, però la seua trajectòria artística va ser diferent. La poesia de Llorente presenta la quotidianitat, les emocions sense extrems, la ruralitat de la societat valenciana des d'un punt de vista conformista i plàcid. Llorente tenia una gran habilitat per a tractar temes costumistes. Escrivia poemes amorosos, encara que sense passió, i composicions de tipus historicista enyoradís. Per a ell, el món rural era l'expressió de l'ànima

valenciana. La seua extensa producció la va recollir en *Llibret de versos* (1885), *Cartes del soldat* (1896) i *Nou llibret de versos* (1902). L'obra de Llorente no va evolucionar, no es va adaptar als nous temps, i això fa que transmetera una imatge molt conservadora, ancorada en el passat nostàlgic i sense capacitat per a promoure un progrés dins de la nostra literatura.

Per la seua banda, Querol recull la seua obra poètica en valencià en un apèndix de l'edició *Rimas* (1877), amb el títol genèric *Rimes catalanes*. No és una obra molt extensa, però sí que presenta, amb un to sublim i elaborat, una visió conservadora del món, on la religió i les tradicions ocupaven un lloc fonamental. També aprofundix més en els temes i els treballa amb una clara ambició estètica.

Altres renaixentistes d'este grup foren Jacint Labaila (1833-1895) i Rafael Ferrer i Bigné, advocats, a més de Cristòfor Pasqual i Genís (1823-1881) i Fèlix Pizcueta (1837-1890).

El 1859 també és la data d'inici dels Jocs Florals de Barcelona, que se celebraren ja cada any amb tota regularitat. També a València se'n van fer. El lloc escollit per a la festa va ser el paranímf de la Universitat de València. Foren organitzats per Marià Aguiló, que hi va actuar com a mantenidor. En la primera edició foren guardonats el català Víctor Balaguer; Teodor Llorente, amb el poema "La nova era", i Vicent V. Querol, amb un poema en castellà. Estos Jocs Florals no es tornaren a repetir fins al 1879.

Etape de plenitud (1874-1909)

En l'època del moderantisme isabelí apareix un grup cohesionat d'escriptors que compartixen no sols trets generacionals, sinó també socials, culturals, etc.

El grup, encapçalat per Constantí Llombart (1840-1893), pseudònim de Carmel Navarro, es compon de Josep Bodria Roig (1842-1912), Josep F. Sanmartín i Aguirre (1848-1901), Antoni Palanca Hueso (1848-1905) i altres escriptors més joves com Víctor Iranzo (1850-1890), Lluís Cebrian Mezquita (1851-1934), Joan Espinar Bellveser (1853-1905), Josep Maria Puig i Torralva (1859-1911), Ramon Andrés Cabrelles (1869-1957), etc. No obstant això, l'hegemonia llorentina s'estendrà en esta època per damunt de la jove generació liberal.

Ara bé, el grup de Llombart aconseguix distanciar-se de la influència de Llorente. Són poetes que, com Llombart, tenen un sentiment regionalista molt més desenvolupat, fins a límits que, a vegades, arriben a escandalitzar les forces conservadores de la societat valenciana. A més a més, mostren un major interès per temes costumistes i urbans, impregnats amb notes realistes i amb una continuïtat de la concepció progressista del treball literari.

Teodor Llorente Olivares

Vicent Venceslau Querol

Lo Rat Penat. Periódich lliterari quincenal. València, 1884-1885.
HEMEROTECA MUNICIPAL DE VALÈNCIA.

Documenta't 3

Lo Rat Penat

De totes les activitats realitzades per Constantí Llobart, cal destacar la fundació de Lo Rat Penat el 1878. Esta data marca una fita en la història de la nostra literatura i caracteritza una època. El mèrit de Llobart rau en la consecució d'un aplegament de les generacions anteriors de la Renaixença. D'una banda, els patricis moderats, el grup de Llorente, i d'una altra, els liberals romàntics de la primera generació i el seu grup generacional, que junts disten molt de coincidir ideològicament i sociològicament amb el grup dels burgesos. La convivència no va ser fàcil, ja que els interessos de cada grup eren diferents. Els dos grups es caracteritzen per:

Grup moderat

- Universitaris.
- Patricis burgesos.
- Conservadors.
- Mantenien vincles amb Barcelona, on gaudien de prestigi entre els autors de Catalunya.
- Conreaven la poesia.
- Empraven una llengua culta arcaïtzant.
- Costumistes.

Grup liberal

- Autodidactes.
- Botiguers i menestrals.
- Republicans.
- El contacte que mantenien amb Barcelona era el liberal Víctor Balaguer, el qual no hi gaudia de molt bona fama per la seua condició liberal.
- Poetes i autors teatrals.
- Hi havia dos sectors: el del valencià "que ara es parla", encapçalat per Bernat i Baldoví, i un altre iniciat per Bonilla i continuat per Llobart, que no acceptaven la llengua arcaïtzant, però proclamaven la necessitat d'una llengua comuna estàndard.
- Costumistes, amb pinzellades realistes.

Característiques comunes

- Participaven tots de les activitats de Lo Rat Penat i publicacions mútues.
- Anomenaven *llemosí* la llengua.
- Les reivindicacions valencianistes dels dos grups no significaven cap oposició a la idea d'una Espanya única.

Poetes de guant *versus* poetes d'espardenya

Estes característiques oposades en l'àmbit social, polític i literari foren la causa de grans polèmiques entre ells, com ara la que s'ha anomenat *poetes de guant* contra *poetes d'espardenya*.

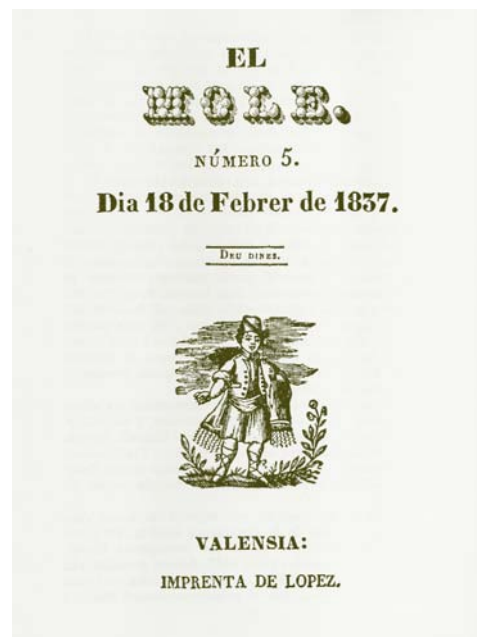
El principal motiu de la divisió és la disparitat de criteris pel que fa al tema lingüístic. La posició inicial dels liberals representada per *El Mole* va ser ben clara. Bonilla, el primer director de Lo Rat Penat justifica, en el número 8 (28 de desembre del 1837), el fet de no emprar l'ortografia *llemosina* per a facilitar la lectura i, a més, assenyala la intenció de demostrar que sí que la coneixen. Però serà amb el canvi de direcció de Bonilla per Bernat i Baldoví quan comença el divorci entre els llemosinistes cultes i els populistes de la premsa popular. Així, trobem que els sainets i la premsa popular molt sovint feien mofa dels excessos arcaïtzants dels patricis renaixentistes, i contribuïren a accentuar la ruptura entre els intel·lectuals burgesos i els jòvens liberals.

Contra el desig de Llombart, Lo Rat Penat va caure en mans dels patriarques de la ciutat i prengué un caràcter felibre, això és, enyoradís i apolític, és a dir, immobilista. Este immobilisme, tant literari com polític, és el que es veu com a causa del fracàs de la Renaixença.

Els Jocs Florals

L'activitat principal de Lo Rat Penat ha sigut la celebració dels Jocs Florals cada any. Les poesies presentades al certamen eren, sense variacions, sobre el tema Pàtria, Fe, Amor. L'últim element de la trilogia era poc treballat; en canvi, els altres dos és treballaven més, especialment el primer, amb una contínua exaltació dels paisatges rurals valencians.

El Mole. València, 1837.

Text 6

CONSTANTÍ LLOMBART

Constantí Llobart va nèixer el 8 de setembre del 1848. Fill de Carmel Navarro Pertegàs i Maria Llobart Hueso, va ser un home d'extracció social humil. Son pare, republicà convençut, era guarda de les alberedetes de les torres de Serrans.

Pel que fa a la seua formació, primer va assistir a l'escola de Macari Asensi i més tard acudí a l'Escola Pia, on aprengué a llegir i a escriure amb dificultats, ja que no mostrava massa interès pels estudis. Per això, els seus pares decidiren que es dedicara a treballar i ho féu com a enquadernador, i va ser en esta època quan Llobart adquirí l'afició per la lectura i per l'escriptura.

Prompte va començar a alternar les seues tasques com a enquadernador amb els primers intents de creació literària. Als catorze anys intentà escriure poesia. En una visita a Quatretonda va coincidir amb Andrés Codonyer, mestre de la localitat, que va corregir alguns dels primers escrits del nostre autor i li facilità la publicació dels primers versos.

La joventut

La política va dominar la joventut del nostre autor. La seua ideologia republicana inculcada ja per son pare era ben ferma, i això féu que es comprometera molt activament posant la seua ploma al servici de la causa.

Va publicar els primers versos el 1866 en *La Gaceta Popular*, que dirigia Pelayo del Castillo, i a continuació va deixar l'ofici d'enquadernador per dedicar-se únicament al conreu de les lletres. Així, va fundar, junt amb Castillo un setmanari festiu anomenat *El Farrago*, que durà molt poc perquè va ser denunciat pel Govern.

Simultàniament, i espentat per la Revolució del 1868, entrà a formar part de la Junta Directiva de Juventud Republicana, on va coincidir amb Amali

Gimeno, Lluís Tramoyeres, Lluís Simarro, Argimiro Blay, Joaquim Arnau, etc.

El 1871 la Junta Directiva del Centro Popular Instructivo, més tard Casino Nacional, va acordar la publicació dels *Cantos republicanos*, que Llobart havia compost per a l'orfeó de la societat i el nomenà soci emèrit.

En l'època revolucionària fundà el setmanari satíric *El Diablo Cojuelo* i la revista *La Propaganda Republicana*, en la qual es va proposar difondre la seua ideologia –val a dir que n'era l'únic redactor– i va reproduir diverses obres dels enciclopedistes francesos. També durà molt poc.

A poc a poc, anà separant la política de la literatura i incidí més en la segona.

La maduresa

Llobart no va ser l'únic lletraferit republicà a la ciutat de València i està clar que no podia coincidir ideològicament amb els precedents immediats com Llorente i els seus amics burgesos. Llobart i el seu grup tenien com a característiques comunes l'extracció social humil de què provenien, l'autodidactisme, el republicanisme i l'afició a la poesia festiva i caricaturesca. Es reunien en la tertúlia que tenia Josep Bodria i Roig (1842-1912) en el seu taller de tallista guixaire al barri del Carme. Hi acudien Josep Sanmartín i Aguirre (1848-1901), Antoni Palanca i Hueso (1848-1905), que es guanyava la vida fent flors artificials. A aquella tertúlia s'adheriren els jóvens Víctor Irazo i Simón (1850-1890), aragonés integrat, dependent de comerç; Ricard Cester (1885), orfebre; Josep Maria Puig i Torralva (1859-1911), perfumista, i Lluís Cebrian Mezquita (1851-1934), aleshores estudiant de Medicina.

ACTIVADOR DE LA RENAIXENÇA

Com a agitador de la Renaixença, Llobart va reeditar l'any 1871 el *Diccionari valencià-castellà* d'Escrig, perquè els escriptors tingueren una ferramenta de treball per a poder consultar. El 1874 va iniciar la publicació de l'almanac *Lo Rat Penat: calendari llemosí*, on apareixien cada any composicions en vers i en prosa d'escriptors valencians,

mallorquins i catalans. Les despeses eren a càrrec del nostre autor. La idea ja tenia precedents, Llobart la prengué del *Calendari Català* de Francesc-Pelagi Briz, del qual va recollir la fórmula de la titulació, la composició del contingut i la idea de la unitat nacional, expressada per una redacció representativa de la pluralitat nacional. Es tracta d'un intent seriós d'editar una revista cultural a València. Una vegada en marxa la societat Lo Rat Penat, la revista continuà publicant-se i va canviar de director durant tres anys en què Llobart se'n va anar a Bunyol, arruïnat més encara si és possible, havent deixat al capdavant de la publicació el seu amic Josep Maria Puig i Torralva. El 1883 Llobart i Torralva apareixen com a codirectors.

El 1877 va començar l'edició dels clàssics en l'anomenada *Biblioteca Valentina*, on tractava de reproduir i divulgar les principals obres dels nostres clàssics. Les primeres obres publicades foren: *Lo procés de les olives*, de Fenollar i Gassull i Moreno, i les *Alabanzas de las lenguas*, de Martí de Viciano. Un incident imprevist va obligar a interrompre la col·lecció. Del mateix any és el setmanari *El Pare Mulet*. El 1878 fundà Lo Rat Penat junt amb Teodor Llorente, el 1879 escrigué *Los fills de la morta-viva*, i dugué a terme altres empreses periodístiques, com l'intent de fundació de L'Oronella i traduccions al castellà de Verdaguer i M. Curros Enríquez.

De la seua obra poètica cal destacar que el 1872 va publicar *Niu d'abelles*, una col·lecció d'epigrames en col·laboració amb altres poetes valencians, mallorquins i catalans. En el pròleg es lamenta de l'apatia dels valencians en el moviment de la Renaixença.

El 1877 escrigué, junt amb Sanmartín, les *Cabotes y calaveres (Melonar de Valencia)*, on feia la semblança de persones conegudes del cap i casal.

En *Tipos d'auca* (1878), fa servir un valencià castellanitzat per a descriure, en col·laboració amb diversos escriptors populars, els costums i personatges estereotipats propis de la terra.

L'última de les seues publicacions poètiques, *Abelles y abellerols* (1878), és una col·lecció de cent un epigrames de caràcter festiu i enginyós.

L'any 1886, amb una llegenda en vers, *Copa d'argent*, guanya la Flor Natural dels Jocs Florals i l'entrega a Manuela Inés Raussell.

El 1888 va ser nomenat Mestre en Gai Saber juntament amb Josep Maria Puig i Torralva per diverses obres premiades. Cal destacar el segon accèssit amb el poema "Albat".

Al llarg de la seua vida es féu mereixedor de diversos premis i honors: va ser acadèmic de la Cervántica Española, soci corresponsal d'Admiradores de Cervantes, de Màlaga, Excursions Científiques de Barcelona, soci honorari dels Jocs Florals de Barcelona, en la sala de sessions dels quals hi ha un retrat seu. També va ser soci fundador de Lo Rat Penat. Va ser designat per la Reial Acadèmia de Nobles i Belles Arts de Sant Carle de València per a escriure i llegir la poesia dedicada a un artista valencià en l'inici del curs 1879-1880.

Llobart va morir el 30 de març de 1893, als quaranta-quatre anys. La cerimònia laica del soterrar, en el cementeri civil i amb el fèretre cobert per la bandera republicana, va constituir un cert escàndol local.

Treballem els texts

Text 6

23. Quants anys visqué Constantí Llobart?

24. Fes un quadro cronològic amb els esdeveniments i publicacions més importants de la vida de Constantí Llobart.

25. Ara observa el quadro cronològic i valora el volum d'activitat que Llobart va mantindre al llarg de la seua vida.

Text 7

Sempre, com fill de bona mare, he mirat en interés les coses de ma pàtria, especialment en lo fèrtil camp de sa literatura, i he desitjat en tota ocasió que nostres belles lletres ocuparen al costat de les d'altres països l'honrós lloc que són acreedores. Per això mateix, comprenent anys arrere que a nostra literatura valenciana, tant rica en altres gèneres, per descuit al paréixer de sos festius vates, li fea falta un complet epigramari com el que les altres nacions posseïxen. [...]

Conste, no obstant, que en tots estos *Cent i un epigrames*, he procurat donar-los un doble sentit al concepte o a la paraula, en la sana intenció de que al caurer este llibret, com és possible, en mans de la innocència, no pecant esta en la malícia, puga en sa senzillesa, sense perill llegir-lo; i de que al mateix temps, quant una persona d'eixes que hi es diuen de món el fullege i maliciosament l'agarre per on creme, com a que res mal que no conega per lo regular ha de ensenyar-se-li, puga en tota satisfacció llegir-lo i saborejar-lo sense perjudici de cap espècie.

Constantí Llombart

"Quatre mots sobre els epigrames"

Abelles i abellerols. Cent i un epigrames (1878)

Text 8

Dins d'un parador posades
unes sabates magnífiques,
– Mireu-me, –al públic–, mireu-me!
pareixia que li dien.
Passà un vanitós prou tonto,
i al vore-les tan boniques,
– Vull, –se digué–, que mes plantes
eixes sabates calsiguen!
Entrà en la sabateria,
pagà lo que lo exigiren,
i d'allí isqué fet un héroe
molt campante, dient: – Domine!
Amunt i avall taconades
pegant ja anava alguns dies,
mes quant manco ell s'ho pensava
totes se li descosiren.
I aquell que als seus peus les vea
ahir orgullós com un prínsip,
hui, amostrant els dits, les mira
que en les barbes se li riuen.
Mai per empinat que es veja
ningú a so pròxim humille,
perquè ve un dia en què a l'home...
les sabates se li riuen.

Constantí Llombart

"Les sabates (fábula pedestre)"

Abelles i abellerols. Cent i un epigrames (1878)

Text 9

Veent que so Casimira
s'aponà en terra a deixar-ho,
Li digué Bernat a Saro:
– Voràs com quant s'alça ho mira!
Dit i fet! S'ho deixa, es gira
com qui va soltar la coç,
i quant Bernat victoriós
dient-li: – Què mira? –es fisgava,
contestà ella al punt: – Mirava,
si n'hauria prou p'als dos.

Constantí Llobart

Abelles i abellerols. Cent i un epigrames (1878)

Text 10

La mare d'un aprenent
que molt gros tenia el cap,
al mestre del xic cert dia
li digué molt sofocà:
–Sàpia vosté que mon fill,
(cosa que no em negaran)
encara que molt pobret,
és cabut en totes parts!

Constantí Llobart

Abelles i abellerols. Cent i un epigrames (1878)

Treballem els texts

Texts 7, 8, 9 i 10

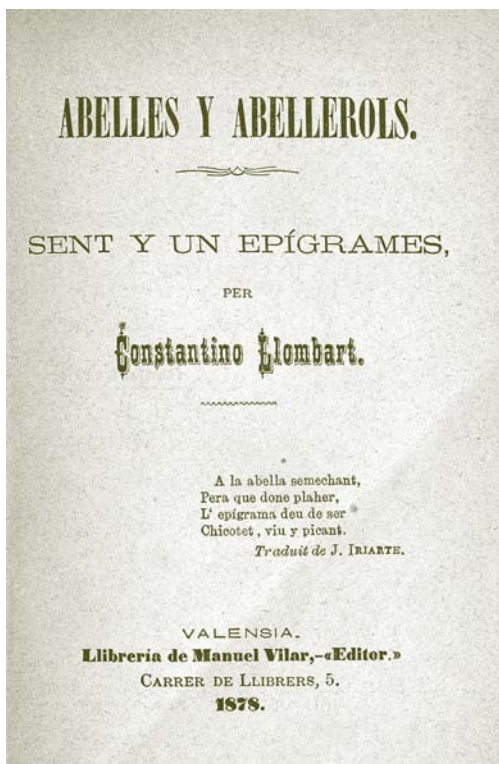
26. Llig els texts 7, 8, 9 i 10 i el Documenta't 4 i extrau les característiques dels epigrames.

27. Després analitza la mètrica, la rima i els recursos estilístics que fan que estos texts puguin ser qualificats d'humorístics. A més, explica la moralitat o la ironia que conté cada epigrama.

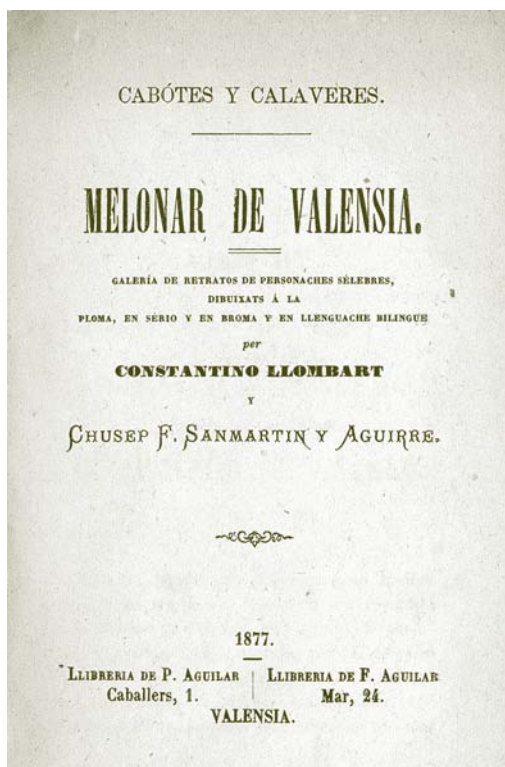
Documenta't 4

Un epigrama és una composició en vers breu, de to satíric que pot tindre un contingut moral social o polític. La història de l'epigrama es remunta dins de la història de la literatura fins a l'Antiga Grècia on s'utilitzava per a temes de caràcter sentimental. El poeta Catul l'incorporà a la literatura clàssica en llatí amb un marcat caràcter polític, irònic i desenfadat. Es tracta, en definitiva, d'uns versos amb humor i amb una punxa verbal que remata el poema.

c *Abelles y abellerols: Sent y un epigrames*. València, 1878.
BIBLIOTECA VALENCIANA

C. Llobart: *Melonar de València*. València, 1877.
BIBLIOTECA VALENCIANA

Text 11

Per Pasqua allà en la Pechina,
volant Llorens la milocha,
li digué a una chica rocha:
–Petra, ma com me s'empina!

Constantí Llobart
Abelles i abellerols. Cent i un epigrames (1878)

Text 12

El meche don Baltasar,
veent-lo ya convaleixent
a Rufino un aliment
llaucheret lo va ordenar.
I ell que d'estar en pesebre,
per serril, dignísim era,
pa menchar cosa *llauchera*
Se féu guisar... una llebre!

Constantí Llobart
Abelles i abellerols. Cent i un epigrames (1878)

Treballem els texts

Texts 11 i 12

En la nostra llengua podem trobar molts subdialectes; un d'estos és l'apitxat, que s'estén per les comarques del Camp de Morvedre, l'Horta, el Camp del Túria i la Ribera Alta, així com en les poblacions de Gandia i Onda. Es caracteritza per l'ensordiment de les consonants alveolars i palatals sonores, com ara en *casa*, *tretze*, i *platja*, així com per la neutralització de /b/ i /v/ en /b/ i el manteniment del pretèrit perfet simple (jo aní).

Constantí Llobart, per a crear sensació de divertiment, utilitza una llengua molt descurada en la composició d'alguns texts, i per a crear humor, plasma en el text el tipus de parla que ell escoltava fins a l'exageració. Així juga amb la rima de les paraules i amb el seu significat.

28. Llig els texts 11 i 12 i busca els trets corresponents a l'apitxat. Després normativitza els dos texts d'acord amb les regles actuals.

Text 13

[...] a propòsit d'una broma que enjamai deu aplegar a la ofensa. Açò, no volen els autors que passe de ser una bona humorà i des d'hara protesten, parlant en serio, que voluntàriament no han abrigat la més mínima intenció d'agraviar a ningú de els individus, molts d'ells distinguits per mols conceptes, que en esta col·lecció de semblances o lo que siguen, han deixat d'aparéixer, ni als que en elles figuren, persones la major part distinguides [...]

Constantí Llobart,
Melonar de València. (1877)

Text 15

Benlliure (D. Josep)
Casi, casi, era un xiquet
nostre distinguit paisà
quant gran renom alcançà
pintant son primer quadret;
hui és un pintor dret i fet
en exposicions premiat
que molts llores ha alcançat:
per lo mateix, dec escriure
que sempre eixirà, Benlliure,
pintant quadros ben lliurat.

Constantí Llobart,
Melonar de València. (1877)

Text 14

Pizcueta (D. Félix)
Crític, orador, poeta,
matasanos, periodiste,
i distinguit noveliste
és el sinyor de Pizcueta;
però tenint repalleta,
esas buenas condiciones,
pa moltíssimes persones
té un defecte capital,
i és ... el ser un *ilegal*
De muy bárbaras pasiones.

Constantí Llobart,
Melonar de València. (1877)

Treballem els texts**Texts 13, 14 i 15**

29. Amplia la informació d'un dels autors esmentats i elabora un text informatiu de caràcter biogràfic.

30. Tria un personatge amic, conegut o famós i dedica-li uns versos com ho hauria fet Llobart. Fixa't en la utilització dels adjectius i dels participis i en la seua disposició en cada vers.

Text 16

[...] Damunt los pals, al vore'l, grocs i vermells,
als enemics semblava lo negre aucell.
Fènix que entre les roges flames ardents,
més bregant revivava, quant més i més
a borbollons caïen morts a sos peus.
Ni ab son cavall sant Jordi brandant l'acer,
espaordir als contraris fea com ell!
Fera imatge els semblava de Llucifer!
Al tornar a València l'heroic trofeu,
carregat de corones i de llores,
per a entrar, ple de glòria, triomfant guerrer,
que enjamai s'humillava ni poc ni gens.
Jurants, justícia, síndic, tot lo Consell,
ab sos macers, sos guaites i timbalers,
per dalt lo mur a rebre'l eixien greus,
mentres que les campanes, l'espai rompent
ab los metàlics ecos de son volteig,
l'entusiasme i ventura, lo goig inmens
de la ciutat donaven als quatre vents.
En processó lluïda, solemnement,
de la volta la duïen per los carrers,
i de cada finestra de cada alberg
que atestades se veen plenes de gent,
vítors només eixien, crits de plaer,
i de flors una pluja caïa ensemps,
qual parfum, com si fóra núvols d'incens,
Cercant al rei en Jaume pujava al cel,
a hon entonant ell l'himne d'agraïment
repetia, entre els àngels: "Lloat sia Déu!" [...]

Constantí Llombart
La copa d'argent (1887)

Text 17

[...] Lo mateix d'uns que d'altres, tots germans sent,
en temps de Germanies brollà a torrents!
Llavors, repenedint-se d'haver fet bé,
fama és que en son sepulcre, allà en Poblet,
Com un tro que rimbomba pel firmament,
Lo rei, als fraticides, cridant digué:
—Torneu-me eixa senyera! No em deshonreu!
I fins hi ha qui assegura, que allí mateix,
coratjós en sa tomba, sentint-se pres,
d'un colp contra el dur marbre, rompé l'acer!
¿Per a això els otorgaven, diversos reis,
gràcies, prerrogatives, franquícies, drets,
i l'ús d'armes vedades? Mai pogué ser!
Si així l'august monarca ho haguera entés,
abans de confiar-los lo penó seu,
entre ses mans mil trossos l'haguera fet!
Acàs ja no tenia l'abús remei!
Lo cel, tal volta, el voreu, castic de Déu!
Un Felip Quint enviant-nos, Borbó funest,
cremà lliberticida, pàtria, amor, fe,
i en Xàtiva acabaren les nostres lleis!
Valenciana senyera, passà aquell temps!
Ditxós de qui et va vorer, i, ai de qui et veu!
Què feren per defendre't los ballesters?
Nous saguntins, deguera l'incendi aquell
haver-los servit d'hatxes, quant cendra fets,
dalt son trono de runes, los vera Asfeld,
mortallats de ses glòries ab lo trofeu.
Per què aixina no ho feren? Qui sap per què?
Maleït qui ab sa corona de foc ardent,
Dogal per a la pobra València féu!

Constantí Llombart
La copa d'argent (1887)

Documenta't 5

“Perquè aquesta ciutat de Xàtiva, després de ser incendiada i reduïda a ruïnes i enderrocs, fou novament fundada pel rei i li posà de nom Sant Felip, en honor seu, i perquè la va pensar com una ciutat santa, una altra Jerusalem, potser, construïda sobre la fidelitat a la seua persona i per voluntat règia. Foren els anys de la vinguda de gents, pròpies i foranes, com m'ha contat fra Gaspar. Els seus, però, ja no tornaren: eren família directa del Penjadet, que fou persona de gran influència en el temps de la guerra, i sempre a favor dels Àustries. El frare del Montsant, certament, va salvar la vida pels pocs anys que tenia i perquè el prior de la comunitat va intercedir, quan algú va denunciar-lo a les autoritats. Després, en prendre els hàbits, i com anà passant el temps, les coses anaren diluint-se, en el nou món que oferia aquesta ciutat de Sant Felip. Però em fa l'efecte que fra Gaspar no ha oblidat mai –ni ho oblidarà mentre viurà– el foc que assolà la seua casa i s'emportà els seus pares, el foc venjatiu que destruí les vides i les propietats dels seus conciudadans. Per això, mentre viurà, esperarà el dia que puguen tornar a vèncer els seus. Encara, en el més profund del seu cor, espera que torne victoriós el rei Àustria i llance fora el Borbó, tot i que aquest ja no és el mateix que va firmar el decret tristíssim per a ell de l'incendi de la seua ciutat.”

Vicent Josep Escartí
Espècies perdudes

Constantí Llombart

Treballem els texts

Texts 16 i 17

31. Amb qui compara Sant Jordi en el text número 16? Què representa Jaume I per a la nostra història? Què pretén Llombart remarcant la seua figura?

32. En el text número 17 Llombart ataca Felip V; què va ser este rei i què va significar la seua arribada al tro per a l'Antic Regne de València? El Documenta't 5 és un fragment de la novel·la de Vicent Josep Escartí *Espècies perdudes*, on el personatge principal recrea què va suposar Felip V per a Xàtiva.

33. Una vegada fet l'exercici anterior, explica l'epítet “Borbó funest” amb el qual Llombart qualifica Felip V i digues per què.

Text 18

¡La sombra de Carracuca!

Joguèt comicolíric bilingüe en un acte i en vers

Segona part del titulat ¡Carracuca!

Original dels senyors Llobart i Cebrian

Música del mestre Cortina

Acte únic

El teatre representa un terrat, que perteneix a la casa de donya Desamparados. A la dreta un colomer que pot contindre una persona. A la esquerra ha de vore's part d'una teulada que serví de sostre a un porxe que en atre temps fon habitació de Carracuca, i des del qual es vorà una finestra amb reixa en primer terme. En el fons la porta que es suposa ser de la escala. Destribuïts en els llocs més convenients, alguns restos de trastos que serviran de moblatge a l'antic casal de Carracuca i especialment un baül gran amb una llàmina dins. Una corda amb roba estesa atravesarà l'escenari en diferents direccions, tenint en compte de que al fons i a u dels costats hi haurà un llençol. L'acció comença per la vesprada i acaba de nit. Després d'un lleuger preludi s'aixeca el teló.

ESCENA I

(Dª Desamparados y Máxima, recogiendo la ropa y colocándola en un cesto.)

Desamparados: Jesús! que aborresimiento! L'estiu és una delisia, tot lo sant dia eixugándose y aún está la roba humida.

Máxima: ¿Dónde la pongo?

Desamparados: Aquí, Máxima, eso es, bien estirada. Dame aquellos calsetines del amo.

Máxima: Voy a servirla.

Desamparados: Així que el sol s'ha ponido ya está la noche d'ensima. Quin fastirio!

Máxima: (Ya esperándome estará el pollo en la esquina.)

Desamparados: Lo peyor és que la roba no es pot mai pedre de vista, si ustet la deca un menuto adiós Madrit... li la limpian!

Máxima: Hay tantos lladres...!

Desamparados: Mi esposo ya avisó a la polisía.

Máxima: Vea usted, ir a robarle la bugada a doña Cristina!

Desamparados:.. Noueta me l'han decado.

Máxima: Pobre dona!

Desamparados: Si los pillan...! Yo deixava roba estesa aquí dalt, quant era viuda, perquè d'ella me cuidava un popilo que tenia rellogado en eixe porxe. Carracuca, en glòria estiga! y abaco a haser mis haciendas me'n podía anar tranquila, mas lo que es agora, Máxima, descuida't un poc, descuida't...!

Máxima: Tome usted (*Dándole la roba*).

Desamparados: Bien, ahora abaca abaco esta panerita, mientras yo cuido, no tardes.

Máxima: Voy, pues.

Desamparados: Sí, puja enseguida.

ESCENA II

(Dª Desamparados, sola.)

No hi ha més remei, no es pot passar sense criada, i pa cases d'estes...! nada, no pot ser més que un mossot.

L'ansenyat a ser persona, i a governar una casa, i ara en l'amo se propassa i eixe és el pago que em dóna.

Jo els pillaré! I mon marit que en los seus cels me confita! la vida de senta Rita passe en ell! I encà té pit...! Si em demostra el seu voler algun popilo, a insultar-lo, o l'amenaça en matar-lo, o me'l planta en lo carrer.

Por qué em casí en eixe agüelo que tant i tant m'a-tosiga? Jo haguera pogut fer lliga en Carracuca, en Carmelo!

Pobret, quant patí en lo món! Se cassà, a Córdoba anaren, l'empleo al punt li llevaren i es quedà com Robinson. Ai! cansat de viure mal en Amàlia, fon polisero, foguerer i hasta mistero... i al fi, morí en l'hospital.

Text 19

Escena XI

Peris, lo pare Galcerà i Àngela

Àngela: Ah pare! Mon marit complirà, mal que vos sàpia, com millor li parega, lo seu deure. Perquè és home d'honor.

Peris: Tu no saps, Àngela, lo pare Galcerà ab quina pintura ha esglaiat lo meu cor!

Àngela: I a tu t'espanta!

Peris: Com? No t'importa a tu la sort pavorosa que a tos fills i a tu pròpia vos aguarda?

Àngela: No Vicent meu.

Peris: Si així és, que m'aconselles? Dec les armes deixar?

Àngela: Déu, que no ho faça!

Peris: Què, puix, creus que dec fer, amada esposa?

Àngela: No tens consciència i cor? Consulta'ls, mana'ls.

Peris: Quan ell me diu que sí, que no me diu ella.

Àngela: Lo d'u, en tal cas, accepta, i lo de l'atra.

Peris: Jo, sols per tu i per nostres fills, tremole.

Àngela: Mes, si mors en honor, què t'acovarda?

Peris: Aixina és, muller meua, com opines?

Àngela: Parle a home valent.

Peris: Àngela! Àngela! Sols de ta sort la idea m'acoquina.

Àngela: La tem jo acàs?

Peris: Valor és que m'estranya!

Àngela: És que també tinc jo que venjar-me. No recordes, Vicent, la meua ànima que en atre temps a ta muller un noble va requerir d'amor, per sa desgràcia?

Recorda, sí, que varen ser inútils sos precis, ses amenaces i sa ràbia, i va forçar infames llevatances de mon honor en contra, per venjança, que per ell em tiraren d'aquells llocs en què la subsistència me guanyava. Que osaren per açò los senyors nobles fer-me baixar l'averkonyida cara, i que de reduir-me a la indignència tractaren tots, per vore si es lograva

fer-me cedir i caure en l'abisme a on la dona que cau ja jamai s'alça. Oh! per a mi aquells dies no es borraren, ni s'han secat mes llàgrimes encara!

P. GALCERÀ: Dona! Què has fet? Tu a ton marit, com Eva, has vingut a tentar amb ta paraula.

Àngela: Per què, digau, no haveu anat als nobles i els heu dit, pare Galcerà, en veu alta: "Torneu l'honor robat a les famílies. Feu bé als òrfens, que ho són per vostra causa, respecte als plebeus los drets que tenen. I demaneu perdó d'ofensa tanta..."

P. GALCERÀ: Com? Lo virrei devia humiliar-se fins l'extrem de que això se rebaixara la dignitat del rei, que ell representa?

Àngela: Sempre lo poble té que ser qui paga! Les dones plorarem, sí, però els hòmens compliran lo seu deure...

Peris: Esposa amada! Jo no tem la mort, la desafie. Jo no tem lo desterro ni sa infàmia, sols m'esglaiava deixar-vos una herència de llàgrimes i dol...

Àngela: Sort desdixada! De bandolers i d'assessins esposes, els haurem de donar les gràcies encara si rebre nos permeten una almoïna de les mans dels moriscs...

Peris: Lo cor m'esgarra!

Constantí Llombart

Lo darrer agermanat (1882)

Documenta't 6

En el segle XIX, en línies generals, podem trobar dos tendències teatrals. D'una banda, hi ha el teatre de temàtica historicista, i d'altra, la línia popular, amb temàtiques pròpies de la tradició local. A València les peces teatrals amb èxit són els sainets.

Es tracta de peces teatrals que primer s'interpreten com a parts secundàries d'altres representacions fetes normalment en castellà. Posteriorment es deslligaren d'aquelles representacions més globals i començaren a representar-se en teatres especialitzats. Anaven adreçats bàsicament a un públic petitburgès i popular i es representaven en funcions per hores.

El sainet tendix a crear una dinàmica d'identificació progressiva entre els espectadors i determinats personatges que funcionen com a arquetips. El procés d'identificació es fonamenta primerament en l'observació directa d'uns arquetips als quals se'ls plantegen uns conflictes quasi domèstics. Trobem també una successió constant de situacions que normalment es resolen en forma d'acudit, un conjunt de referències a l'actualitat o a qualsevol fet o personatge inesgotable quant al seu tòpic, que permet emetre una certa crítica. Per tant, els autors recorren a un llenguatge entenedor, a situacions recognoscibles i a la comicitat com a arma de captació d'espectadors.

Tot i que són peces perfectament tipificades, podem distingir-ne algunes variants. Hi ha els sainets paròdics que deformen i ridiculitzen altres representacions teatrals. A vegades adquireixen la forma de quadro de costums, on el que importa és la descripció d'hàbits, costums i tipus populars. Una tercera varietat és el sainet còmic, que descansa sobre una intriga que permet exhibicions verbals i d'actuació de to humorístic, si no obertament còmic.

A banda d'estes tres variants, en la segona mitat del segle XIX acabarà per imposar-se una de les

possibles variants geogràfiques del sainet: el de la ciutat de València, que, amb un seguit de tipus i situacions específiques (coentor, persones que *bufen en caldo gelat*, desclassaments, amb canvi lingüístic inclòs, etc.) s'expandirà arreu de les comarques valencianes en perjuí dels nuclis locals, com els d'Elx o Alacant, de forma que, en començar el segle XX, es podrà parlar d'un sainet unificat que s'estén per tot el territori.

Quant als autors, destaquen Bernat i Baldoví (1809-1864), Rafael Maria Liern i Cerach (1833-1897), Francesc Palanca i Roca (1834-1897), i Eduard Escalante i Mateu (1834-1895).

Constantí Llobart, l'any 1872, va publicar l'al·legoria dramàtica en un acte i en vers, on combatia la pena de mort, *Justicia contra justicia*, distribuïda de manera majoritària entre els subscriptors d'*El Mercantil*. A finals del 1873 va escriure, per encàrrec del director de la Casa d'Òrfens de Sant Vicent Ferrer, un drama sacre en sis quadros i en vers denominat *El mesías prometido*, que passà sense cap problema la censura eclesiàstica i obtingué elogis de la premsa.

L'1 de febrer del 1873 va estrenar en el teatre cafè del carrer de Russafa de València el drama en tres actes i en vers *La esclavitud de los blancos*, on plantejà l'abolició de l'exèrcit de lleves. Malgrat la baixa qualitat literària, tingué un èxit notable.

També realitzà els arranjaments d'un drama francès, *La corona del martirio*, que es va estrenar el 13 de gener del 1876, amb bona acollida per part del públic. Poc després va estrenar *La sombra de Carracuca*, escrita en col·laboració amb Lluís Cebrian i amb música del mestre Cortina. Una sarsuela que pretenia perllongar l'èxit que havia tingut la sarsuela de Josep Maria Liern *Carracuca*.

L'agüela Puala és un sainet en un acte on es reproduïxen els fets ocorreguts en la sala d'un

hostal la nit anterior a la celebració d'una boda. Hi trobem el nuvi, major però ric, i la núvia, jove i bella. A banda, hi ha l'hostalera i el padrí.

Lo darrer agermanat és un drama en un acte de difícil representació escènica on es recreen les últimes hores abans de morir de Vicent Peris, cap de la Germania a València, el qual s'havia tancat en la seua casa del carrer de Gràcia fins a morir abatut pels soldats del marquès de Cenete.

En esta obra Vicent Peris esdevé un heroi romàntic que posa per damunt de la dona i els fills la defensa d'una ideologia que representa els Furs, les lleis arrabassades pels Borbons, tema recurrent en l'obra de Llobart, com els pobres i els treballadors, les injustícies dels nobles, etc. Els personatges de Llobart solen ser incerts històricament, però representen rols típics de l'època: un personatge que estigué en els fets d'Alzira, un altre el situa a Xàtiva. I les dones són dones fortes, amb coratge, que a vegades van per davant dels hòmens. L'obra podria ser fàcilment qualificada de feminista, però cal no oblidar, primer, que en l'època les dones també agafaren les armes, i segon, que l'ideal de Llobart era la República, la llibertat representada habitualment per una dona, i en més d'una ocasió mostrant un pit o tots dos. Cristina representa la dona valenta que agafa les armes, que venja la mort del seu estimat, i Àngela, simbolitza la mare que reclama justícia, llibertat, castic dels opressors...

Investiga

33. Què foren les Germanies i qui va ser Vicent Peris?

Treballem els texts

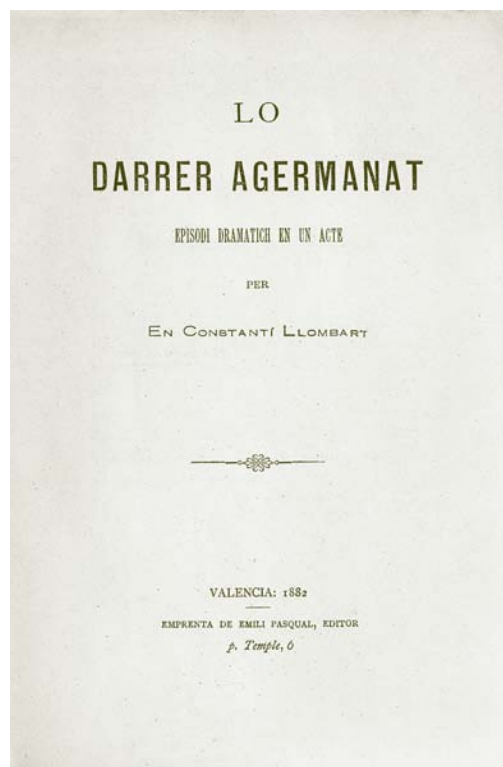
Texts 18 i 19

34. Establix el tema del text 18 i del text 19.

35. El nivell de llengua emprat en cada text és igual o diferent.

36. En el Documenta't 6 apareixen les característiques del sàinet. Extrau-les i, encara que cap dels dos texts ho és, observa'ls i digues quin és el que més s'hi acostava. Indica què és l'altre.

C. Llombart: *Lo darrer agermanat: episodi dramàtic en un acte*. València, 1882.
BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Text 20

El porc del pare Mulet.

En lo convent de Sant Domingo d'esta ciutat, a hon, com tots vostés saben perteneixia el P. Mulet, havia en la celda immediata a la seua un atre beneït pare dominicà, a qui per lo seu caràcter pacífic i bondadós deuriem dir-li frai Seràfic, el qual passava totes les hores del dia entretingut en criar i ensenyar a cantar a un ramat de tota casta de pardalets que tenia el tal engabiats per a recrear-se.

La cosa no podia ser més innocent, és veritat; però *como lo poco da gusto y lo mucho enfada...* segons resa l'adatge, un dia, fastidiat el P. Mulet ja i hasta més amunt de la coroneta de ohuir la contínua bataola que els animalets armaven, incomodant-lo de consiguient per a poder estudiar sermons i compositar versos, se n'ixqué de la seua celda, se'n passà a la del vehí, a qui trobà com de costum, entretingut en escoltar les dolces melodies d'un millanar de canaris, rossinyols, calàndries, merles, cagarneres, paixarells, verderols i gafarrons, i més encés que un llucet, però procurant dissimular la seua malícia, li digué a son compañero en molta melsa:

– Oïscas vosté, pare Seràfic, per què vosté, que és tan beneït, no fa en eixos innocents animalets un obra de misericòrdia? Per què no els deixa anar volant en tot lo fil i compliria millor, donant-los llibertat, en la regla de la Doctrina cristiana que mos ordena *redimir al cautivo*?

¿No comprén vosté, pare meu, que ademés de faltar aixina a la llei del Senyor, comet també un pecat mortal per no deixar estudiar al pròxim, posant-li un cap com una tarumba en eixa simfonia que els animalets mohuen?

– Què? No heu crega vosté, pare Mulet; si açò no és pecat –respongué en molt de candor frai Seràfic. A vosté li pareix que jo els donaria solta? Quines coses, quines coses té vosté, pare Mulet!... En tant de gust i tanta diversió que em donen a mí!...

– Però ¿no contempla vosté, àngel de Déu, per no dir-li atra cosa pitjor, que està fent mal veïnat, i que per sa culpa no puc, quant tinc obligació, ni llegir, ni

resar, ni escriure ni res del món, perquè a tot hora tinc el *xiu, xiu*, dels pardalets clavats a les orelles?

– Què? Pare Mulet, no ho crega, això serà un antoix de vosté, si dóna un joc a l'ànima l'ohuir-los cantar, que quansevol l'embelesa!

– Sí! –respongué el pare Mulet, a punt ja de tirar la barca a l'aigua i comprenent que pegava en pedra cantonera– pues en eixe cas, frai Seràfic, seguisca vosté en la seua inofensiva diversió i dissimule si l'ha incomodat en algo.

– Y rato filando, com solem dir, se'n tornà a la seua celda.

Des d'aquell dia el pare Mulet, que per a estes coses valia lo que pesava, sols pensà en tornar-li les pilotes al joc a l'acomodit dominicà, i comprant a l'efecte un porquet (en perdó de vostés) de cria al primer llaurador que trobà en lo Mercat, se l'endugué al convent, el ficà en la celda i escomençà a pegar-li pessics i tirones a les orelles i al rabo, fent d'esta manera grunyar al pobre animal, que movent en los seus crits un canyaret, convertia en un verader infern aquella celda.

Apenes frai Seràfic s'apercebí de l'albalot promogut pel porc del pare Mulet, sense caurer per de pronte en la malícia, passà corrent i tot asustat a la celda d'este, i veent la operació que en lo marranet fea:

– Pare Mulet! Què està fent en lo bacó? Deixe-lo estar... animalet! No veu que està movent un escàndalo?

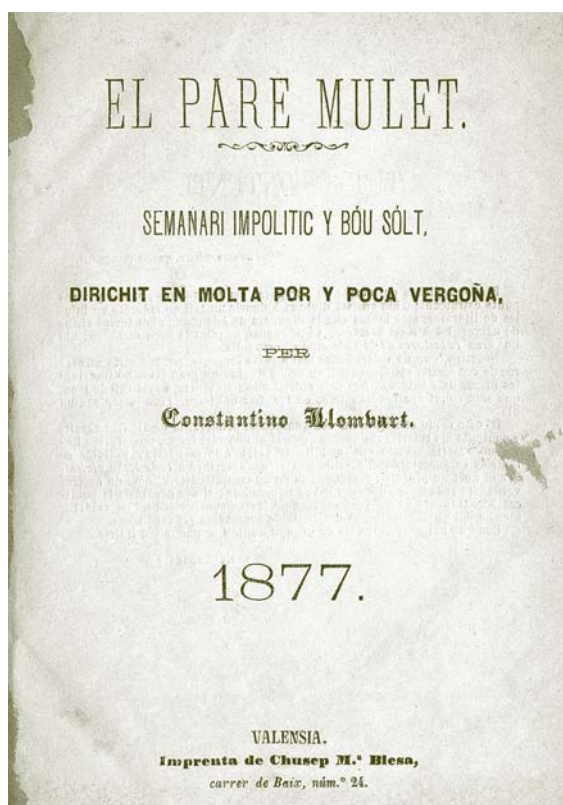
I el pare Mulet que el mirava i se sonria, però que seguia en son xistós entreteniment:

– Què vol, pare Seràfic que li diga? Cada u té sa manera de pedre's, a vosté el divertix la cantúria dels pardalets i a mí me donen gust els grunyits del porc.

Con que quedem en pau! Aguantar-se, pare meu, que a tandes va el riure's.

I replegant el frare la indirecta, no tingué més remei que xafar-se el morro i tornar-se'n en la cua feta a la seua celda.

Constantí Llobart
El pare Mulet (1877)

El pare Mulet. Semanari impolític y bou solt, dirichit en molta por y molt poca vergonya per Constantino Llombart. València, 1877. ARXIU MUNICIPAL DE VALÈNCIA

Treballem els texts

Text 20

39. Comenta alguns aspectes rellevants del text que has llegit:

- Argument.
- Personatges principals. Enumera'ls i fes-ne la caracterització psicològica.
- Lloc o llocs on transcorre l'acció. Identificació i descripció.
- Temps històric en què ocorren els fets.
- Duració del temps en què transcorren els fets.
- El narrador.

Text 21

Per a què servix *El Pare Mulet*

Hi ha en València un sinyoret, empleat en les oficines de la direcció dels ferros-carrils d'Almansa, València i Tarragona, gràcies a les influències de cert senyor, que s'ha permetit pronunciar certes paraules referents a nostra publicació, que no devem deixar *caer en saco roto*. Este cavalleret, que no nomenem per no donar-li una importància que està molt llunt de tindre, pareix que ha dit en una conversació particular que tingué en u dels redactors d'esta solfa, que com a periodista que ha sigut molt temps ans que els redactors d'este semanari, coneix molt bé els mòbils que impulsen a este gènere de periodiquins i per a què servixen, que sap lo que són redaccions, que debaes mallen tots quants se dediquen a ocupar-se dels assunts del sinyor Campo, pues la talla d'este siñor està molt més per damunt que la dels seus contraris, i que en últim lloc, què són els redactors d'*El Pare Mulet*?

Después de contestar en primer terme a la última pregunta del sinyoret al·ludit, passarem a ocupar-se de les seues batxilleries.

Què són els redactors d'*El Pare Mulet*? Què han de ser sinó res al costat de la colossal figura del sinyoret al·ludit. Sols que els redactors d'esta solfa, molt tems ans de que este fóra en cert periòdic, redactor de tijeira, ja estaven cansats de donar a la premsa les seues produccions, que bones o males, han proporcionat a sons autors gran popularitat, mentres que l'al·ludit cavalleret, no pot presentar-nos algo que li done motiu per a vanagloriar-se d'haver perteneixcut a la premsa. Mes que pareixca immodèstia, per nostra part, escrivim els últims renglons perquè nos busquen la llengua, pues estem molt llunt de voler ocupar-se de nostres persones.

Dit açò passem a lo demés, *El Pare Mulet* és certament un periodiquín i per a convèncer-se d'això no té el lector més que mirar el seu tamany, però en canvi, xicotet i tot com és, servix, per més que tant el flamant marquès de nuevo cuño, com el seu germà, com tots els satèlites d'estos sinyors no li

facen cas, en primer lloc, per a defendre la justícia, en segon per a denunciar abusos vinguen d'a hon vinguen i en tercer per a donar a conèixer a certs personatges que han segut sempre enemics dels interessos del poble, en el sant fi de que este els conega i se lliure de ses garres, pues no hi ha cosa pitjor que la opinió pública indignà, i bo és anar formant la opinió perquè en son dia puga reclamar justícia dels referits, ja que per desgràcia en esta terra dels fesols i dels tramussos, pareix que esta bona sinyora no alcança a certs paixarells que encastellats en una posició, creà a costa de la gent menuda, fan burla i se riuen de sons interessos. Ja queda demostrat per a què servixen i què se proposen periodiquins de la índole d'*El Pare Mulet*. Nos pareix que parlem en prou claritat. Nosatros, no obstant, comprenem molt bé que les persones a qui se dirigen este gènere de atacs per esta classe de publicacions, entregades com estan als plaers que proporciona una posició aristocràtica, no facen cas d'ell i se riguen a *mandíbula batiente*; però bo és que no olviden que tota pedra fa paret, com diu un adatge valencià, i que així com la gota d'aigua que socava la dura pedra del pou d'a hon estava el reverendo pare Mulet, va ser el motiu per a que este compreguera que també a força de constància podia adquirir ciència son cap, dur hasta entonces a tot gènere d'estudis, del mateix modo, a força de tocar un mateix tema, s'acaba per fer pedre la pacència a un sant, i... ai de certs personatges el dia en què el poble, tornant per els seus interessos, els conega!

Enjamai l'adulació
usarà *El Pare Mulet*,
sempre dirà molt claret
lo que siga "de rahó"
té que cumplir sa "missió"
i per més que algú se riga.
sinse respecte a qui siga,
dirà lo que tinga a bé:
"Y a quien S. Juan se la dé
San Pedro se la bendiga".

Repetim hui lo que en atra ocasió diguérem: *El Pare Mulet* té una missió que cumplir i la complirà, pese a qui pese, sons redactors, al vindrer a l'arena periodista, estan disposats a sostindre valerosament la bandera de la moralitat i de la justícia que és la seua pròpia, i mentres tinguen una ploma en ses

mans i un àtomo de vida en sons cors, tots els seus treballs, tots els seus esforços, seran per a defensar als xiquets dels abusos dels grans i al país de tota casta de monopolio.

Constantí Llombart

El Pare Mulet, núm. 8, 24 de febrer de 1877

Documenta't 7

La premsa satírica popular s'inicia a València l'1 de febrer del 1837, quan aparegué el primer número d'*El Mole*, un periòdic satíric d'idees liberals, dirigit per Josep Maria Bonilla, amb la col·laboració de Pasqual Pérez i Bernat i Baldoví. La publicació acabà el 6 de juny del 1870. Una altra publicació de l'època va ser *La Donsayna*, dirigida per Bernat i Baldoví. Va traure tretze números entre 1844 i 1845. Més avant, el 1847, veu la llum *El Tabalet*, que serà continuat per *El Sueco*. En els dos casos, també hi trobem darrere Bernat i Baldoví, amb la col·laboració de Pérez i Bonilla. Les tres capçaleres tingueren una durada de tretze números. En el cas d'*El Sueco* es féu un intent per captar més públic escrivint la major part en castellà i només una xicoteta part en valencià. Això, però, no implicà, finalment, avantatges econòmics.

Constantí Llombart, l'any 1877, va començar a publicar un setmanari satiricofestiu amb el nom d'*El pare Mulet* que comptà amb una bona acceptació, tot i que, en arribar al número 9, va ser suprimit pel governador, Fermín Figueras, i Llombart el va substituir per *El Bou Solt*.

Cal esmentar també el títol de les publicacions periòdiques de les quals va ser col·laborador: *La Moda Elegante*, *La Revista Gaditana*, *El Mercantil Valenciano*, *La Ilustración Republicana*, el *Boletín del Liceo Valenciano*, del qual va ser director, *El Juguete*, *La Valencia Ilustrada*, *El Recreo de las Familias*, *Lo Gay Saber*, en la seua segona època, el *Boletín Revista del Ateneo de Valencia*, *El Mensajero*, etc.

Treballem els texts

Text 21

40. La premsa satírica de l'època realitzava una forta crítica política. Llombart no en queda al marge. Busca en el text les idees polítiques i socials que defén Llombart.

Recapitulem

41. Fes un esquema amb totes les dades que has vist al llarg de la unitat i a partir de l'esquema redacta un text expositiu que resumisca tota la informació treballada.

42. Torna a fer el qüestionari de l'activitat 1 i compara'n els resultats

La Moma. Periódic Ballador y Batallador, núm 7. València, 1885. HEMEROTECA DE VALÈNCIA

Añ 1.

Valencia 1.er d' Agost de 1885.

Núm. 18.

PREUS DE SUSCRISIÓN

EN VALENCIA

Trimestre: 6 quinsets
Sis mesos 3 pesetes.
Un añ. . 1 duro.

FORA DE VALENCIA

Trimestre: 2 pesetes.
Sis mesos 14 quinsets
Un añ. . 6 pesetes.

La Moma

PERIÓDIC BALLADOR Y BATALLADOR

PUNTS DE SUSCRISIÓN

Redacció y administració, Bañ dels Pavos, 15, entresuelo.
Llibrerías de D. Ramón Ortega, Ballá de San Fransés, 11; de D. Pascual Aguilar, Caballeros 1; y de D. Francisco Aguilar, Mar, 24.

LA MOMA SEMPRE EIXIRÀ
els disaptes de vesprà.

Número corrent 10 sèntims
Número atrasat 25 sèntims

ADVERTENSIA INTERESANT:
els dinerets per davant.

Acompaña a este número el plec dèsat (huit pàchines) de la BIBLIOTECA DRAMÀTICA DE «LA MOMA», que es el quint de la comèdia bilingüe en dos actes, orichinal del distinguit autor dramàtic valensià D. Chochin Balader, titulada

HOSTES VINDRÁN...

Esta obra ha segut molt aplaudida en diferents teatros, y tenim la seguritat de que será del agrado dels nostres lectors. Acompaña també a este número el plec setse (huit pàchines) de les

OBRES DE FIGARO

CONGRÉS DELS NANOS

Sesió del dicbòus. Molta chent en les tribunes. Presidència del torero Pepe Ruiz (a) Lagartija, que estava en València de pas pera Bechl, abon anaba a fer una correguda de bòus.

Después de les formalitats d' ordenansa, el secretari llich una proposició que dia aixina:

AL CONGRÉS.—En vista de que así mosatros som més que vosatros, y de lo mal qu' eu esteu fent, proposém qu' es voten els càrrecs de mangonechadors de la cosa pública pera quedarnos mosatros en la breva.—*El chagant Moro.*—*El nano Chitano.*—*El Negre.*—*L' agüelo del Colomet.*—*La hermosa Judit,* etc., etc.

EL PRESIDENT.—Se prosedix a la votasió de diputat primer.

Com son cuarantasis, nesesen traure vintiquatre vòts pera obtindre machoria absoluta. Els firmants están molt tranquils, porque hiá en lo saló 25 amigachos, y tots a una, es segura la derrota dels qu' ara tenen la paella del mànec.

Fet l' escrutini, resulta qu' han obtingut vòts: El nano Chitano, 21; Melquisedech, 6; y Chudes Iscariote, 1.

El president, en vista d' asò y a petisió d' un nano, mana fer atra vòlta la votá y resulta aixina: El nano Chitano, 23; Melquisedech, 8; y Chudes, 1.

EL PRESIDENT.—En vista de que ningú ha obtingut machoria absoluta, queden les còses com estaban avans y se prosedix a votar el diputat segón.

En l' escrutini resulta:

El chagant Moro, 21; y ú dels Evanchelistes, 9.

EL PRESIDENT.—Así hiá una papeleta borrosa, que pareix que diga *El chagant Moro*; de módo, qu' este vòt l' atchudicarem a eixe señor, porque encara aixina no tindrà mes que 22.... Si éste desidira, entonses sería atra còsa. Conque aném a vore si en el terser diputat s' entenen vostés millor.

Fet l' escrutini, resultá: L' agüelo del Colomet, 20 vòts; Josué, 7; el nano Chitano, 2; y Chudes, 1. ¡Este Chudes!....

Y tórnali la trompa al chic. En la votasió obté 21 vòts el chagant Turc; y nòu diputats, creent qu' están chuant al burro, voten al rey de Bastos. Chudes, també trau un vòt.

Y aném al quint. El nano Negre, 21; un' atre dels Evanchelistes, 8; y l' agüelo, 1. Chudes ya no està en el saló.

El sext. Tobies, 21; y ú dels segos que may sap per ahont va, 9.

El sétim. El nano Turc, 22; David, 9; y Chudes, 1. ¡Rechudes!

Y aixina tots. Total, una plancha escandalosa per traisió d' algú. Eren 25, y el que més tragué 23 vòts. Ni han pues, per lo manco, dos traidors. Dihuen qu' ú fon Chudes. ¿Qui será l' atre?

El Congrès acordá quedarse tan fresc y donar botifarreta als autors de la plancha.

No será res.

CORRESPONDENCIA PRIVADA

EXCMO. SR. D. JOSÉ BOTELLA.

—Pues señor, estos de LA MOMA quieren que yo haga un desatino y lo van a conseguir.

Estoy seguro ¡como si lo viera! de que poco más ó menos, eso es lo que ha dicho usted al leer la cabecerita de este artículo, carta, ó lo que sea.

Y nada más lejos de nuestro deseo que el hacerle á usted cometer un desatino más. Bastantes van ya desde que gobierna usted esta insula, á pesar de que como á su predecesor el de la Barataria,

Bibliografia

Romanticisme

- Aguilar e Silva, V. M. de (1996): "Pre-romanticismo y Romanticismo", dins *Teoría de la literatura*, Madrid, Gredos, pp. 319-341.
- Almela y Vives, F. (1962): "El liceo valenciano (sus figuras y sus actividades) dins *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XXXVIII.
- Copleston, F.CH. (2004): "La ruptura con la Ilustración", *Historia de la Filosofía*, Barcelona, Ariel.
- Peers, Alison (1954): *Historia del movimiento romántico español*, Madrid, Gredos.
- "Romanticisme", dins *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 12.
- Rovira i Virgili, A. (1996): *Els corrents ideològics de la Renaixença*, Barcelona.

Renaixença

- Archilés, F i Martí, M. (2002): "Renaixença i identitats nacionals al País Valencià", dins Nicolàs, M. (ed.): *Bernat i Baldoví i el seu temps*, València, Universitat de València, pp. 51-71.
- Blasco, R. (1979): *Poesia política valenciana. De la monarquia absoluta a la Segona República*, València, Eliseu Climent, editor.
- (1983): *La premsa al País Valencià (1790-1983)*, València, IAM.
- (1984): *Estudis sobre la literatura del País Valencià (1859-1936)*, València, IFV.
- (1985): *Constantí Llombart i Lo Rat Penat*, València, Diputació de Valencia.
- Cucó, A. (1971): *El valencianisme polític (1874-1936)*, València, Garbí.
- Fàbregas, X. (1972): *Aproximació a la història del teatre català modern*, Barcelona, Curial.
- (1978): *Història del teatre català*, Barcelona, Ed. Millà.
- (1980): "Una polèmica que cal agafar amb pines", *L'avenç*, 27, pp. 43-46.
- Fuster, J. (1962): *Nosaltres els valencians*, Barcelona, Edicions 62, 1995¹⁵.
- (1968): *La poesia catalana*, Palma de Mallorca, Ed. Moll.
- (1976): "Llengua i literatura al País Valencià en el primer terç del segle XIX", dins *La Decadència al País Valencià*, Barcelona, Curial, pp. 147-189.
- Nicolàs, M. (ed.) (2002): *Bernat i Baldoví i el seu temps*, València, Universitat de València.
- Oleza, J. i Sirera, J. L. (1985): *Història i literatures*, València, IAM.
- Roca Ricart, R. (2004): *Teodor Llorente, el darrer patriarca*, Alzira, Bromera.
- Sanchis Guarnier, M. (1963): "L'evolució de la llengua literària en els escriptors valencians de la Renaixença", *Criterion*, XVII, pp. 59-82.
- (1968): *La Renaixença al País Valencià*, Barcelona, Ed. 62.
- (1978a): *El sector progressista de la Renaixença valenciana*, València, Universitat de València.
- (1978b): *La llengua dels valencians*, València, Eliseu Climent, editor.

- (1982): *Renaixença al País Valencià*, València, Eliseu Climent, editor.
- (1980a): *Els inicis del teatre valencià (1845-1874)*, València, IFV
- (1980b): "Pròleg" a Simbor, V. (1980): *Els orígens de la Renaixença Valenciana*. València, IFV, pp. 9-111
- Simbor, V. (1980): *Els orígens de la Renaixença Valenciana*, València, IFV.
- (1988): "La Renaixença al País Valencià", *Caplletra*, núm. 4, pp. 9-41.
- (2002): "Josep Bernat i Baldoví i la Renaixença", dins Nicolàs, M. (ed.): *Bernat i Baldoví i el seu temps*, València, Universitat de València, pp. 263-292.
- Tayadella, A. (1980): "Novel·la i llengua al segle XIX: història i conflicte", *L'avenç*, 27, pp. 37-42.
- Vallverdú, F. (1980): "El català al segle XIX", *L'avenç*, 27, pp. 30-36.
- Verger, E. (1994): "Introducció" a *Poesia de la Renaixença*, València, Eliseu Climent, editor.

Obres de Constantí Llombart

- Llombart, C. (1973), *Crònica de la revolució cantonal*, València, Eliseu Climent, editor.
- Llombart, C. (1872): *Niu d'abelles: epígrames llemosins*, València,
- Llombart, C. i Sanmartín, J. (1873), *Flores y perlas: poesías morales*, València,
- Llombart, C. i Cebrian, L. (1876): *¡La sombra de carracuca!: juguete cómico-lírico bilingüe en un acto y en verso*, València,
- Constantí Llombart (1876) (ed): Mulet, Francesc, (O.P.) (1624-1675), *Obres festives compostes segons antiga, general y molt rahonable tradició*, València,
- Constantí Llombart (1877) (dir): *El Pare Mulet, semanari impolític y Bou solt*, València, Josep Maria Blena.
- Llombart, C. i Sanmartín, J. (1877b), *Melonar de Valencia: cabótes y calaveres: galería de retratos de personaches selebres dibuixats a la ploma, en serio y en broma y en lenguache bilingüe*, València,
- Llombart, C. (1878), *Abelles y abellerols: sent y un epígrames*, València, Llibreria de Manuel Vilar.
- Llombart, C. (1878): *Excel·lències de la llengua llemosina: discurs panegirich llegit en la solemne sessió inaugurativa de Lo Rat-Penat*, València,
- Llombart, C. (1879): *Los fills de la morta-viva: apunts biobibliogràfics per la història del Renaixement lli-terari llemosí en València*, València,
- Llombart, C. (1882): *Lo darrer agermanat: episodi dramàtic en un acte*, València,
- Llombart, C. (1884): *Matilde: historia de una modista*, València,
- Llombart, C. (1884): *Guía de Buñol y sus alrededores*, València,
- Llombart, C. (1884): *La Suíza valenciana: guía de Buñol y sus alrededores*, València,
- Llombart, C. (1887a), (ed): Escrig, José: *Diccionario Valenciano-Castellano*, València,
- Llombart, C. (1887b): *La copa d'argent: llegenda del segle XVI*, València,
- Llombart, C. (1887c): *Valencia antigua y moderna: Guia de forasteros, la más detallada y completa que se conoce*, València,
- Llombart, C. (1889) (trad.): Verdaguer, Jacint: *Diario de un peregrino a Tierra Santa*,
- Llombart, C. i Cabrelles, R. A. (1890): *La Cruz Blanca: apropósito en un acto y en verso*, València,
- Llombart, C. (1892) (trad.): Curros Enríquez, Manuel, *Aires de mi tierra: poesías gallegas*, Madrid - València, Bernardo Rico- Francisco Sempere.
- Llombart, C. i Cester, R. (18—?): *L'agüela Puala. Sarsueleta còmica en un acte. Paròdia de la Sonambula*, València, [s.n.].

Obres sobre Constantí Llombart

- Aracil R. (1973): "Introducció" a *Crònica de la revolució cantonal*, València, Eliseu Climent, editor, pp. 9-16.
- Casacuberta, J. M. de (1951): "Constantí Llombart, admirador i traductor de Jacint Verdaguer", Separat de la *Revista Valenciana de Filología*, tom I, fascicle 2n.
- Lloris i Valdés, M. (1982): *Constantí Llombart*, València, IAM.
- Lluch Soler, M. (1879): *Constantino Llombart, apuntes biogràfics*, València, Librería de Manuel Vilar.
- Pizcueta, Adolf (1928): "Constantí Llombart", Taula de lletres valencianes, núm. 11.
- Puig i Torralva, Josep Maria (1881): *En Constantí Llombart. Apunts biogràfics*, Lo Rat Penat.

Obres de consulta general

- Bou, E. (2000): *Nou diccionari 62 de la literatura catalana*. Barcelona, Edicions 62.
- Furió, A. (1995): *Història del País Valencià*, València, IAM.
- Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, 10 vols.
- Gran Enciclopèdia Catalana*, 12 vols.
- Sirera, J. L. (1995): *Història de la literatura valenciana*. València, IAM.

Lectures complementàries

- AADD (2002): *Les veus del temps. Antologia dels millors textos de la nostra literatura*, Alzira, Bromera, Vol. II.
- Escartí, V. J. (1997): *Espècies perdudes*, València, Eliseu Climent, editor.
- Olivares, J. (2002): *Vespres de sang*, Alzira, Bromera.
- Palomero, J. (1997): *Bengales en la fosca. Antologia de la poesia valenciana del segle xx*, Alzira, Bromera.
- Roca Ricart, R. (2004): *Teodor Llorente, el darrer patriarca*, Alzira, Bromera.
- Sorribes, J. A. (2003): *La creu de Cabrera*, Alzira, Bromera.

Altres recursos

www.avl.gva.es
<http://nti.uji.es/fuster/Balanc.html>
<http://www.llibreweb.com/lipmic/verger/articles/renaix.htm>
<http://mnm.uib.es/movlit/mov.php?mov=13>
<http://www.abadiamontserrat.net/html/cat/historia/historia15.htm>
<http://www.xtec.es/~malons22/personal/renaixinici.htm>
<http://www.webpersonal.net/nova/verdager/context.htm>
<http://www.luisvives.com/FichaAutor.html?Ref=3203&portal=1>
<http://www.llibreweb.com/lipmic/verger/articles/restaur.htm>
www.luisvives.com
www.uoc.es/lletra
www.vilaweb.com/biblioteca
www.grec.net
www.cervantesvirtual.com/index
www.bne.es

ANY	FETS I ESDEVENIMENTS POLÍTICS I SOCIALS	FETS I ESDEVENIMENTS LITERARIS I CULTURALS	FETS I ESDEVENIMENTS DE LA VIDA DE CONSTANTÍ LLOMBART
1800		Esplendor del moviment romàntic. El període il·lustrat i l'art neoclàssic poden considerar-se finalitzats.	
1802		Manuel Joaquim Sanelo proposa a la Societat Econòmica d'Amics del País de València la reglamentació i l'ensenyament de l'ortografia valenciana.	
1802-1803		Cartes al <i>Diario de Valencia</i> de Sanelo i Escorigüela.	
1804	Napoleó I es proclama emperador.		
1808	Inici del regnat de Ferran VII.		
1808-1814	Guerra de la Independència o Guerra del Francès.		
1808-1826	Independència dels estats llatinoamericans.		
1810-1814	Corts de Cadis.		
1812	S'aprova la primera constitució espanyola.		
1814	Ferran VII restablí l'absolutisme borbònic.		
1814-1815	Congrés de Viena.		
1815	Batalla de Waterloo. Napoleó és derrotat definitivament.		
1816		<i>Calaix de sastre</i> del Baró de Maldà.	
1818		Lord Byron escriu <i>Don Juan</i> , prototip d'heroi romàntic.	
1820	Alçament de Riego. Desamortitzacions. Final de l'Antic Règim.		
1820-1823	Trienni liberal.		
1823	Invasió dels Cent Mil Fills de Sant Lluís. Restabliment de l'absolutisme (Ferran VII).		
1824		Beethoven escriu la novena simfonia.	
1825		Prohibició d'usar la nostra llengua a les escoles per a instituir la uniformització de l'ensenyament en castellà.	

ANY	FETS I ESDEVENIMENTS POLÍTICS I SOCIALS	FETS I ESDEVENIMENTS LITERARIS I CULTURALS	FETS I ESDEVENIMENTS DE LA VIDA DE CONSTANTÍ LLOMBART
1830		Stendhal publica <i>El roig i el negre</i> . Auguste Comte comença a publicar el <i>Curs de filosofia positiva</i> . Antoni Maria Peyrolon escriu a València un poema prerenixentista: «En los dies del nostre rei Fernando».	
1832		Inauguració del Teatre Principal de València.	
1833	Regnat d'Isabel II. Retorn dels exiliats liberals després de la Dècada Ominosa.	Publicació de l'oda «La pàtria» de Bonaventura Carles Aribau a la revista <i>El Vapor</i> . Fundació del diari <i>Diario el Mercantil de Valencia</i> (també conegut com <i>El Mercantil</i>).	
1833-1840	Primera Guerra Carlina: divisió territorial d'Espanya en províncies.		
1833-1855	Proteccionisme aranzelari que permet el creixement de la burgesia industrial catalana.		
1835	Revolució liberal.		
1836	El marquesat de Villena s'incorpora a les terres valencianes. Samuel Morse desenvolupa el telègraf.		
1837	Llei Mendizábal de desamortització dels béns de l'Església.	Comença a publicar-se el periòdic satíric <i>El Mole</i> .	
1838	Sheleiden i Schwann formulen la teoria cel·lular, segons la qual els éssers vius estem formats per cèl·lules.		
1839		Primera edició del diccionari de Pere Labèrnia.	
1839-1843	Període progressista. S'inicien arreu els moviments per la llibertat d'associació i d'organització obreres. Forta agitació social. Aparició del republicanisme federal.		
1840		23 de gener, publicació del poema de Tomàs Villarroya «Cançó. Per a el Àlbum de la Senyora Antònia Montengro».	
1841	David Livingstone comença les exploracions pel continent africà.	<i>Lo gaiter del Llobregat</i> , de Joaquim Rubió i Ors.	

ANY	FETS I ESDEVENIMENTS POLÍTICS I SOCIALS	FETS I ESDEVENIMENTS LITERARIS I CULTURALS	FETS I ESDEVENIMENTS DE LA VIDA DE CONSTANTÍ LLOMBART
1841-1868	Domini dels liberals moderats, que inicien la construcció d'un estat centralitzat i unificat administrativament i política, empresa de la qual s'inhibeixen la burgesia barcelonina i valenciana.		
1842		Honoré de Balzac comença a escriure <i>La comèdia humana</i> , sèrie de més de noranta novel·les.	
1845-1849	Període de fam a Irlanda. Hi van morir més d'un milió de persones i moltes altres emigraren als EUA.		
1847	Segona Guerra Carlina.		
1848			El 8 de març naix Constantí Lombart.
1854	S'inicia el Bienni Progressista.		
1857		Llei Moyano d'Instrucció Pública: l'única gramàtica que s'ha d'estudiar és la castellana de manera obligatòria.	
1858		<i>Los trovadors nous</i> d'Antoni de Bofarull. Marià Aguiló arriba a València i influïx sobre T. Lorente i Vicent V. Querol.	
1859		Restauració dels Jocs Florals de Barcelona. Celebració a València d'uns Jocs Florals, al Paraninfo de la Universitat de València, a instàncies de Marià Aguiló.	
1862		<i>L'orfeneta de Menargues</i> , d'Antoni de Bofarull.	Li publiquen els primers versos a <i>La gaceta popular</i> .
1866		<i>Les joies de la Roser</i> , de Frederic Soler "Pitarra".	
1868	Revolució "La Gloriosa".		
1870	Inici d'Amadeu de Savoia.		
1871		Apareix la revista <i>La Renaixença</i> a Barcelona.	Reedició del <i>Diccionari Castellà-Valencià</i> de J. Escrib.
1872	Inici de la Tercera Guerra Carlina.		<i>Niu d'abelles</i> . <i>Justícia contra justícia</i> , alegoria dramàtica distribuïda entre els subscriptors d' <i>El Mercantil</i> .

ANY	FETS I ESDEVENIMENTS POLÍTICS I SOCIALS	FETS I ESDEVENIMENTS LITERARIS I CULTURALS	FETS I ESDEVENIMENTS DE LA VIDA DE CONSTANTÍ LLOMBART
1873			Composició del drama sacre <i>El mesías prometido</i> , per encàrrec de la Casa d'Òrfens de Sant Vicent Ferrer. Estrena de <i>La esclavitud de los blancos</i> . Publicació de <i>Flores y perlas</i> , junt a Sanmartín, i de <i>Trece días de sitio</i> , on descriu la revolució cantonal de juliol de 1873.
1873-1875	I República.		
1874			Inici de <i>Lo Rat Penat: calendari llemosí</i> .
1876	Període d'expansió econòmica (la Febre d'Or).		Arrengament i estrena de <i>La corona del martirio</i> . Estrena de <i>La sombra de Carracuca</i> .
1877		Verdaguer i Guimerà són premiats als Jocs Florals. <i>L'Atlàntida</i> , de Jacint Verdaguer.	Inici de la «Biblioteca valentina». <i>Obres festives del Pare Mulet</i> . Junt amb J. Sanmartín: <i>Melonar de València</i> .
1878		Constantí Llombart i Teodor Llorente creen Lo Rat Penat a València, «societat d'aimadors de les glòries valencianes» i reinstauren els Jocs Florals, on s'accepten composicions en castellà i valencià.	Publicació de <i>Tabal y Donsayna</i> .
1879			<i>Los fills de la morta-viva</i> , premi d'Argent dels Jocs Florals.
1880-1892	Congressos i reivindicacions del catalanisme polític.		
1881		Es reclama a la reina l'oficialitat de la llengua. Es crea a Barcelona la revista <i>L'Avenç</i> .	
1882		<i>La Papallona</i> , de Narcís Oller.	Publicació de <i>Lo darrer agermanat</i> .
1884		<i>L'escanyapobres</i> de Narcís Oller.	
1886	Inici de la regència de Maria Cristina, mare d'Alfons XIII.		Guanya la Flor Natural dels Jocs Florals de València amb «La copa d'argent».
1888	Exposició Universal de Barcelona.		Llombart es nomenat, amb Puig i Torralva, Mestre en Gal Saber.
1889		Sainets d'Eduard Escalante.	

ANY	FETS I ESDEVENIMENTS POLÍTICS I SOCIALS	FETS I ESDEVENIMENTS LITERARIS I CULTURALS	FETS I ESDEVENIMENTS DE LA VIDA DE CONSTANTÍ LLOMBART
1890		<i>La febre d'Or</i> , de Narcís Oller.	
1890-1892		Campanya lingüística de la revista <i>L'Avenç</i> .	
1891		Pompeu Fabra publica la seua primera obra gramatical.	
1892			Publicació a la «Biblioteca Selecta» de la traducció al castellà de <i>Dietari d'un pelegrí</i> , de J. Verdager. Publicació de la traducció al castellà d' <i>Aires da miña terra</i> , de M. Curros Enríquez.
1893		<i>Romancer popular de la terra catalana</i> , de Marià Aguiló.	El 30 de març mor Constantí Llobart.
1896	El diputat valencià Polo y Peyrolón, del partit carlí, proposa al parlament que els mestres estatals coneguen, a més del castellà, les llengües pròpies de cada poble.	Prohibició de parlar la nostra llengua per telèfon. <i>Terra baixa</i> , d'Àngel Guimerà. <i>Aplec de rondaies mallorquines</i> , d'Antoni Maria Alcover.	
1898	Espanya perd les darreres colònies transatlàntiques: Cuba, Puerto Rico i Filipines.	<i>La bogeria</i> , de Narcís Oller.	